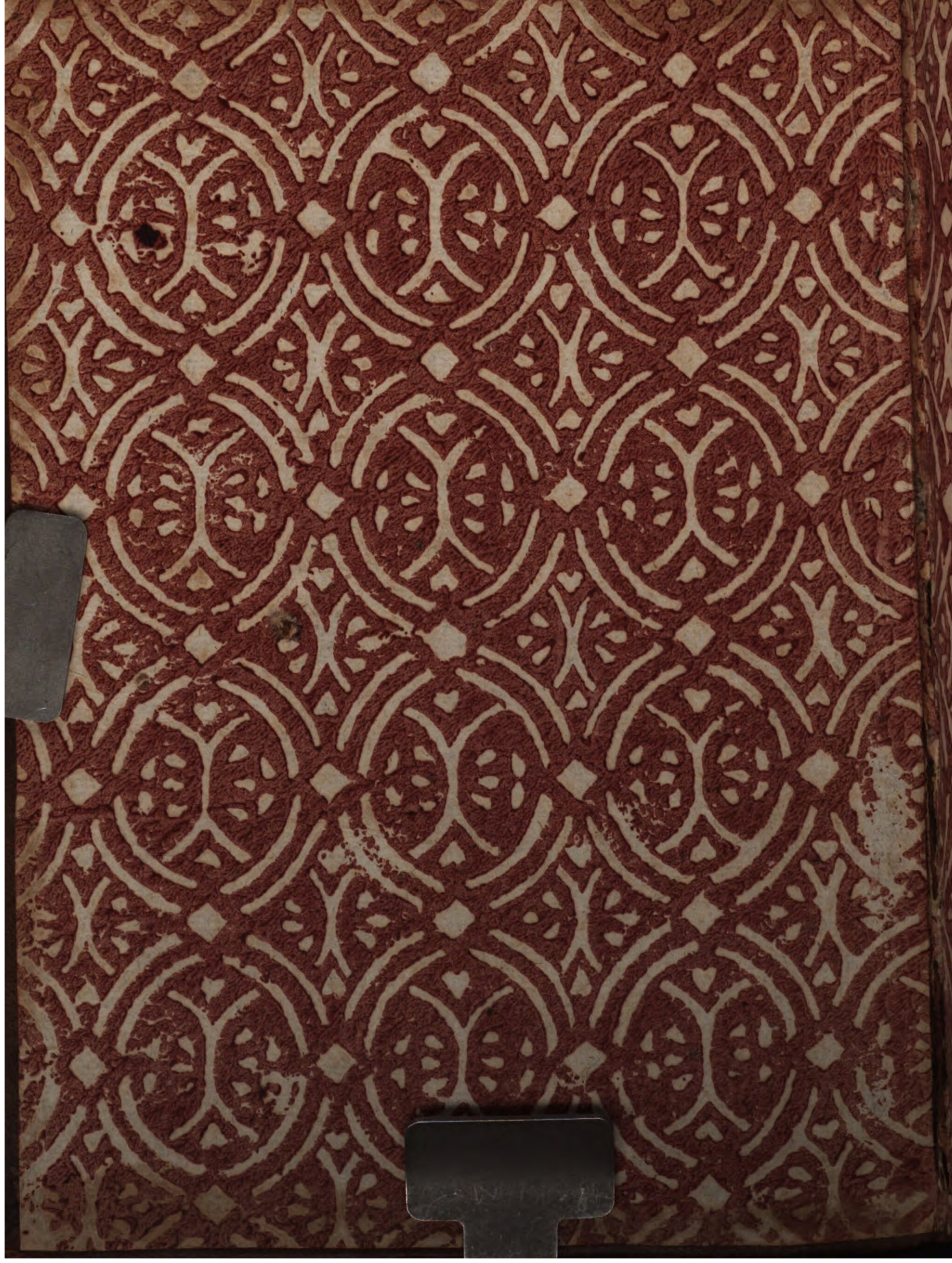
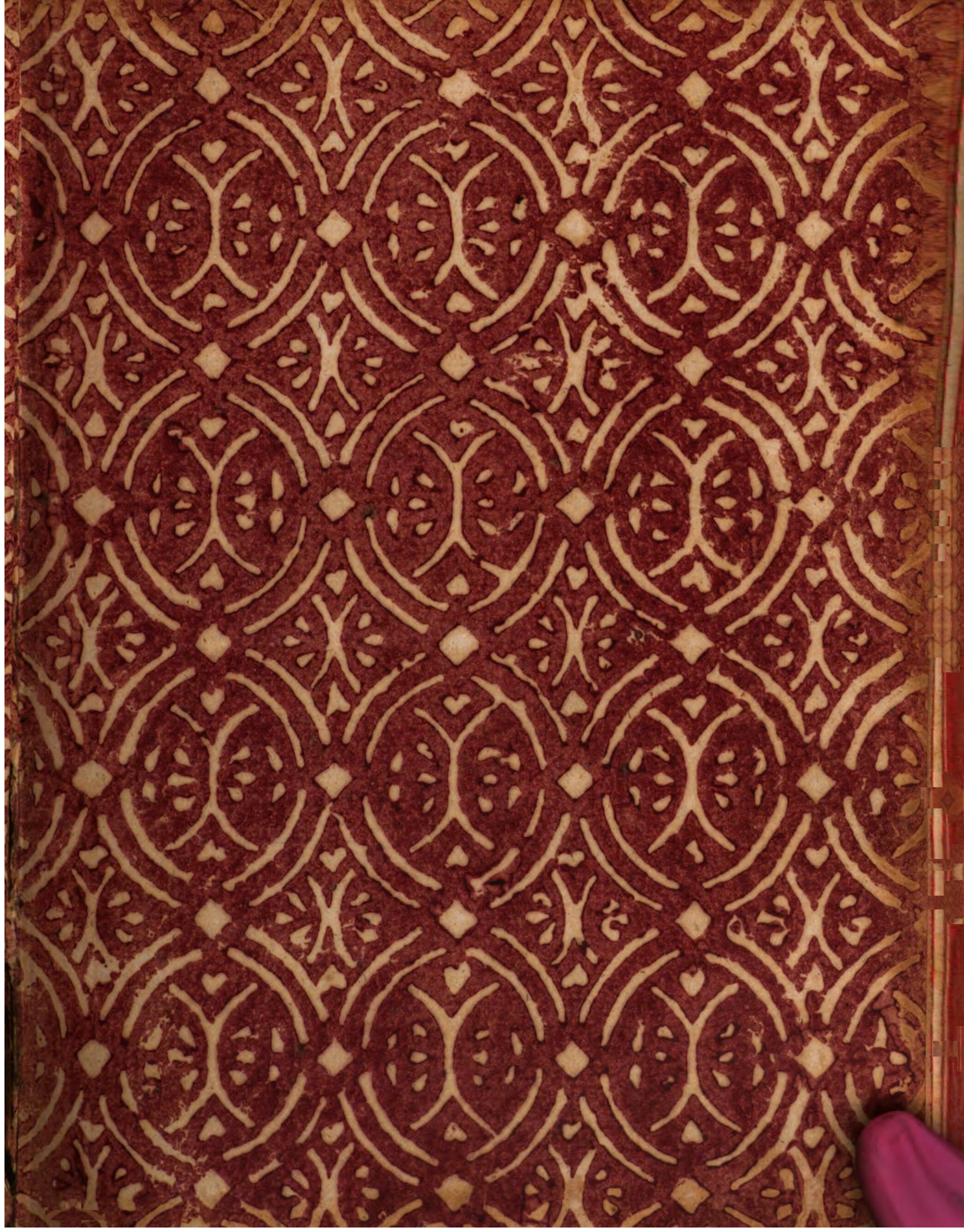

4° Progn. 39

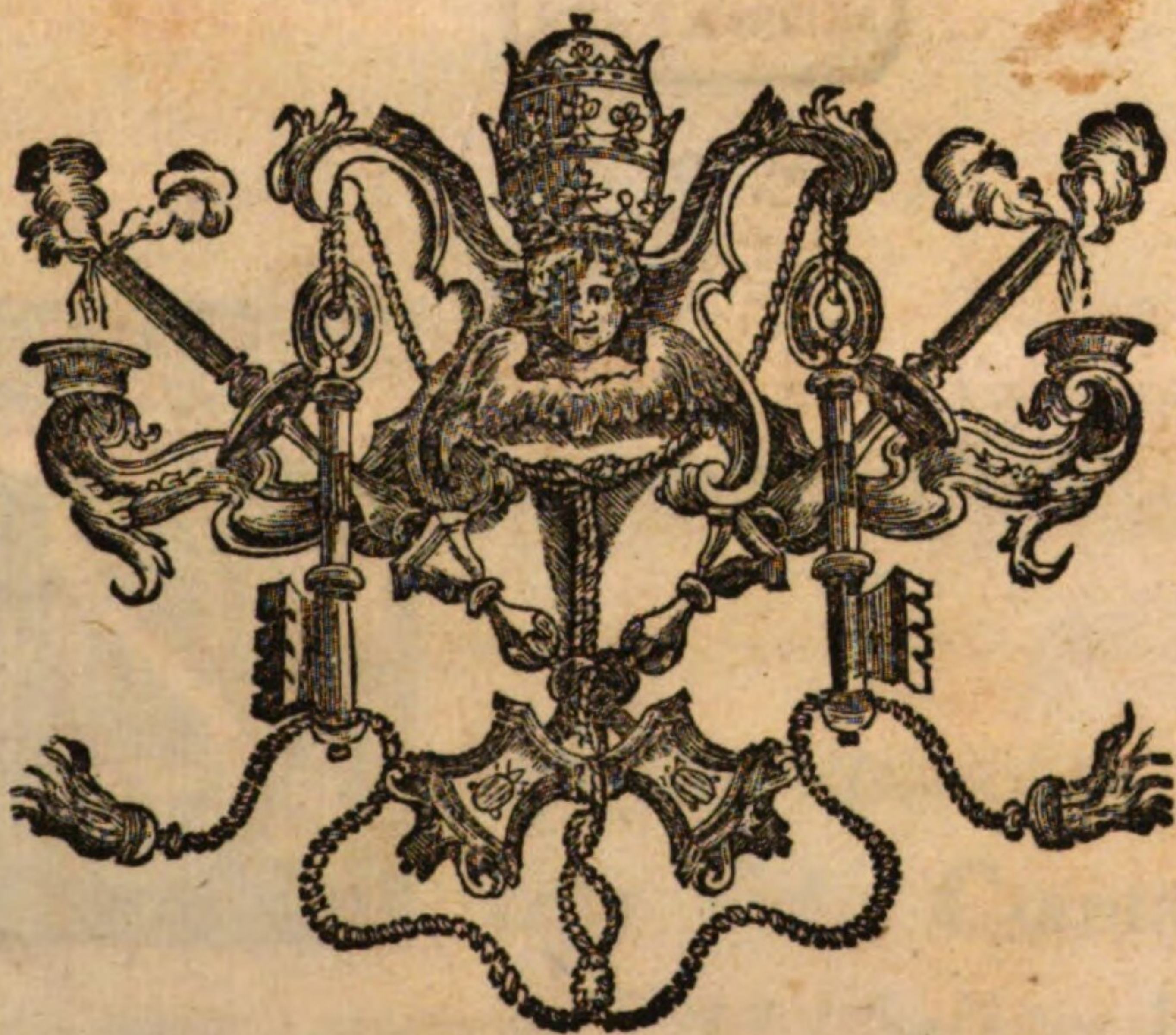
~~P. 9.~~

~~Progn.~~

BESARION

D E V I T A
ET REBUS GESTIS
BESSARIONIS
CARDINALIS NICAENI
COMMENTARIUS.

ROMÆ MDCCLXXVII.

EXCUDEBAT BENEDICTUS FRANZESI
SUPERIORUM ADPROBATIONE.

DE AVT
ET REBUS GESTIS
BESSARIONIS
CARDINALIS NICAEENSIS

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

IN VINDOBONA
KUGLER & ZIMMERMANN
1870

EMINENTISSIMO AC REVERENDISSIMO PRINCIPI
JOSEPHO MARIAE
CASTELLIO

TIT. S. ALEXII PRESBYT. CARDINALI ET SACRAE
CONGREG. DE PROPAG. FIDE PRAEFECTO.

ALOYSIUS BANDINIUS FELICITATEM.

*Aepe, multumque an-
ceps fui, CARDINALIS
AMPLISSIME, utrum Tibi libellum hunc
meum offerrem, tuoque judicio summo
probatum typis evulgandum committe-
rem;*

rem ; verebar enim ne importunus
magis , quam officiosus essem , si tuas
multas occupationes , & studia gra-
vissima interpellarem , quibus efficis ,
ut qui virtutem colunt , unum te ma-
xime omnium admirentur , ac lau-
dent . Duo mihi tamen audendi , o-
mnemque suspensionem ac moram ab-
rumpendi in causa fuere . Primum
humanitas tua singularis , quae nihil
parvum fastidit , aspernaturque , sed
magnas ingenii opes ut plurimi facit ,
sic modicas , tenuesque suo habet in-
pretio , atque honore : deinde alium ,
quod video neminem , qui propius ve-
stigia premat , morumque exempla imi-
tetur celeberrimi Antistitis , cujus res
ge-

gestas , & vitam illustrandam susce-
pi . Equidem ut ille se totum ad Ec-
clesiae decus , & rei christianae tute-
lam composuit , ita omnium sententia
Tu quoque vigilas , curas , labores in
hoc unice impendis , ut Sedis Apostoli-
cae dignitas tot concussa procellis in
suo gradu consistat , utque Religio ,
quam nostro hoc saeculo novandi cu-
pido pseudophilosophi quidam , atque
improbi homines laceffunt , non modo
intacta permaneat , sed longinquis
etiam in terris , & usque ad extremos
Oceani accolae felicius germinet , la-
tiusque virescat . De tot virtutibus ,
quae Tibi uberrimos gloriae fructus
jam pariunt , quid proferam quaeso ,
quod

quod huic Almae ignotum , nec plane
perspectum sit Urbi ? Tuamne com-
memorem in Deum pietatem , & effu-
sam in miseros , & egentes tam mul-
tos liberalitatem ? An vero pruden-
tiam extollam , integritatem , ac mo-
destiam Viro Ecclesiastico dignam ,
qua lautitias omnes , ac aevi delicias
a Te longe , tuisque aedibus elimina-
tas conspiciamus ? Dies mihi citius
quam laudis materia deficiat , si quan-
tum doctrinae merito excellis , atque
animi praestantia velim percurrere ,
nec mei partem obsequii silentium exi-
stimem . Quae cum ita sint , oro Te
Princeps Eminentissime , ut qua beni-
gnitate me prosequi solitus es , eadem
&

Et hunc ingenioli mei foetum exci-
pias , tuoque patrocinio foveas , atque
sustentes . Id mihi si praestas , Et pro
tuo eximio facies in rem literariam
studio , tuisque amplissimis in me be-
neficiis novum hunc cumulum , atque
ornamentum adjunges . Romae ex Ae-
dibus Sacr. Congreg. de Propag. Fide
pridie Non. Augusti 1777.

I M P R I M A T U R,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro .

F. A. Marcucci Episc. Montalti Vicesg.

A D P R O B A T I O.

JUssu Reverendissimi P. S. Palatii Apostol. Magistri accurate perlegi *Bessarionis Cardinalis Nicaeni Vitam* a Viro Cl. Aloysio Bandinio Collega meo docte , eleganterque conscriptam ; cumque nihil in ea deprehenderim , quod aut Christianae Religioni , aut bonis moribus adversetur , dignam omnino censeo , quae in manus hominum quam citissime perveniat .

Romae ex Aedibus Sacr. Congregationis de Prop. Fide
prid. Kal. Jun. MDCCLXXVII.

Petrus Antonius Serassius .

I M P R I M A T U R.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister .

DE VITA ET REBUS GESTIS
BESSARIONIS
CARDINALIS NICAENI
COMMENTARIUS.

I.

TENTER magnos, praestantesque ingenio,
ac literis viros, qui saeculo XV. flo-
ruerunt, nemini, ut opinio mea fert,
palmam concedit Bessarion Cardinalis Ni-
caenus, cujus vitam nunc scribere ag-
gredior; adeo enim doctrina excelluit,
tantumque eo nomine honoris, ac laudis est consecutus,
ut quemadmodum paucos illi pares adnumeres, ita reli-
quos censeas longe minores, obscurioresque. Trape-
zunte (1), quae urbs ad oram ponticam jacet in Colchi-
de,

(1) Nobilis haec olim Sinopensium
Colonia fuit, multumque rebus mariti-
mis polluit. Vide Xenophontem lib. 4.
ἡ Κίρσι ἀραβὰς. Strabonem, Plinium,

aliosque. Imperatoribus Constantinopo-
litanis paruit usque ad annum 1204., in
quo gens Comnena novum ibi excitavit
imperium a Turcis postea deletum anno
1460.

de, ortus est anno reparatae salutis MCCCXCV., ibique puerulus primam aetatem egit. Qua stirpe, quibusve parentibus in lucem venerit, obscura plane, atque incomperta res est; nec mirum id esse debet, cum turcica immanitas, quas bello cepit regiones, urbesque non modo foedis oppleverit stragibus, sed omni fere cultu spoliaverit, quo studia mitiora, civiumque artes aluntur ingenuae. Niceronius tamen eum claro, summoque genere procreatum affirmat (1); unde hoc hauserit nescire me fateor. Apud Ciacconium, Scriptoresque illos, quorum notis, atque additamentis locupletior evasit, quod rem hanc prodat nil quicquam reperio (2). Papadopolus familiae splendore conspicuum fuisse negat (3), eaque mihi magis arridet sententia; nam Platina, qui Bessarioni coevus, ac familiaris fuit, in panegyrico sermone, quo res ab eo gestas, & virtutes eximias celebravit, nullam de domesticis titulis, majorumque ornamentis memoriam reliquit.

II.

Adolescens Byzantium profectus, ubi tunc optima studiorum disciplina vigeat, multam ac sedulam politionibus literis ediscendis operam dedit. Hoc illud tempus fuisse arbitror, quo Philelphus perhibet (4) se Georgii Chry-

1460. Bessarionis patriam fuisse omnes fere Scriptores consentiunt, ac ipsius etiam testimonio liquet, cum Platina referente, binos libros de Trapezuntis, atque Isthmi laudibus scripserit.

(1) Comm. vir. illustr. T. XXI. p. 128.

(2) Hist. Pont. Rom., & S. R. E. Cardinal. Tom. II. col. 906. & seq.

(3) Hist. Gimnas. Patav. Tom. II. p. 171.

(4) Ipsam Philelphi epistolam hic pono; ex ea quippe intelligi potest, quae

librorum raritas, atque inopia, quantusque emergendi labor in re literaria, tunc foret: *Franciscus Philelphus Bessarioni Card. Nicaeno S. = Eam Homeri Illada, quam vir eruditiss. Theodorus Gazes exscripsit mihi, & quidem magnam cum impensa atque sumptu, facio tanti, ut ne Croesi quidem ingentibus illis, admirabilibusque thesauris, cuiquam sim cessurus. Te autem P. R. me maiorem in modum miror, qui me, cum ab usque*
Com.

Chrysococcis Scholam una cum Bessarione frequentasse (1). Eodem hoc tempore, aut circa, ni fallor, juvenilibus curis, vitaeque illecebris valere jussis, monasticum D. Basilii institutum, quod praecipuo in honore habent Graeci, amplexus est, eaque occasione novum assumpsit Bessarionis nomen, cum antea Basilius vocaretur (2). Ita Ciacconius, & plerique omnes ejus auctoritatem, ac fidem secuti. At Clarissimus Praeful Step-

A 2

nus

Constantinopoli noris vel in publico discendi ludo, ubi post obitum mei Soceri Chrysolorae fuimus, apud Chrysococem, condiscipulum mores arbitreris cum aetate mutasse, ut qui unus omnium liberalissimus esse censerer, benignitatem illam cum avaritia commutarim. Donare didici saepe permulta, at vendere nihil umquam, praesertim libros, quibus sane pretiosius nihil duco. At hunc Homeri Codicem tam charum habeo, tam jucundum, ut vix quicquam in vita magis. Itaque ignosce in hac re mihi. Si quid aliud tibi possum gratificari, jusseris nihil frustra. Vale ex Mediol. 10. Kal. Febr. 1448.

(1) Leo Allatius in Diatriba de Georgiis pag. 359. multa de Georgio Chrysococce recensuit. An vero idem sit, ac ille, quem Philadelphus innuit, vehementer dubito; nam praeterquam quod hic Medicus, & Mathematicus fuit, ut aliquot ejus opera ostendunt in variis Bibliothecis recondita, ex eodem Allatio habemus Homeri Odyseam ipsius manu descriptam in Vaticana servari, & ad calcem haec legi: Γεώργιος Χρυσοκόκκος ἔγραψε τὴν Ὀμήρου Ὀδυσσεάν μετὰ σχολίων καὶ ἄλλων ἐν ἔτει 5068. Ἰνδικτ. 4. Georgius Chrysococces scripsit Homeri Odyseam cum scholiis, & aliis an. 6844. Indict. 4. Cum igitur Odyseam exscripserit anno graeci computi 6844., nostri autem 1336., qui

fieri potuit, ut Constantinopoli literas centum fere post annos docuerit? Crediderim potius Chrysococem a Philelpho indicatum illum esse, qui cum Theodoro Gaza piures antiquos Codices descripsit, & ab interitu vindicavit, cujus rei mentionem facit ipse Theodorus in graeco volumine Bibliothecae Vaticanae. Vide L. Allat. l. cit.

(2) A D. Bessarione Anachoreta Aegypto, & Trapezuntis patrono, cujus etiam vitam, ut Platina refert, diligentissime scripsit, nomen hoc accepisse videtur. Alii plures hoc nomine praediti reperiuntur, quorum unum hic memorabo, quia Cardinalis nostri amicitiam coluit. Fuit hic Bessarion Monachus Benedictinus, & Abbas S. Severini in urbe Neapolis. Huic longam scripsit Nicaenus epistolam 1x. Kal. Augusti 1470., in qua Euboeam captam a Turcis deplorat, & multum conqueritur de temporum suorum calamitate. Epistola haec extat in Bibliothecis Vaticana, & Mediceo-Laurentiana. Eidem Abbati Bessarioni Petrus Barbus Episcopus Tropiensis, & Pauli II. Pontif. agnatus tractatum S. Basilii: *De oratione, quod omnibus sit praeponenda* e Codice vetustissimo graeco depromptum, & latine translatum nuncupavit, quam versionem una cum aliis anecdotis ipsius Barbi Codex chartaceus servat ad Bibliothecam perti-
nens Seminarii Capuani.

nus Borgia Sacrae Congregationis de Propaganda Fide a Secretis, cui rebus in omnibus, & in hac praesertim opella concinnanda plurimum debeo, in aliam prorsus me cogit abire sententiam; nam paucis ab hinc annis Florentiae cum esset, & Monachorum Cassinensium Bibliothecam egregiis voluminibus refertam excuteret, in vetustum incidit Plutarchi Codicem, cujus in margine haec erant Bessarionis manu adnotata: *Alium librum Plutarchi de vitis antiquorum triginta mihi Johanni Cardinali Nicaeno praestatum per venerabiles Religiosos de Abbatia Florentina dedi transcribendum Presbytero Johanni Graeco de Candia cognomento Roso (1), qui portavit eum secum Venetias ibidem transcribendum 21. Februar. 1455. Si quid mihi accidat, ibi quaeratur.* Ex autographo hoc scripto satis puto innotescere Bessarionem nostrum, non Basilium, sed Joannem in saeculo fuisse appellatum.

III.

Oratoria, poeticaque facultate jam clarus animum ad studia sublimiora convertit. Itaque primum sub Archiepiscopis Doriensi, ac Selymbriensi, qui tum doctrina inter graecos Antistites, & morum sanctitate fulgebant, divinae scientiae latices eo hausit animi incitamento, atque ardore, ut omnium spem profectus celeritate anteverterit. Mox acriori philosophiae desiderio

incen-

(1) Calligraphi munus exercuit in variis Italiae urbibus, & praesertim Venetiis. Vide Monfaucon. palaeogr. graec. lib. 1. c. 7. Anno 1492. adhuc erat in vivis; nam uno, eodemque volumine Athenagoram de Resurrect., & Stephanum de Urbibus Laurentii Medices jussu descripsit. In fine hujus libri, quem Biblioth. Med. Laurent. adservat, haec notata leguntur: Η βίβλος αὕτη μεταγέγρα-

φέντα ἀναλώμασι μὲν τῷ μεγίστῳ κυεῖν ἡμῶν κυεῖν Λαυρεντίῳ δὲ Μεδιττῆ. χεῖρ δὲ Ἰωάννου πρεσβυτέρου ῥώσῃ τῷ Κρήτος ἱππ. ἀπὸ τῆς Κεῖς ἡμῶν χιλιοσῶ τετρακ. ἐνενηκ. δακ. τῶ μὲν δὲ μάρτυρι τέλει. περὶ. Liber hic scriptus est Venetiis sumptibus magnifici Domini mei D. Laurentii de Medicis; manu vero Joannis Rhafi Presbyteri Cretenensis anno a Christi Nativit. 1492. mens. Martii trigesima prima.

incensus in Peloponnesum concessit, Georgium Gemistum (1) Platoniorum doctissimum auditurus. Sub hoc praeceptore Mathesim didicit, Platonicaeque sectae placita, atque opes omnes congeffit. Gemistum vero ipsum ob traditas has disciplinas adeo charum habuit, ut eum patris loco deinceps coluerit, nec umquam decoris, & gloriae per illum adeptae memoriam deleverit. Clare id colligitur ex nonnullis Bessarionis epistolis, quas Vaticana Bibliotheca adservat (2), ac praesertim ex ea, quam post Philosophi hujus mortem ad filios Demetrium, & Andronicum dedit, quamque Allatius e graeco sermone latine factam tam in Diatriba: *De Georgiis, eorumque scriptis*, quam in opere: *De Ecclesiae Occidentalis, & Orientalis perpetua consensione*, publicis typis vulgari curavit.

IV.

Multiplici doctrinae apparatu, atque ubere dicendi copia instructus Bessarion hominum oculos quacumque incederet, in se convertere coepit. Illum omnes mirabantur, illum alloqui, ac visere certatim cupiebant putantes, eos demum beatos fore, quibus tanti viri colloquio, & amicitia frui contigisset. Hoc ille singulari populorum studio utebatur ad fidem, pietatem, justitiamque excitandam nulli parcens labori, atque industriae, qua

(1) Georgius Gemistus, seu Pletho, nam graece idem sonat, patria fuit Constantinopolitanus; majorem tamen vitae suae partem egit in Peloponneso, ibique longaeuus occubuit. Platonis acerrimus sectator, atque Aristoteli supra modum insensus multorum odia contraxit, qui eum conviciis, & scriptis amarulentis incessere non destiterunt. Concilio Florentino interfuit, Graecorumque opinioniones mordicus tenuit, ac propugnavit. Multa diversi generis lucubravir, quo-

rum pars in lucem prodit; reliqua in Bibliothecis adhuc delirescunt, & in Veneta potissimum D. Marci, cujus Codices in Catalogum redactos, & notis uberimis illustratos clariss. viri Zanettius, & Bongiovannius an. 1740. & 1741. publici tandem juris fecerunt. Vide Leon. Allatii Diatribam de Georgiis, ubi plura de Gemisto, ejusque operibus recensentur.

(2) Cod. 1416. pp. 152. & 162.

qua vel diffidia componere, aut errantes, vagosque in viam posset salutis reducere. Id autem non voce tantum in sacris concionibus, quas Graeci ὁμιλίας vocant, frequentius praestabat, sed etiam scripto, atque epistolis, quoties ratio, aut necessitas hujusmodi officia postularer. Ea res brevi effecit, ut apud ipsos Trapezuntium, & Byzantinum Imperatores claresceret, utque illum ambo dignum censerent, cui magni momenti negotia explicanda committerent. Quamobrem pluries eo tamquam internuntio sunt usi in illud praesertim, quod tunc maxime urgebat, nempe ut communi consilio, junctisque viribus Turcarum procellam averterent, & gentis ferocissimae audaciam retunderent, quae toto jam impetu in id ferebatur, ut graecum Imperium deleret, subjectosque illi populos in duram servitutem redigeret.

V.

At vires Graecorum ab eo tempore, quo Turcae in Europam transgressi Adrianopolim ceperant, adeo afflictæ, concussæque nutabant, ut recte prospicientibus palam esset fieri diutius non posse, quin penitus dilaberentur, ac ruerent; nam potiores Imperii cis ultraque Hellespontum provincias cum barbari haberent in sua potestate, nihil illis moliendum supererat, quam ut ipsa Urbe principe potirentur. Et facile hoc etiam consecuti fuissent sub finem saeculi XIV. nisi fortuna, quae rebus gaudet humanis illudere, Bajazetis primi conatum intervertisset (1). Hic dum Graecos oppri-

mere

(1) De hoc Turcarum Rege vid. Paulum Jovium elog. lib. 2. ubi res ab eo gestas in Macedonia, Illyrio, & adversus Byzantium commemorat. Cum Gallis, ac Sigismundo Hungariae, & Bohemiae Re-

ge, quos Graecus Imperator ad opem sibi ferendam exciverat, prospere pugnavit apud Nicopolim, victoriaque crudeliter usus est, omnibus fere captivis contrucidatis. Constantinopolim, incen-

mere studet, magnoque exercitus robore accinctus Constantinopolim obsidet, bellum contraxit cum hoste acerrimo Tamerlano (1), a quo superatus, & captus in tantas illico misérias devenit, quantas profecto numquam somniasset, dum flatu rerum ad omnia, quae vellet, secundo utebatur; cavea enim non secus ac bellua saevissima inclusus, & ad ludibrium per Asiae urbes, ac populos circumvectus extremas inter acerbitates mortem, cum vita miserrime commutavit.

VI.

In hoc rerum ancipiti statu nullum Graeci praesidium arbitrabantur validius, quam ut ad Principes Latinos confugerent, & omnium maxime ad Romanum Pontificem, qui solus posset auctoritate, qua fulget classificum canere, & adversus communem hostem Occidentaliū animos, atque arma confociare. Verum Pontifex, quo consilio, aut fiducia Graecorum causam susciperet in tanta Religionis discordia, quanta inter ipsos, ac Latinos excreverat a saeculo usque nono, in quo primum erupit Photiana secessio (2)? Ante igitur Fidei communio

his suburbiis diu tenuit obsessam, nec prius inde abcessit, quam in Asiam revocatus, & manum conferere cum Tamerlano coactus infelici proelio succubuit.

(1) Tamerlanus Scytharum Imperator patriam habuit Samarcandam urbem amplam Sogdianae regionis. Ex humili militiae loco per omnes honorum gradus ad summum Imperium ascendit, & animi feritate non minus, quam virtute militum terror, & clades Orientis evasit. Bajazetem Turcarum Principem magnis instructum copiis contra se venientem excepit, & proelio ad Ancyram commisso superavit, ac vivum cepit. Post Asiam victoriis

peragratam in patriam rediit, ibidemque naturae legibus cessit anno 1402. Vide Jov. loc. cit.

(2) Sub Nicolao I., qui Pontifex electus est an. 859. Photii schisma exarsit non minus Aulae favore, quam ingenio, ac doctrina tunc clari, ut ejus Bibliotheca testatur orbi literario notissima, is enim piorum communione interdictus a Pontifice, quod ex laico repente Ecclesiasticus factus thronum Ignatii Patriarchae Constantinopolitani per summum nefas depulsi invasisset, Nicolaum vicissim Synodo congregata audacissime condemnavit. Mox animi superbia elatus, ac odio furens

nio redintegranda, & veteres similitudines, ac odia ex-
cinda videbantur, quam foederis mentio ad Turcas bel-
lo petendos haberetur. Neque id melius, quam per Sy-
nodum Oecumenicam fieri posse apparebat, ubi aequum
omnibus disceptandi jus esset, & quicquid rectum, ac
legitimum foret, communi Decreto fanciendi. Hoc bo-
nis cunctis vehementer placebat, & Bessarioni imprimis,
qui nullam spem aliam exhaustae Reipublicae relinqui
asseverans, hortatu, ac precibus tandem evicit, ut ipse
Imperator Constantinopolitanus Joannes Concilium a
Pontifice Eugenio IV. Ferrariae indictum adire, ejusque
sessionibus interesse statuerit. Quo autem splendidius, &
majori cum dignitate Orientalis Ecclesia suam in Conci-
lio causam defenderet, tres praecellenti doctrina viros
ad infulas, & gradum Metropolitae provexit, hique, ut
Sguropulus narrat (1) fuere, Dionysius Sardeos, Marcus
Ephesi, & Bessarion tunc primo Niceae Archiepiscopus
renunciatus.

VII.

His peractis Graecus Imperator Aulae proceribus
Ecclesiasticis, ac Laicis comitatus, inter quos, & frater
ipsius Demetrius, & Josephus Patriarcha Constantino-
politanus numerabantur, triremes conscendit, quas sub
Antonio Condulmerio Praefecto magnifice instructas, at-
que ornatas ad eum Pontifex miserat (2), & prospera
navi-

rens permultas Romanae Ecclesiae calu-
rnias affinxit, ac varia objecit errorum
capita, sed illud praecipue, quod Latini
contra Patrum sententiam, & Conciliorum
Decreta Spiritum Sanctum ex patre, filio-
que procedere assererent.

(1) Sgurop. Conc. Floren. Hist. sess. III.
c. 15. haec habet: *Archiepiscopi eo tem-*

*pore ordinati sunt. Marcus Ephesi, Dio-
nysius Sardium, & Bessarion Niceae, ut
tamquam Antesignani Synodo interessent.*

(2) Eugenius non modo triremes ad
Graecos in Italiam transvehendos paravit,
sed Imperatorem ipsum, omnemque illius
comitatum, quousque domo absentes fue-
runt, splendide aluit, sustentavitque; mi-
lites

navigatione usus VIII. Id. Febr. MCCCCXXXVIII. Venetias pervenit. Ibi magno concursu hominum, eximioque rerum apparatu exceptus obviam habuit Cardinalem Sanctae Crucis (1), & Nicolaum Marchionem Atestinum, Eugenii nomine gratulatum venientes, qui paucis antediebus Ferrariam intraverat operam Concilio inchoando, rebusque apte componendis daturus. Pridie Nonas proximi mensis Martii Ferrariam Imperator equitum globo septus accessit, eique extra urbem Cardinales, Praefulesque universi occurrerunt. Sub aureo pallio ad aedes Pontificis solenni pompa deductus consuetam Christi Vicario reverentiam exhibuit (2). Haud multo post Patriarcha mari delatus eodem applicuit, & cum Pontifice, quem publice adiit, salutavitque, pauca collocutus in hospitium sibi laute, honorificeque paratum divertit. Paucis interjectis diebus coram ipso Antistite summo Synodus celebrari coepit, eique Orientis Imperator, & Patriarcha

B

Con-

lites insuper Constantinopolim misit, qui praesidio essent urbi, easque ob impensas tanta pecuniae inopia premi coepit, ut Oppidum Burgi S. Sepulchri pro summa 25. mille aureorum, ipsamque mitram pontificiam pretiosis gemmis distinctam pro aliis quadraginta mille similibus oppignere Florentinis debuerit. Vid. Rayn. An. Eccles. Tom. IX. edit. Luc. 1752.

(1) Fuit hic Nicolaus Albergatus Bononiae ortus an. 1375. Ob eximias animi dotes, virtutesque a Martino V. Pontifice patriae Episcopus, ac deinde Cardinalis creatus tit. S. Crucis in Hierusalem plurima gessit Ecclesiae negotia, ac legationes perpetua cum laude prudentiae, ac integritatis. Vitae Sanctimonia clarus decessit 9. Maji 1443. Vid. Ciaccon. Hist. Pont., & Card. ad an. 1417.

(2) Hujus rei mentio fit apud Geor-

gium Phranza Chron. lib. 2. c. 15. iis verbis: *Cognito Imperatorem ad portam adesse surrexit, & inambulavit, & ita spatia facientem Imperator offendit, qui cum in genua vellet procumbere, non id Papa permisit, sed eum complexus, porrectaque dextera osculatus est, & ad sinistram suam collocavit.* Eadem prope refert Scriptor graecus Act. Conc. Florent., quem Leo Allatius non alium fuisse opinatur quam Theodorum Xanthopulum, qui ita se Decreto Unionis subscripsit: *Ὁ μέγας Σκλάβουλαξ διακόνος τοῦ ὁσίου Χανθόπουλος ὑπὲρ ἡμῶν, Magnus Scevophylax Diaconus Theodorus Xanthepulus subscripsi.* Theodorus tamen hic addit, praecipueque notat Imperatorem apprehensa Pontificis manu, illam deosculatum fuisse: *Καὶ δὸς ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτῆς ἡσυχαστὶς ὁ βασιλεὺς ἐκάθισεν αὐτὸν ἔκ δεξιῶν αὐτοῦ.*

Constantinopolitanus una cum centum & quadraginta Latinis, Graecique Ritus Episcopis interfuerunt.

VIII.

In primo Patrum confesso surgens Bessarion, acceptaque dicendi potestate, disertam, luculentamque orationem habuit (1), in qua vivis eloquentiae coloribus non tam gloriam, quam fructus expressit in Latinam, Graecamque gentem promanatuos, si quo animo Synodum expetissent, eodem absolverent, causasque omnes praeciderent antiquae separationis, ita ut Christi Ecclesia in duas partes tamdiu segregata, ac divulsa in unum de novo corpus, & spiritum coalesceret. Sessiones inde plures sunt habitae, variisque de rebus, & controversis dogmatibus sex utrinque delecti praestantiores Theologi disputarunt. Sed nulla acrior quaestio, ac diuturnior exarsit, quam de Spiritus Sancti processione, quae primum schismati praetextum obtulerat, contendentibus Graecis vocem *filioque* contra jus fasque, imo & contra Decretum Concilii Ephesini additam symbolo fuisse a Latinis, ejusque novitatis scandalo secessionis initium deberi; his vero negantibus Ephesinos Patres id umquam sensisse, quod Graeci praesumerent, valideque probantibus eam vocem diu ante quam fieret separatio, in Occidentis Ecclesiis longe lateque viguisse, ut Graecis nullam additio haec admirationis, & schismatis causam praebere debuerit. Vera haec erant, & rem sincere, recteque expendentibus luce meridiana clariora. Sed Marcus Ephesi, ejusque fautores hac veluti arce munitissima utebantur ad omnem unionis spem evertendam; cum odio flagrarent in Romanam

(1) Extat haec oratio graece, & latine impressa in Actis Concilii Florentini apud Labbeum, & Harduinum, aliaque

eiusdem versio habetur in Actis ejusdem Concilii per Horatium Justinianum collectis, & Romae editis an. 1638.

nam Ecclesiam, ejusque Primatus fastigium, & auctoritatem averfarentur. Huic autem pervicaciae Bessarion, ipse haud parum initio favebat, re nondum accuratius perpenſa, nec illorum ingenio explorato, qui vocis *filio-que* additionem ſymbolo factam in crimen vocabant. At cognito demum errore, Latinorum cauſam una cum Iſidoro Theſſalonicenſi (1) ita ſuſcepit, fovitque, ut Marcus Ephēſius, ejusque Aſſecſae victoriam deſperantes vociferari coeperint, e Concilio potius abeundum eſſe, quam ut Patrum auctoritatibus, argumentiſque per Latinos adductis Orientis Eccleſia victas, ſupplicesque manus porrigeret (2).

IX.

Dum haec Ferrariae aguntur, urbem peſtilentia invaſit, coegitque Eugenium Pontificem de Concilio Florentiam transferendo cogitare. Quamobrem ineunte an. MCCCCXXXIX. Latini Patres, Graecique omnes Ferraria relictæ, ubi ſexdecim diſputando, altercandoque ſeſſiones peregerant, Florentiam conceſſerunt (3). Nec mi-

B 2

nor

(1) Iſidorus patriam habuit Theſſalonicam, vel Conſtantinopolim, ut alii tradunt. Metropoliſta Kioviēſis Ruthenorum fuit, unde etiam poſtea Rutheni nomen retinuit. In Concilio unionem ſtrenue promovit, ac juvit, eamque ob rem Preſb. Cardinalis tit. SS. Petri & Marcellini ab Eugenio IV. creatus eſt. Conſtantinopolim ablegatus a Nicolao V. Pontifice caprae urbis excidium vidit, & ſtragemate uſus, quo caeſorum unum ſuis veſtibus indutum ſuppoſuit, e manibus barbarorum incolumis evaſit. Sub Pio II. Patriarcha Conſtantinopolitanus renunciatus vitam produxit uſque ad annum 1463. Scripſit de Byzantio capto, & Euboea inſula per Turcas occupata, nonnullosque ſermones de B. Dei Genitrice graecos re-

liquit. Ciacc. Vir. Pont., & Card.

(2) Vid. Raynald. Tom. IX. ad an. 1438.

(3) Graecus Scriptor Act. Conc. Pontificis iter Florentiam verſus deſcribens, ſic ait: Τῇ δὲ δεκάτῃ ἑκτῇ τῆς Ἰανουαρίου ἡλθεν ὁ Πάπας τῆς πάλατις αὐτῆς μετὰ παρρησίας καὶ φαντασίας πολλῆς. Ἰσχυρὸς δὲ ὡκονόμησας λευκὰς δώδεκα μετὰ τζιαρίων καὶ ἀνδυμάτων λαμπρῶν, ἐπάνω δὲ τῆς ἐνὸς ἐπέθηκεν κιβώτιον ἐν ᾧ κατέχον τὴν ἁγίαν δαρεάν πεζῶν ἀνδρῶν ἑνθὲν κακῆθεν περὶ πάτοντων μετὰ λαμπάδων φαδρῶν ὅσῃ πεντήκοντα τὸ δεινόν. ἐπάνω δὲ τῆς δευτέρου ἐκάθισεν ὁ Πάπας φορῶν τὴν μίτρην αὐτῆς καὶ μαγδίαν πολυτελεῖν, καὶ κύκλῳ αὐτῆς λαμπάδες πόλλαι. ὁ δὲ τῆς πόλεως τόπαρχος ὁ Μαρκεσίος τὰ καλινὰ τῆς ἰσχυρῆς αὐτῆς κρατῶν πεζὸς ὡδεύειν ἔατο ὃς ἦλθε τῆς πόλεως, ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς.

nor ibi de Spiritu Sancto, deque inducta in Fidei symbolum particula concertatio fuit, donec summo Nicaeni studio, qui dogmaticam inter suos orationem habuit, & omnem funditus dubitationem sustulit, ac discrepantiam, utriusque partis consensu statutum, declaratumque est: Spiritum Sanctum a Filio quoque procedere, idque symbolo haud perperam, sed tamquam dogmatis necessariam explicationem adiectum provide, sapienterque fuisse. Omnes itaque Graeci Patres, praeter unum Archiepiscopum

οἱ δὲ ἴτεροι ἴσποτοι ἀπὸ τῶν ἀκολουθῶντες αὐτοῦ, καὶ οἱ Κερδινάλιοι καὶ πάντες οἱ Ἐπίσκοποι, οἱ μὲν ἔνθεν οἱ δὲ κακῆθεν ἠκολούθησαν καὶ πῶς αὐτοῦ. Ἡ δὲ ὁ σέβας προάγοντες καὶ ἀκολουθῶντες πλῆθος πολλόν. Ταύτης τὴν τάξεως ἡμεῖς ἐξελθὼν ὁ Πάπας τὰ τεῖχη τῆς Φερράρας καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀντωνίας ἀπῆλθε. Τὴν ἱεραρχικὴν ὕμνον τελείσαντες αὐτὸν ὁ ἡμὴν καὶ τῆς αἰῶνος τῆς μονῆς. ἡ δὲ μονὴ ὑπερῆεν ἀσκητικὴν γυμνασίον κάλιστα καὶ χωρητικὸν ἔχον παλάτια καὶ τρικλίνους εἰς καθεμὴν ἀρχόντων πολλῶν. τῆς δὲ γίγονεν, ὅτι πλησίον καὶ ἔγγιστα τῆς μονῆς ὅστις ποταμός καὶ ἵνα ἐξελθὼν ὁ Πάπας ἔκθους εἰσελθὼν ἐν τοῖς πλοίοις τοῖς ἐν ποταμῷ καὶ ἀπῆλθε εἰς τὴν Μόδεραν πόλιν μέσον Φερράρας καὶ Φλωρεντίας. μέσας ἔνθα ὁ Πάπας ἐν τοῖς τρικλίνοις τῆς Μοναστερίου καὶ ἰωθὲν ἀνατῆς τῇ δεκάτῃ ἱερόμεν τῆς μονῆς ἤρξατο πλεῖν τὴν πρὸς Φλωρεντίαν ὁδὸν πορευόμενος ἀκολουθῶντες αὐτοῦ καὶ τῆς Μαρκεσίας, καὶ τὸν ἄλυσον εἰς τὴν Μόδεραν ἐπέβησαν. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὸν ἐνοδεῖς, καὶ τὴν ἡπειρὸν ὁδὸν ἀπλοβοῦμος ἀπῆλθε εἰς Φλωρεντίαν. Die 16. Januar. egressus est Papa e palatio cum multa ostentatione, ac pompa; paraverant enim equos albos duodecim phaleris & splendidis operimentis ornatos; & uni quidem arculam imposuerunt intus habentem sanctum domum, viris hinc inde pedestribus ad 50. comitan-

tibus accensis cum facibus; In alterum vero ascendit Pontifex mitram gerens, & pluviale pretiosum multis & ipse luminibus circumseptus; Urbis vero dominus Marchio frenum equi manu tenens pedester ibat, donec extra Urbem fuit, parique modo ejus filius; reliqui vero equi post illum incedebant, Cardinales, & Episcopi omnes utrinque illum in equis subsequebantur; deinde exercitus ante & retro multus. Hoc ordine Pontifex extra moenia Ferrariae processit; seque in Monasterium contulit. S. Antonii, ut horis vespertinis operam daret; celebrabatur enim memoria Sancti illius. Erat autem Monasterium illud Monialium pulchrum, amplumque, ita ut aedes haberet & triclinia ad multos Principes excipiendos opportuna. Hoc vero idcirco factum, ut, cum flumen esset Monasterio proximum, Pontifex eo egressus navigia statim in eo parata conscenderet, & Mutinam iret, quae inter Ferrariam, & Florentiam est sita. Cum igitur mansisset Pontifex in eo Monasterio mane surgens die mensis decimo ac septimo Florentiam versus navigans una cum Marchione Mutinae prandium sumpsit. Deinde exercitu suo stipatus, ac terrestri itinere Florentiam pervenit.

pum Ephesi, conceptam super hoc Fidei Christianae articulo formulam unanimi voto approbarunt; imo Patriarcha Iosephus, qui morbo implicitus tum decumbebat, vehementius institit, oravitque, ut sessione confestim habita Graecae, Latinaeque Ecclesiae communio solemni renovaretur Decreto. Sed cum id effici nulla posset ratione, nisi prius Graeci in reliquis item controversis articulis Fidem Orthodoxam reciperent, valetudine ac senio confectus VI. Id. Junias e vita migravit (1). Antequam spiritum Deo redderet, pie religioseque in omnibus Romanae Ecclesiae doctrinam amplexus est, & Fidei professionem emisit (2).

X.

(1) Dominicus Maria Mannius, vir multrae eruditionis, ac nominis in Vita B. Ludov. Aleman p. 38. scribit Patriarchae tumulum Florentiae adhuc extare in Templo S. Mariae Novellae cum hac epigrapha: HIC IACET EXIMIVS IOSEPH PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANVS QVI OBIT A. D. MCCCCXXX DIE PRIMA IVNII: Hinc ille obitum Patriarchae ejusdem ipsis Kalendis Junii, quicquid Scriptores referant, assignandum putat. At cum Inscriptio haec non modo diem variet, sed etiam annum, quod veritati manifeste repugnat, minimi ponderis, ut ego quidem arbitror, illius debet auctoritas haberi, idque eo magis, quod ex infra hic positis liquet Patriarcham die 9. Jun. 1439. adhuc in vivis egisse.

(2) Patriarcha morti jam proximus hanc Fidei professionem emisit. Ἐπειδὴ πρὸς τοῦ τέλους ἔφθασα τῆς ἐμῆς ζωῆς βελόνην τελευτῶσα τὸ κλινὸν ὁφείλω μοι ἡδὲ χάριτι θεῷ ἡγήσασθαι, καὶ ὑπο αὐτῷ τὴν ἐμὴν πίστιν καταγγέλλω τῇ ἐμῇ ὑπόψει. Πάντα ὅν ἔπεινα νοεῖν, καὶ εἴ τινα δογματίζῃ ἡ καθολικὴ, καὶ ὁποῖα

ἐκκλησία τῆς κυρίας ἡμῶν Ἰσοῦ Χριστοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ, καὶ ὅπῃ τῆς ἐμῆς συνουσίας μετὰ τῶν ἀφιερόνων· ἐπὶ τὸν μακαριώτατον πατέρα πατέρα, καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, καὶ ὁποῖα τῇ τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰσοῦ Χριστοῦ τῆς Πάσας τῆς πρεσβυτέρας· ὡς μοι ὁμολογῶ εἰς πάντων ἀσφαλότητά. ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν χαρτῶν: εἰς ᾧ δὲ περὶ τῶν ἀσφάλειαν ὑπεγράφη κατὰ ἐνάτην τῆς Ἰουλίου μηνὸς χιλῶς τετρακοσιοῦς τετρακοσῶ ἐνάτῃ ἰνδικίων εἰς δευτέραν. Quoniam ad finem vitae meae perveni solutus commune debitum Dei gratia scribo, & subscribo sententiam meam aperte omnibus filiis meis. Cuncta igitur quae sentit, & quae dogmatizat Catholica & Apostolica Ecclesia D. N. Jesu Christi veteris Romae, ipse quoque sentio, & iis me acquiescere declaro. Profiteor etiam Beatissimum Patrem patrum, & Maximum Pontificem, & Vicarium D. N. Jesu Christi Papam veteris Romae ad certam omnium fidem, nec non Purgatorium animarum. In horum quippe fidem subscripsi die 9. mensis Junii 1439. Indict. secunda.

Justis funebribus Patriarchae solutis, reliqua omnia quaestionum capita non multos post dies, nec magno sane negotio fuere explicata, Graecis pariter, Latinisque sententiam ferentibus: Spiritum Sanctum ex Patre, & Filio ab aeterno, tamquam ab uno principio, atque unica spiratione procedere: vocem *filioque* veritatis declarandae causa; jure, ac merito adjectam symbolo: Eucharistiae Sacramentum in pane triticeo, sive azymo, sive fermentato vere confici: esse locum, in quo piorum animae maculis nondum omnino purgatae ad certum tempus cruciantur, eisque fidelium preces, & suffragia prodesse; puras autem, culpaque omnis expertes ad optatam in coelis felicitatem, quae Dei visione constat, illico ferri: Romanum denique Pontificem D. Petri Successorem, & verum Christi Vicarium per totum orbem Ecclesiae Universalis primatum tenere. Decretum hoc sub *ὑπό*, seu definitionis titulo ad aram principem Cathedralis Ecclesiae coram Pontifice, Graeco Imperatore, & Patribus universis legerunt, primo Cardinalis Julianus Caesarinus (1) latine, deinde Bessarion graece, qui toto Concilii tempore unus maxime omnium discordiae germinibus evellendis incubuit, atque ingens pacis tamdiu quaesitae opus perfecit;

(1) Hunc praenobili familia, rerumque usu, ac doctrina insignem Martinus V. anno 1426. in sacrum adlegit Ecclesiae Senatum. Hac ille dignitate auctus in Bohemia primum, ubi haeresis Hussitarum invaluerat, Legati munus obivit. Concilio Basileae indicto Pontificis nomine praesuit, nec inde abscessit, nisi cum legitimum esse desit. Interfuit etiam Concilio Florentino, & plures habuit cum Marco Ephesio disceptationes, prout

Concilii acta legentibus patet. Novissime Legatus ab Eugenio IV. missus ad Ladislaum Poloniae, & Hungariae Regem magna vi bellum adversus Turcas commovit, sed exitu plane infauisto, ac deplorabili; nam pugna commissa, & Rege interfecto cum ingenti militum numero, ipse dum fugeret tribus sagittis confossus occubuit. Aliquot ejus scripta supersunt, & praesertim epistolae, quarum etiam nonnullae prodierunt in lucem,

fecit; orta enim, priusquam unionis Decretum fieret disputatione inter Patres super verbis, quae divinum Altaris Sacramentum conficiunt, Bessarion suo, graecorumque Antistitem nomine, qui Synodo intererant, hanc non. Julii MCCCCXXXIX. publicam confessionem emisit (1): *Beatissime Pater, vosque Reverendissimi Patres hic praesentes. Quoniam in praecedentibus Congregationibus nostris inter alias differentias nostras ortum est dubium de consecratione Sanctissimi Sacramenti Eucharistiae, & aliqui suspicati sunt nos, & Ecclesiam nostram non credere illud pretiosissimum Sacramentum per verba Salvatoris D. Nostri Jesu Christi confici; propter hanc causam adsumus coram Vestra Beatitudine, omnibusque aliis hic adstantibus, qui pro parte Sanctae Romanae Ecclesiae sunt, ad certificandum Vestram Beatitudinem, & alios Patres, & Dominos hic praesentes de hac dubitatione, & dicimus breviter: Nos usos fuisse Scripturis, & Sententiis SS. Patrum; cognoscentes, & animadvertentes fragilitatem humani sensus volumus adhaerere sententiis SS. Patrum & rationibus, spretis humanis inventis. Qua quidem de re Pater Beatissime cum in omnibus aliis auctoritatibus Patrum SS. usi sumus, etiam his in praesenti dubitatione utimur. Et quoniam ab omnibus SS. Doctoribus Ecclesiae, praesertim ab illo beatissimo Joanne Chrysostomo, qui nobis notissimus est, audimus verba dominica esse illa, quae mutant, & transubstantiant panem & vinum in corpus verum Christi & Sanguinem, & quod illa verba divina Salvatoris omnem virtutem transubstantiationis habent; nos ipsum sanctissimum Doctorem, & illius sententiam sequimur de necessitate. De hac quaestione breviter diximus, & sufficienter, &*
Ve-

(1) Mabillonius Mut. Ital. tom. r. pag. 243. & seq. hanc Bessarionis confessionem, seu declarationem pro Graecis in Synodo recitatam affert, atque exemplum illius

custodiri in thesauro Magni Ducis Etruriae, cum authenticis literis unionis tunc factae inter Latinam Ecclesiam, atque Orientalem.

Vestram Beatitudinem de nostra intentione certam reddimus.

Ego Nicolaus Sagudineus Euripontinus (1) omnium suprascriptorum verborum interpret, & de graeco in latinum traductor fateor omnia sic ad literam per praedictum D. Nicaenum, modo ut supra, dicta fuisse, & a me fideliter in Latinum conversa. In cuius rei testimonium, & fidejussionem requisitus hic manu propria scripsi, & in hanc redegi formam. Florentiae die 27. mensis Augusti an. Dom. Nativit. MCCCCXXXIX. = Arnoldus Notarius =

XI.

Confecto, dimissoque Concilio Imperator Joannes Palaeologus Constantinopolim rediit operam se daturum pollicitus, ne quis umquam suorum unitatis, & pacis tot laboribus partae firmitatem convelleret. Eventus tamen docuit plus apud illum, five alienam a nobis mentem, five confictas a nonnullis calumnias valuisse, quam fidem, cum nihil prorsus praestiterit, quod Synodi acta, sanctionesque proveheret. Eugenius interea, qui Nicae-

ni

(1) Idem Mabillon. loc. cit. ambigere se scribit, utrum Nicolaus hic Sagudineus Euripontinus, qui Nicaeni confessionem Latine reddidit, idem sit ac Nicolaus Euboicus, de quo haec habentur apud Mathaeum Palmerium in libro de tempor. ad annum 1439, : *Nicolaus Euboicus Latinae, & Graecae linguae, atque elegantiae princeps laudatissimus habetur, qui in frequenti Concilio medius assistens, multis & eruditis viris audientibus, me quoque teste vidente, audienteque, disputantium verba, atque sententias tum graece, tum latine prolatas mira celeritate ultro citroque in utramque linguam fidelissime, & summo ornatu reddebat. Verum ambigendi nullus omnino est locus cum Apost. Zenus in Dissert. Voss. Tom. 1, pag. 333.*

luce clarius ostenderit Nicolaum hunc Sagudineum, vel Sagundinum potius ex Euboea Concilii interpretem revera fuisse, ac linguae utriusque praestitisse scientia. Ex eodem Zeno intelligitur, eum postea cum Venetiis officium Secretarii Ducalis haberet, in patriam regredi voluisse, sed naufragio facto, amissisque fortunis omnibus una cum uxore, ac liberis tribus, retro abire coactum. Qua de re Nicolaus misere conquestus est per epistolam cum Bessarione nostro. Postremis vitae suae annis Romam venit, & a Pio II. varie, ac multum adhibitus obiit die 23. Martii 1463. Ejus opera praeaudatus Zenus enumerat, quae si quis nosse cupit ipsum adeat, & clariss. Tiraboschium Tom. VI, par. II. pag. 96. & 97.

ni doctrinam, animique candorem suspexerat, sui decoris esse arbitratus est, ut illum & laudibus extolleret, & aliquo insuper beneficio, quod suae foret benevolentiae argumentum, ornaret. Sexcentos igitur ei nummos aureos, quamdiu Romae degeret, numerandos attribuit, ejusque summae dimidium, si vellet in Graeciam remeare, quod ille statim suscepto itinere fecit, patriae, ut reor, charitate, otiique dulcedine inductus (1). Scio quosdam, & Graecos potissimum, qui schismati adhaerent, hanc Pontificis liberalitatem, multoque magis honores, quibus illum auxit eodem hoc anno, in invidiam vocare (2), quasi Nicaenus opum cupidus, ac spe dignitatis illectus ad Latinos transfugerit, & Orientalis Ecclesiae patrocinio nuntium remiserit. Verum nec tanti viri Religio, nec morum integritas, qua semper enituit, hujusmodi maculam recipit, nec si Eugenius in illum pronus, munificusque apparuit, id continuo tacitis pactis, aut pollicitationibus est tribuendum. Certe Nicaenus ipse in ea, quam scripsit ad Alexium Lascarem Philanthropinum epistola, quid se compulerit, ut graecis dogmatibus renuntiaret, & ad Latinos castra transferret, aperte satis declarat; ait enim, se magno studio, diligentiaque summa nostrorum argumenta expendisse, eorumque evidentia coactum veritati cessisse. Quod si praemia ob hanc rem condigna retulit, potest ne jure vel ipse sugillari,

C

vel

(1) Sunt, qui Bessarionem existiment numquam in Graeciam rediisse, postquam illinc discessit Concilium aditurus. Platina tamen in Sermonem paneg. contrarium diserte tradit, eum referens licet absentem Sac. Collegio fuisse adscriptum, idque ipsum colligitur e praememorata Bes-

sarionis epistola ad Alexium Lascarem, ubi suum in Graeciam reditum expresse designat.

(2) Creyghton in praef. ad Sgurop. hist. & Warron in append. ad Gul. Cave hist. lit. pag. 92.

vel Pontifex, qui Praefulem sapientia insignem, totque meritis fultum beneficentiae suae donis cumulandum putavit?

XII.

Vix in patriam Bessarion redierat cum nuntium accepit, se una cum Isidoro Rutheno Cardinalem tit. SS. XII. Apostolorum fuisse creatum; Pontifex enim utriusque ingenio, ac doctrinae excellentia mirifice captus id honoris tum illis, tum Graeciae universae impertiendum censerat in ea promotione, quam Florentiae adhuc agens sub exitum anni MCCCCXXXIX. celebravit, septem ac decem adscitis in S. Collegium viris, quorum consilio, atque ope uti posset adversus molimina, quae Pseudo-synodus Basileensis intolerabili arrogantia struebat (1). Itaque literis in urbem ad novae dignitatis insignia capeffenda vocatus itineri se rursus quanta potuit festinatione commisit. Utrum Venetias appulerit, an aliquem potius tenuerit Apuliae portum, quo Romam celerius contenderet, pro comperta re tradere, ac meo periculo affirmare non ausim. Unum hoc dicam, non deesse qui putent in Apulia Nicaenum aliquando fuisse, ibique Coluthi poemation Ἑλενης Ἀρπαγὴ inscriptum (2)

una

(1) Hujus promotionis ab Eugenio factae mentio habetur in epistola Cyriaci Anconitani ad Ludovicum Scarampium Patriarcham Aquilejensem. Ibi Cyriacus reliquis omnibus, qui eam sunt dignitatem adepti, leviter tantum commemoratis, postremo haec ait: *Et e Graeca demum externa, egregiaque Natione laudatissime quoque duos, & peregre regie dignos delegisse percepimus, unum scilicet ex Europae Sarmatia, quae nunc Russia dicitur, egregium Metropolitē, alte-*

rum vero Bessarionem illum doctissimum Cappadocem, nec non dignissimum Nicaenae Metrop. Ecclesiae Pontificem. Vid. itiner. Cyriaci Anconit. Florent. editum. an. 1742.

(2) Coluthus Lycopolitanus e Thebaide Aegypti floruit tempore Anastasii Imperatoris. Alia nonnulla hujusce poetae scripta memorat Suidas. his verbis: Κόλυθος Λυκοπολίτης Θεβαΐδος ἱεροποιός γέγονας ὅτι τῶν κορώνων Ἀναστασίῃ τῇ βασιλείᾳ ἐγραψεν καλυδωνίκα ἐν βιβλίοις 5' καὶ ἑγκώμια 81' ἐπῶν

una cum Quinto Smyrneo, seu Calabro (1) in lucem et tenebris vindicasse. Quomodocumque id sit, nemo dubitat, quin ipse primus hos libros detexerit, cum neglecti plane, ignotique in Coenobio D. Nicolai prope Hydruntum laterent (2).

XIII.

Romam ubi venit, nihil antiquius habuit, quam ut latinum sermonem edisceret, sine quo nec dignitatis ornamenta tueri, nec munere ullo recte fungi se posse intelligebat. Ad hanc autem sibi metam propositam eo citius, ac facilius pervenit, quod praeter assiduum legendi, lucubrandique studium, quotquot in urbe tunc erant, homines eruditos, ac doctos in suam familiaritatem adscivit. Hi cum singulis fere diebus ad eum ventitarent, & varias de amoenioribus literis, aut philosophicis rebus quaestiones inducerent (3), ipse modo personam.

C 2

disce-

ἱστορίαν καὶ περὶ τῆς Ἑλένης ἁρπαγῆς, hoc est, *Elenae raptus* a Bessarione inventum primus in publicum emisit Aldus Manutius; deinde alii plures translatum etiam germanice, atque anglice. Novissime italico metro versum edidit Ang. Theodorus Villa cum notis Mediolani an. 1753.

(1) Quintus Smyrneus etiam Calaber dictus libros XIV. sub titulo Τῶν μετ' Ὁμήρου composuit, bellum Trojanum ab Hectoris interitu usque ad reditum, naufragiumque Graecorum prosecutus. Constantinus Lascaris in grammatica Institutione edit. Aldinae de Quinto haec profert: *Poesis autem homericissimi Quinti jam multo tempore ignota fuit, & tamquam extincta; sed propius Bessarion Nicaeus Card. Tuscul. ille sane quam bonus, & ut homerice dixerim similis Deo vir, aliaque plurima in nos, & hanc ex*

Apulia cum servasset, volentibus tradidit.

(2) Coenobium D. Nicolai Casulorum ad Monachos olim Basilianos pertinuit, divitemque habuit Codicum antiquorum Bibliothecam, quae funditus periit anno 1480. cum Turcae classe admota, non modo Coenobium ipsum, sed etiam Hydruntum urbem coeperunt, cladibusque, ac ruinis omnia ferme propinqua loca vastarunt.

(3) Unam ex his quaestionibus false, jocosaeque solutam a Theodoro Gaza memorat Petrus Crinitus lib. 1. c. 10. de honest. discip.: *Erant forte, (inquit) cum Bessarione Nicaeno viro in philosophia excellenti Theodorus Gaza, & Pletthon Byzantius, qui cognomento Γέμυστος appellatur, tres eo tempore, ut constat, viri doctrina & ingenio nobiles, Quaesitum est de D. Hieronymo, quantum in*

Ro-

disceptantis, modo arbitri assumens tantum ea cura, solertique industria profecit, ut in Latio natus, ac nostra disciplina educatus videretur. Colloquia haec hominum doctorum, disputandique mos frequens, ut voti sui competentem Nicaenum fecerunt, ita ipsi Romae, quae sensim e ruderibus surgere, & novam tunc faciem induere coeperat, haud parum gloriae, splendorisque attulerunt; is enim primus Italiae coetus literarius fuit, eique, ut asserunt Scriptores plerique (1), originem debent Academiae, quae post id temporis non sine magno bonarum artium, ac doctrinae incremento alibi quoque institutae, celebrataeque fuerunt.

XIV.

Longior sim, quam ratio hujus operis postulat, si omnes velim excultos literis viros enumerare, qui Nicaeni domum, usque dum vixit, non aliter quam Urbis commune Athenaeum, aut sacrum Musis hospitium excoluerunt; nam Graecos ut fileam doctrina illustres, qui patriae calamitatibus acti in hunc veluti portum, asylumque paratum undique confluebant, nemo tunc Romae paulo eruditior extitit, qui non illi sua studia, vel sui foetus ingenii notos, probatosque esse cuperet. Supra

Romana eloquentia praestiterit. Ex quo Bessarion: facundia, inquit maxima fuit apud Latinos Hieronymus, quando & affectatae nimis eloquentiae pro Ciceroniano & habitus sit (a Rufino) & accusatus. In quo Theodorus dicitur risum movisse, ut qui foret in Romana etiam eloquentia censor acerrimus. Et simul: injuria haec, inquit, o Bessarion, insignis in Hieronymum facta est a Rufino, plagasque illas nullo suo merito tulit, Quo dicto Bessarion, & Gemistus magis riserunt, cognito Theodori ingenio, & attica urbanitate.

runt, cognito Theodori ingenio, & attica urbanitate.

(1) Vide Franc. Xaverium Quadrium: *Storia, e ragione d' ogni Poesia* lib. 1. c. 2. pag. 4. Hyacinthum Gimma: *Elogj Accadem.* &c. part. 2. pag. 110. Dominicum Card. Riviera: *Vita di Monsig. Fabretti* inter illas, quae Arcadum illustr. nomine feruntur: Part. 1. pag. 104. Paulum Cortesium in *Dialog. de hom. doctis.* Raphael. Volaterran. in *Comment. l. XXI.* pag. 774., & Platinam in *Orat. paneg.*

pra ceteros tamen longe eminebant Blondus (1), Phil-
lelphus (2), Poggius (3), Laurentius Valla (4), Campa-
nus (5), Perottus (6), Domitius Calderinus (7), & Pla-
tina

(1) Flavius Blondus Foroliviensis o-
mnigena eruditione clarus Eugenio IV.
ab epistolis fuit. Historiam ab Honorio,
& Arcadio Caesaribus ad suam usque ae-
tatem perduxit. Alia plura conscripsit ad
romanas praesertim antiquitates spectan-
tia. Obiit anno 1463., humatusque est
in Templo Aracoelirano ante portam ma-
jorem.

(2) Franciscus Philelphus Tolentinas
graecas, latinasque literas in multis Ita-
liae urbibus magno cum nominis splendo-
re, ac hominum plausu publice docuit.
Plurima scripsit prosa vorsaue oratione;
sed fervido ingenio abreptus haud aequae
se nitidum, ut facile poterat, expoli-
tumque ostendit. Xenophontis Cyropae-
diam, Plutarchi aliquot vitas, nonnullos-
que Hippocratis, & Platonis libros e
graeco vertit. Nicolao V. Pontifici, &
Francisco Sfortiae Mediolanensium Duci
valde acceptus fuit. Decessit Bononiae
an. 1481. prope nonagenarius, & adeo
pauper, ut vix, quod foret satis ad funus
efferendum reliquerit.

(3) Poggius Bracciolini e Terranova
Florentinae ditioris oppido rem litera-
riam egregie juvit, multis in lucem eru-
tis veterum operibus, quae sordes inter
ae pulverem in Bibliothecis delitescabant.
Scribendis epistolis ab Eugenio IV., &
Nicolao V. Pontifice adhibitus fuit. Dio-
dorum Siculum e graeco in latinum vertit
sermonem, diversaue opuscula, ac plu-
res orationes magna cum ingenii sui laude
composuit. Acerrimas cum Laurentio Val-
la, & Georgio Trapezuntio lites exercuit.
Aetate jam gravis Florentiam se contulit,
ibique post scriptam illius populi historiam
vitae suae terminum absolvit an. 1459.

(4) Laurentius Valla Romanus, & Ca-
nonicus Lateranensis multae vir fuit eru-
ditionis, sed stili nimium mordacis, ac
liberi, ob quem etiam graves inimicitias
suscepit. Praeter libros elegantiarum,
quos in usum juventutis conscripsit, & in-
vectivas & recriminationes, quibus in
aemulos suos debacchatus est, rerum
etiam in Hispania, ac Sicilia gestarum hi-
storiis condidit in gratiam Alphonsi Re-
gis, cujus Aulam aliquandiu secutus est.
Herodotum quoque, ac Thucididem La-
tinos fecit, & novissime Romae obiit an.
1457.

(5) Jo: Antonius Campanus Cavellis
agri Capuani humili pago, atque obscuro
ortus est. Neapoli sub Laurentii Vallae
disciplina literis operam dedit, magnum-
que sibi nomen eloquentia, ac poesi com-
paravit. A Pio II. Episcopus Interamniae
in praecutianis creatus est. Romae diu
vixit, & aliquot urbium Praeses fuit do-
nec a Sixto IV. Pont., cujus iram petu-
lantibus literis in se provocaverat, solum
vertere coactus est. Obiit senis ann.
1477. Michael Fernus, qui Campani vi-
tam ejusdem operibus praemisit, dum
Umbriam peragraret, incidisse se scribit
in Turcam, qui summam Campani elo-
quentiam cum celebrari audisset, homi-
nem noscendi cupidus domum relinquere, &
Romam ob hoc unum petere non dubita-
verat.

(6) De Nicolao Perotto cum adhuc vi-
veret, haec memoriae tradidit Franciscus
Prendilaqua Mantuanus in dialogo de Vita
Victorini Feltrensis, quem e Vaticana
erutum, notisque illustratum vir eruditis-
simus Jacobus Morellius publici juris fecit
an. 1744.: *Adolescentulum sese Victorino*

tina (8). Hos ille, compluresque alios, quos suos fecerat contubernales, prout quisque ope, ac patrocinio indigeret, humanissime fovebat, vicissimque ab omnibus tamquam patronus observabatur ac parens, cum praesto ei essent quacumque incederet, sive ad res sacras peragendas, sive ad negotia Ecclesiae tractanda coram Pontifice in Vaticanum pergeret. Quo spectaculo quid tum splendidius, atque hominum oculis jucundius esse potuit, cum domo nusquam nisi hac nobili, egregiaque cohorte stipatus in vulgus prodiret?

XV.

Nec minus interim divini cultus, ac pietatis adsertor ea sollicite curabat, quae sui esse arbitrabatur officii. Quapropter Basilicam SS. XII. Apostolorum, quam una cum titulo regendam susceperat, cum eo redactam videret, ut situ deformis, ac prope deserta jam esset, nihil

*tradens tanta ingenii celeritate usus est, ut jam altero fere anno doctissimus evaderet. Graecas literas, graecos mores, graecum genus amavit, neque minus a Graecis honoratus vivit; nam ad Bessarionem Card. profectus hominem, ut no-
stis, graecum, atque in omni sapientia gravissimum, ac praestantissimum, tantam sibi gratiam virtute, humanitate, eloquentia conciliavit, ut paullo post huius viri opera, atque ope Archiepiscopus Syontinus designatus sit. Complures extant orationes ejus eloquentiae, ac doctrinae testes, Multa etiam Graecorum volumina nostris ab eo literis explicata, in his Polybius Historicus. Patria Sentinas Perottus fuit, ibique admodum senex decessit in villa, quam peramoene constructam Fugiculae nomine appellare solebat.*

(7) Domitius Calderinus in agro Veronen- si natus humaniores literas magna-

cum nominis celebritate, atque auditorum frequentia Romae docuit. Eo Bessarion a scribendis Epistolis usus est, cum optimis institutum disciplinis inter suos domesticos diu habuisset. Praecipuam operam in veterum Scriptorum locis obscurioribus illustrandis posuit, sed minus interdum feliciter, quam rem Politianus acerbè notat in suis Miscellaneis. Juvenis adhuc febrili morbo absumptus est, ejusque funus Romani Academici solemnè pompa celebrarunt.

(8) Bartholomaeus Platina ex agro Cremonensi Romam venit, brevique non modo vitis Pontificum, sed aliis scriptis operibus inclaruit. Sub Paulo II. Pontifice in vinculis habitus, tortusque etiam fuit cum conjurationis in Paulum initae maligne delatus fuisset. Sixtus IV. illum postea Vaticanae Bibliothecae praefecit, eo- que in Ministerio vivere desuit.

nihil inexpertum reliquit, quo illam celeriter in pristinum decus, ac frequentiam reduceret. Eam antiquitus Canonici Saeculares tenuerant numero duodecim, quos deinde Innocentius IV., ne quid illis ad commodam vitae sustentationem deesset, ita minuendos decreverat, ut octo deinceps, nec plures ad rem divinam eo loci pro more celebrandam concurrerent. Sed cum, vel temporum calamitate, vel eorum socordia, qui bona Capituli procurabant, proventuum pars non exigua defecisset, nec amplius Canonici emolumentis cessantibus ad sacra convenirent officia, Bessarion id unice spectans, ut ne Dei Templum suae vigilantiae commissum debito careret servitio, Eugenium Pontificem rogavit, ut quoniam huic malo nulla aptior medicina supererat, ipsos quoque vellet Canonicatus ab Innocentio Basilicae assignatos in numerum magis arctum, idoneumque redigere. Cardinalis preces Eugenius perlibenter admisit, & literis Apostolicis datis undecimo Kal. Mart. MCCCCXLIII. (1) quatuor Canonicos tantum, habita egestatis ratione, in posterum retinendos mandavit. His, ne sui posthac muneris partes negligerent, Bessarion ipse novas Regulas, & Constitutiones perscripsit, quas e tabulario Ecclesiae depromptas in medium proferre ab hoc meo instituto haud plane alienum existimo (2).

XVI.

Basilicae decore, cultuque, ut fieri tunc potuit, recte composito, aliud & anno insequenti MCCCCXLIV. alacris in Religionem obsequii testimonium exhibuit; nam sui juris cum esset S. Mamae Ecclesia prope ac extra muros Ravennae tum posita, & illam populus, Urbisque

(1) Vid. Append. monum. n. I.

(2) Ibid. n. II.

que Senatus cuperet Minoritis Observantibus tradi, in id perhumaniter adfensit, testante Waddingo Annal.Min. Tom. XI. pag. 227. Post haec animum ad aedes titulares, quas incolebat, ampliandas adjecit, eo quod nimiam propter angustiam nec proprio usui, nec famulitio recipiendo erant aptae. Contiguam Aedes habebant exiguum quamdam Ecclesiam D. Andreae dicatam una cum Coenobio, domibusque nonnullis, quae ad sacras Virgines alio translatae olim spectaverant; verum haec omnia, tectis prolapsis, disruptisque parietibus, ita erant lacerata, ac ruinosa, ut vix ullum aspectum, formamque antiqui aedificii retinerent. Loci tamen opportunitate motus Bessarion Pontificem rogavit, ut Ecclesiam illam, ac domos, quae nemini emolumentum, Urbi vero squalorem addebant, Basilicae adjungere, atque in perpetuum tradere Apostolica vellet auctoritate; hoc enim beneficio impetrato, nihil impedimenti jam fore, quominus ipse suis expensis ea cuncta restaurari, decentique elegantia ornari curaret. Aequa summopere, atque utilis Eugenio postulatio visa est. Quamobrem literis confici jussis VIII. Kal. Septemb. MCCCCXLVI. (1) res petitas Cardinali donec in vivis ageret, ejusque post mortem Basilicae possidendas donavit.

XVII.

Hoc anno Monachi Basiliani, quorum patronus per Italiam jam tum fuisse Nicaenus videtur, Romae comitia generalia habuere. Sunt qui velint hisce comitiis adscribi oportere, quod ritus graecus in vetusto, ac prae-nobili *Cryptaeferratae* Coenobio tum quoad vestes liturgicas, tum quoad formam Eucharistici panis variaverit, ejus-

(1) Vid. Append. monum. n. III.

ejusque rei Nicaenum ipsum auctorem putent, qui graecos in Italia natos, & Ecclesiae Romanae jamdudum adstrictos cum rebellibus, atque schismaticis Orientis confundi noluerit. Nec parum favet ejusmodi opinioni Rituale non longo post tempore scriptum, quod Romae extat in Monasterio D. Basilii; eo enim in Codice sic legitur: *Postquam igitur Sacerdos indutus fuerit, accipit calicem velis coopertum, & accedit ad altare praeparationis. Sin autem non aderit altare praeparationis, accedit ad sinistram partem sanctae mensae, & discooperit res sacras, & deinde accipit unum ex panibus oblatis; & si non adsit panis oblatus facit, sicut faciunt in partibus Apuliae, Calabriae, & Siciliae, idest, accipit panem, quem Latini, & sacra Romana Apostolica Ecclesia hostiam vocant a Sanctissimo Papa Eugenio, & a Cardinali Bessarione, & Archimandrita Petro (1), & aliis non paucis determinatam, & ordinatam, ut ii, qui in praefatis locis appellantur Graeci, conficiant sacra mysteria, sicut facit antiqua Roma, id est cum hostia, dummodo in ea fermentum sit permixtum. Contra haec tamen Petrus Pompilius Rodotà mutationem, seu potius mixtionem graeci ritus cum Latino, quae penes Monachos Cryptaeferratae nunc viget, ab alio prorsus principio repetendam existimat, cum novam hanc Liturgiam non alicujus statuti vi, sed consuetudine, atque usu paulatim inductam affirmet, nonnullisque argumentis probare contendat (2).*

D

XVIII.

(1) Petrus Vitalis natione Calaber Archimandrita, seu Abbas fuit Cryptaeferratae usque ad annum 1462. in quo Coenobium Messanenense S. Salvatoris a Pio II. regendum accepit. Eum Pius idem in suis commentariis *litigiosi* nomine appellat. At Ughellius Italiae Sacrae Tom. IX.

p. 428. ipsum scribit in Concilio Florentino adversus Graecos pro Romana Ecclesia pie simul, atque insigniter docte disputasse.

(2) Dell' orig., progress., e stato presente del rito greco in Italia. Lib. II. c. 12. p. 226. e seg.

Defuncto Eugenio, & Nicolao V. ad Cathedrae Romanae fastigium paucos post dies evecto, multum Bessarion auctoritate crevit, & gratia apud novum Pontificem, quem omnes norunt hominibus doctis, & rei literariae impensius favisse (1). Ab eo tamen nil quicquam, quod sua commoda privatim augeret in ipsis regni primordiis quaesivit, sed ea tantum impetrare contendit, quae in bonum vergerent Ecclesiastici decoris, & Parochos quosdam egentes a rei familiaris angustia expedirent. Basilica SS. XII. Apostolorum annexas eo tempore, subditasque habebat in Urbe aliquot Parochiales Ecclesias. Harum Rectores antiquo instituto annuos proventus inter se dividebant & Clericos Ecclesiis eisdem obstrictos, attributosque, ne umquam Dei Templo custodia, aut debitus famulatus deesset. At redditibus jamdiu imminutis, eo res tandem devenerat, ut Clerici pro suo quidem jure pecuniae distributionem exigerent, verum nec horis consuetis Ecclesias adirent, nec aliquid umquam praestarent, quod sui ministerii partes respiceret. Eapropter Nicaenus auctor Pontifici fuit, ut Clericis illis in posterum abrogatis, Ecclesiarum proventus partim Parochis, partim Ecclesiis ipsis concederet ea lege, ut earum ornatui, vel restorationi, si qua foret necessitas, inservirent. Id Nicolaus & prolixè laudavit, & edita Constitutione (2) servandum perpetuo sanxit.

XIX.

(1) Nicolaus V. doctrinae fama insignis postquam thronum Pontificium ascendit, omnes industriae nervos intendit, ut literas in Italia adhuc jacentes excitaret. Idcirco libros tota Graecia perquisitos ad se deferri curavit; graecos homines, qui eruditionis laude florerent e patria profugos humaniter excepit, ac sustentavit,

eorumque opera usus est ad graecos auctores in latinum sermonem vertendos. Praeterea viros doctos ad veterum scripta ubique investiganda suo sumptu dimisit, & multis Bibliothecam Vaticanam, quam primus ornandam, augendamque suscepit, pretiosis Codicibus instruxit.

(2) Vid. Append. monum. n. IV.

XIX.

Nicaenum Pontifex tanto habuit in pretio, ut plurimum, quoad vixit, ejus opera praestanti, ac fideli sit usus. Et quidem primo pontificatus anno negotium ei simul, atque aliis quatuor Cardinalibus dedit, ut insignem D. Laurentii Martyris Basilicam extra urbem adirent, & urna ingenti reclusa, ubi Christi miles fortissimus jaceret, adstantium oculis spectandum praeberent, ut eo conspecto agnoscerent statim, quam vana illa forent, quae vulgo tum ferebantur, idest, praefati Martyris corpus a Minoritis nuperrime inventum in eorum Ecclesia servari. Hujus facti notitiam rerum Leodiensium Scriptori (1) debemus, qui haec luculentius eodem quo gesta sunt, ordine sic narrat: *Anno 1447. obiit Papa Eugenius, & electus Papa Nicolaus quintus, & consecratus Dominica laetare Jerusalem. Eodem anno apud fratres Minores Romae inventum est corpus unius Sancti, quod ex una parte fuit combustum, & statim ipsi diffamaverunt per urbem, quod esset corpus S. Laurentii. Quapropter Dominus Nicolaus Papa V. misit illuc quinque Cardinales ad investigandam rei veritatem, scilicet Andegavensem, qui erat Cardinalis ipsius S. Laurentii, Cardinalem de Columna, Cardinalem Graecum (2), Cardinalem Firmanum, & Cardinalem Terracinensem; tres Defensores, & Senatores Urbis, qui cum magno timore, & reverentia accesserunt, & aperuerunt tumbam S. Laurentii, & invenerunt corpus S. Laurentii integrum coopertum dal-*

D 2

ma-

(1) Vid. collect. veterum Script., & monum. PP. Martene, & Durand Tom. IV. p. 1216. edit. Paris. 1729.

(2) Collectores hic adnotant: *Idest Bessarionem, qui Concilio Florentino interfuerat, & a Graecis ad Latinos transf-*

ierat: & recte quidem, ut puto; nam Isidorum, qui ritus pariter graeci ab Eugenio inter patres fuerat adlectus, nusquam nisi Cardinalis Rutheni cognomento appellatum invenio.

matica, sed caput ejus erat decalvatum, quia ignis combusserat crines, & corpus S. Stephani integrum, excepto brachio dextro, & in una parte capitis ejus adhuc erant pili. Tunc Cardinalis S. Laurentii accepit juniorem Monachum, & ostendit ei sepulchrum, & dedit ei alapam in memoriam futurorum. Actum ultima Julii.

XX.

Pauci elapsi erant anni, ex quo Bernardinus Senensis Franciscani Instituti alumnus percelebris in Aquila Vestinorum Urbe meritis plenus obierat. Hunc signis fulgentem compluribus Eugenius Pontifex caelitum fastis adscribere voluerat, eamque ob causam tres delegerat e sacro Ecclesiae senatu Patres fide, ac prudentia spectatos, qui hominis vitae innocentia, atque oris facundia clarissimi non tantum virtutes, sed & prodigia per ipsum a Deo patrata diligentius expenderent. At cum Eugenius interim, ac duo e tribus, quos deputaverat, naturae debitum solvissent, ejusdem Successor Nicolaus multorum Italiae Principum, ac praesertim Alphonsi Siciliae Regis precibus exoratus interruptum hoc opus renovari praecepit Bessarioni nostro committens, ut una cum binis Cardinalibus, quos ei collegas, adiutoresque attribuit, iterum rei disquisitionem susciperet, atque optatum ad finem quanta posset celeritate perduceret (1). Deinde ut omnibus testatum esset, quam sibi Nicaeni integritas, atque doctrina probaretur, illum Nonis Mart. MCCCCXLIX. primo Sabinensem, ac mox, duobus nondum

(1) Chirographum, seu Breve deputationis refert Waddingus ad an. 1449. prid. Kal. Febr. Tom. XII. Annal. Minor. pag. 24., ejusque titulus hic est: Dile-

ctis filiis Bessarioni tit. XII. Apost. & Guillelmo tituli S. Martini in Mont. Presbyteris, ac Petro S. Mariae Novae Diacono Cardinalibus &c.

dum exactis mensibus Episcopum Tusculanum creavit (1).

XXI.

Ea tempestate Bononienses in Canedulam, & Bentivolam partes divisi ingentibus aestuabant discordiae fluctibus, periculumque erat, ne dum cives inter se digladiantur, & mutuis caedibus saeviunt, finitimi Principes, qui tantae Urbis imperio inhiabant, eam armis repente occuparent. Magni momenti res agebatur, nec Pontifex ignorabat quantum sibi damni, ac dedecoris immineret, si praecipua ditionis Ecclesiasticae urbs vel jugum alienum acciperet, vel civium odiis lacerata interiret. Nihil igitur ultra cunctandum ratus Bessarioni, cujus prudentia, ac morum suavitas in omnium ore, ac sermone versabatur, hujusmodi procellae sedandae negotium committendum putavit. Quamobrem illum, cum Bononiae non modo, sed etiam totius Aemiliae Legatum constituisset, amplisque ornasset ad munus hoc summum facultatibus, viam celerrime ingredi jussit, omninoque satagere, ut partium rabie compressa, eam Urbem prae ceteris frequentem, ac nobilem in fide, atque obsequio Sedis Apostolicae retineret.

XXII.

Quinquennio Legati munus exercuit, tantaque solertia, atque animi moderatione se gessit, ut dissidii flamma ocys restincta, pacatoque furentium tumultu

(1) Sigillum, quo usus est Bessarion, quamdiu Tusculanus Episcopus fuit, Deiparam exhibet infantulum Iesum in ulnis gestantem. A dextro latere D. Michael Archangelus; a laevo adstat D. Joannes Baptista, & circa sigilli oram epigraphae haec legitur: S. BESSARIONIS. EP. TVS. CARDINAL. NICENI: Illud P. Paulus Maria

Paciaudus ex Archetypo retulit, quod apud se est in Antiq. Christ. Differt. VI. c. 6. Ex hoc singulari studio Cardinalis in Christi Domini Praecursorem clarius, ut existimo, apparet eum non alio quam Joannis nomine, antequam Monachus evaderet, fuisse vocatum.

tu, ad pacis studia se quisque converterit. Parta Urbis tranquillitate, totum se publicis rebus componendis applicuit, populique mores bellica licentia corruptos ita compescuit, ac reformavit, ut pro cladibus, incendiis, rapinis, quae passim fieri paulo ante solebant, pietas ubique, iustitia, & comitas occurrerent. Qua in re sicuti Ludovicum Bentivolum primarium civem mire sibi facilem, atque obsequentem expertus est, ita meritis laudibus eundem extollere non dubitavit, ac tum praesertim cum ipsi ensen in pervigilio Natalis Domini benedictum Pontificis nomine tradidit (1), Neque his contentus, ut pristinam civitas dignitatem, potentiamque resumeret, nec ultra malis obnoxia ingemisceret, quae nimio e luxu plerumque dimanant, legem condidit sumptuariam, qua cujusque ordinis viris, foeminisque modestum corporis ornatum attribuit (4) pretiosis vestibus, atque auro intextis sub gravi poena proscriptis, eliminatisque. Ita Bononiae procures fastu tumidos, deliciisque fluentes ad bonam frugem traduxit, & privatas cupiditates repres-

fit,

(1) Oratio, quam Nicaenus habuit, dum Nicolai Pontificis jussu Ludovicum Bentivolum sacro ense donaret, extat in Biblioth. Vatic. Cod. 4937. p. 95. ejusque initium hoc est: *Laeto, jucundoque animo &c.* Eam typis dedit Bononiae an. 1690. Antonius Bergamorius, unaque ensis formam excudi fecit, in quo haec inscripta visuntur: NICOLAVS PP. V. PONTIF. XVI ANNO OCTAVO.

(2) Anno 1451. lex haec sumptuaria Bononiae promulgata fuit, eaque rursus in lucem prodit, inter alia quaedam Acta ad Nicaeni Legationem Bononiensem spectantia. Vid. Tom. VIII. Miscell. edit. Vener. per Lazzaronium pag. 148. Joan.

Christophorus Amadutius multiplici eruditione, ac scriptis compluribus celebris haec refert in Vol. II. Anecdor. liter. Romae edit. an. 1773., adlitque opusculum Mathaei Bossi Can. Reg. Veronensis in Vaticana existere, quo ille Cardinalis providentiam extollit, atque ut stabilem in proposito se praebeat adversus foeminales querelas hortatur. Hoc idem opusculum reperit in Cod. chartac. Florent. Biblioth. S. Marci Clariss. Franciscus Antonius Zacharia, & suo in *itinere literar. per Italiam* pag. 66., ejus titulum protulit, qui hujusmodi est: *Ne foeminea ornamenta Bononiensibus restituantur ad Bessarionem Cardinalem, ac Legatum cohortatio.*

fit, quibus populi quies, atque securitas saepenumero everti contingit. At nulla re magis omnium sibi voluntates devinxit, quam quod adeuntibus benignum semper, atque humanum se praebeuit, eorumque causas eximio cum studio, ac integritate cognovit; illum enim cives non propria, sed publica sectantem commoda intuebantur, nec somno deditum aut otio, sed curis perpetuis occupatum, ut ipsorum utilitati, communique bono prospiceret.

XXIII.

Composito Civitatis statu, praeclarum quoque Gymnasium, quod crebris seditionibus tunc pene intermissum, oblitteratumque jacebat, in primum celebritatis, ac famae splendorem restituere aggressus est; eo namque deleto putabat, & urbis gloriam collabi, quae scientiarum altrix, ac parens vocaretur. Hoc autem adsequi ut posset, non modo locum aedificiis instruxit lautioribus, sed novas etiam invexit leges, auctoque stipendio liberalium disciplinarum doctores undequaque conduxit (1). Inter Saeculares has curas, occupationesque (2) Religionis studium ita prae oculis habuit, coluitque jugiter, ut Bononiensi populo, totique sibi commissae provinciae in his, quae pertinent ad numinis obsequium, & hominis Christiani pietatem exemplo anteiret. Testatur id maxime B. Virginis Ecclesia de Monte appellata, quam

(1) Vid. Platnam in orat. paneg.

(2) Legationis hujusce acta etiam nunc extant in Tabulario Senatus Bononiensis. Eorum nonnulla inde protulit, suisque in Miscellaneis edidit P. Josephus Maria Bergantinius Ord. Servor. Vener. an. 1744. Apud me quoque epistolae apographum est, quam Nicaenus tamquam Bo-

noniae Legatus ad Forocorneliensem Episcopum scripsit Kalend. Julii 1454. Agitur ibi de quodam publico negotio, quod ipsum inter, ac Thadaeum Manfredum Forocornelii principem agitabatur. Titulus autem hic est. *Bissarion Cardinalis F. Gaspari Ord. Praedicatorum Episcopo Imolensi S. D.*

mor, quod fecerat (1), & animo supra aetatem vigenti, ac erecto nullum non lapidem extemplo movit, ut armis Principum nostrorum foederatis Graeciae ruenti succurreret, ac Turcas Constantinopoli capta (2) nimis jam tumidos, feroceſque retunderet. Haec strenue molienti Pontifici assiduos Bessarion stimulos addebat, modo Christianae Reipublicae dedecus, modo Italiae periculum ostentans, ne barbari, finitimis regnis debellatis, in nos etiam impetum facerent, ac jugum tandem imponerent foediffimae servitutis. Praeterea, cum valetudinis causa non multo post ad aquas puteolanas proficisci statuisset, idem hoc fecit cum Alphonso Aragoniae, & Siciliae Rege, quem salutaturus Neapolim usque perrexit. Et Rex quidem cum splendida procerum manu obviam egressus eum perhonorifice excepit, omnique cumulatam amoris, & liberalitatis officio dimisit. Multa quoque tum ipsi, tum Callisto per literas est pollicitus, quae si bona fide servasset, nec alio copias ad pacem Italicam conturbandam vertisset, magnum profecto Callisti studia emolumentum, ac pondus in bello mox gesto habuissent. Aegritudinis incommodo liberatus Nicaenus in Urbem rediit, ibique mandato Pontificio Rosae Virginis Viter-

(1) Votum Callistus cum Cardinalis etiamnum esset in haec verba conceperat: *Ego Callistus Pontifex Deo Omnipotenti, Sanctae ac individuae Trinitati voveo, me bello, maledictis, interdictis, excommunicationibus, & demum quibuscumque rebus potero Turcas Christi nominis hostes saevissime persecuturum. Quod se Pontificem praemature in hoc voto nuncupaverit, illud in causa fuisse viderur, quod B. Vincentius Ferrerius dum esset in*

vivis, & amice a Callisto coleretur, Pontificatus spem certam ei fecerat. Vid. Platin. & Hist. Pont., & Card. Tom. II. 981.

984.

(2) Anno 1453. Constantinopolis obsessa a Turcis & capta fuit. Magnam ibi stragem populi, ac militum barbari fecerunt, atque ipse Imperator Constantinus, qui Graecorum ultimus imperium Orientis tenuit, dum extra Urbem evadere tentat, ab hostibus obtruncatus interiit.

bienſis acta una cum Dominico Capranica (1), & Proſpero Columna (2) Cardinalibus diligenter excuſſit, in eum ſcilicet finem, ut ſolemni pompa, quae celebrari mos eſt, Divorum catalogo rite poſſet adſcribi.

XXVI.

Per eadem haec tempora Patronus cum eſſet Baſiliani Ordinis, ut ſupra indicavi, inſignisque Coenobii Meſſanenſis adminiſtrationem a Calliſto accepisset, totum ſe dedidit huic ſacro Inſtituto, ac veteri Monachorum diſciplinæ reparandæ, quae una cum graeci ſermonis uſu funditus pene interierat. Ac primo, ne longius ea ſerperet morum corruptio, quae nimis diu Ordinis ejuſdem alumnos infecerat, neve ob linguae imperitiæ ignotæ in poſterum Monachis eſſent D. Baſilii conſtitutiones, eas ipſe in vernaculum ſermonem converſas, aptamque in epitomen redactas univerſis Italiae, ac Siciliae Monaſteriis obſervandas propoſuit (3). Mox graecis literis inſtaur-

E 2

ran-

(1) Dominicus Capranica nobilis Romanus a Martino V. Pontifice Cardinalium Collegio adſcriptus fuit an. 1423., ſed non, ut ſerunt, ab eo publicatus. Hinc ab Eugenio IV. rejeſtus, eaque dignitate ſpoliatus ad Synodum Baſileenſem perrexit ſuam cauſam peroraturus. Poſt haec Eugenio reconciliatus, declaratusque Cardinalis tit. S. Crucis in Hieruſalem Picensi provinciam adminiſtravit. Variis etiam funſtus eſt Legationibus. In domo quam ſibi aedificaverat, moriens Collegium inſtituit, ubi certus juvenum numerus etiam nunc alitur, optimisque imbuitur diſciplinis. Obiit an. 1458., dum comitia haberentur poſt mortem Calliſti III., ſepultusque eſt in Templo S. Mariae ſupra Minervam.

(2) Proſper Columna Martini V. Pont.

ex fratre nepos Card. creatus an. 1426., ſed non ante renunciatus, quam an. 1430. Diaconus fuit S. Georgii in Velabro, & mox Archipreſbyter Baſilicae Lateranenſis. Tres Pontifices, nempe Nicolaum V. Calliſtum III., & Pium II. ſacra thiara exornavit, ac parum abſuit, quin ipſe Pontifex evaderet in eo Conclavi, quo Pius II. electus eſt. Ceſſit e vivis ann. 1463., tumulatusque eſt ad SS. Apoſtolos.

(3) Maſſejus lib. 7. annal. Gregorii XII. ſcribit hanc ipſam epitomen typis editam fuiſſe an. 1578., juiſſuque Pontificis per ſingula Ordinis Monaſteria diſtributam. Hoc idem affirmat Julius Santorius Card. S. Severinae in epiſtola, quam decretis, & conſtitutionibus Monachorum ejuſdem Ordinis praefixit. En Cardinalis verba:

Cuius

randis, sine quibus nec Ecclesiasticus Ritus, nec antiqua Instituti dignitas posset consistere, animum diligentissime applicuit, stipendioque assignato idoneos Magistros undique conquiri curavit. Horum e numero fuere Michael Glyca σοφώτατος ἡ λογιώτατος dictus (1), & Andronicus Galinotus Monachus Constantinopolitanus, quem constat ad annum usque MCCCCLXVII. graeci doctoris munus in Coenobio Messanenſi expleviſſe. Ejus deinde locum Constantinus Lascaris (2) tenuit non minus eruditione, quam genere nobilis, quem graecos enarrantem scriptores ut audiret Petrus Bembus, primo aetatis flore Messanam navigavit, eaque in urbe tanti viri consuetudine illectus ultra biennium permansit (3).

XXVII.

Nullum Ordinis Basiliani Monasterium tunc fuit, quod non fordes, ut sic loquar, atque illuviem deponeret, novumque indueret austerioris disciplinae, & cultus elegantioris aspectum. Nec secus profecto contingere potuit, cum suas ille cogitationes omnes, officia, pecunias,

Cum superioribus annis mandato fel. rec. Gregorii PP. XIII. reformationi Graecorum, & Congregationis Vetræ auctoritate cum aliis S. R. E. Cardinalibus daverimus operam, tum alia multa, tum illud ipsum Bessarionis compendium graeca, italicaque lingua typis excudendum curavimus, & Monasteriis vetricis per Italiam praesertim, Siciliam, & Hispaniam, ac etiam aliis in Graecia constitutis distribui & tradi fecimus.

(1) Glycae hujus aliquot epistolas publici juris fecit, notisque illustravit Ioannes Lamius in opere inscripto: *Deliciae eruditorum* p. 1. & 2.

(2) Constantinus Lascaris post Byzan-

tium a Turcis expugnatum in Italiam venit an. 1454., & a Francisco Stortia Insubriae Duce liberaliter exceptus Mediolani primum Graecas literas docuit. Romam deinde profectus a Bessarione nostro humanissime adjutus, ac honorifice habitus fuit; Neapolim postea evocatus a Rege Ferdinando I. multa cum laude eloquentiam in ea quoque urbe professus est. Postremo Messanae constitit, Scholamque ibi celebrem habuit usque ad extremam senectutem. Diem obit supremum ann. 1493. vel 1494. suamque Bibliothecam selectissimis libris instructam Senarum Messanenſi legavit.

(3) V. Bembi epist. familiares.

nias in ea tantum liberalissime impenderet, quae rem augerent, promoverentque divinam, & scientias e veterino, in quo tamdiu consopitae jacuerant, ad saeculi lucem, atque hominum usum reducerent. At prae ceteris Basiliani Instituti Asceteriis Messanenſe Coenobium S. Salvatoris, de quo verba jam feci, praecipua quadam benevolentia fovit, & summis, quousque curam illius gessit, beneficiis cumulare non destitit; etenim praedia, possessionesque non paucas, vel Superiorum incuria pessumdadas, vel etiam alienatas recuperavit, & studio adhibito, ac diligentia, proventus agrorum multo uberiores reddidit, quam antea umquam fuissent. His ille praesidiis fultus, & Monachorum numerum jam valde imminutum adauxit, & Coenobium ipsum novis decoratum aedificiis in ampliorem, ac magis aptam, splendidamque formam redegit.

XXVIII.

Classe in Aegaeum missa, & hostibus aliquoties fugatis, vim turcicam strenue propulsabat Callistus, brevique majora effecturus videbatur, nisi eum mors in hoc prospero rerum cursu abstulisset (1). Novus igitur Ecclesiae pastor creandus, qui virtute, atque ingenio praecelleret, & hoc potissimum erat in causa, quod bifariam inter se divisi essent patres; una enim pars Aeneae Silvio Picolomineo, altera, cujus erat princeps Bessarion, Cardinali Rothomagensi (2) favebat. Praeclare tamen ob
viri

(1) Callistus ab hac luce substractus est die 6 Augusti 1458. cum annos tres, menses quatuor Pontificatum gessisset. Vir fuit singularis gravitatis, & prudentiae, & in eo tantum a nonnullis reprehensus, quod in suis nimis largus, atque indulgens extiterit.

(2) Guillelmus de Estouteville Archiepiscopus Rothomagensis Cardinalatum asscutus sub Eugenio IV. titulum habuit SS. Silvestri & Martini in Montibus. S. Collegii Decanus, & Apostolicae Sedis Camerarius fuit. Legatus in Galliam missus, ut pacis foedera inter Anglum, &

viri famam magnis probatam, arduisque negotiis vicit Piccolominea factio, & Aeneae Silvio Pontificatum detulit, qui nulla interposita mora se Pium II. iussit vocari. Tum Bessarion Pontificis pedibus provolutus haec ait: *Laudamus Pontifex Maxime tuam assumptionem, quam ex Deo esse non dubitamus, & sane dignum te hoc munere & censuimus antea, & nunc censemus. Quod autem te non elegimus, id fecit aegritudo tua; nam cum pedibus aegrotares, hoc tantum sufficientiae tuae deesse putavimus; est enim Ecclesia egens viro activo, qui possit itineribus corporis exerceri, & imminentibus periculis occurrere, quae a Turcis formidamus, tu contra quictis eges. Hoc nos ad Rothomagensem traxit. Quod si fuisses corpore validus, nullus erat, quem tibi praefendum existimarem. At cum Deo placuerit, & nobis placet. Nos te Pontificem veneramur, & denuo, quantum in nobis est, eligimus, tibi que fideliter serviemus.*

XXIX.

Gratissimus Christi Vicario fuit hic sermo tamquam ab eo profectus, qui omnium esset exemplar virtutum, & electioni de se factae multum adderet auctoritatis, & gratiae. Quamobrem Pius, etsi antea Nicaenum ob doctrinae, ac morum praestantiam diligebat, eum deinceps adeo charum habuit, tantique fecit, ut in rebus solertiae majoris, ac momenti nil ferme quicquam, nisi de suo consilio ac voto decerneret. Interim petentibus Minoritis alium sibi patronum concedi, qui loco defuncti

& Gallum Regem sanciret, Academiam Parisiensem Apostolica, & Regia auctoritate reformandam suscepit. Fuit etiam Archipresbyter S. Mariae Majoris de Urbe, eique multa in redditibus, vasis aureis, & argenteis donavit. Ecclesiam

S. Augustini a fundamentis erexit, & ad cultum divinum peragendum pingues assignavit proventus. Demum octogenario major vivere desuit an. 1483., sepulchroque est conditus in eadem Ecclesia.

At Cardinalis Capranicae Ordinis curam susciperet, Pontifex nemini potius, quam Nicaeno ejusmodi munus tribuendum existimavit (1). Neque is vero conceptam de se opinionem fecellit. cum summam ubique fidem, ac benevolentiam in D. Francisci familia tuenda, ornandaque praestiterit. Ejus tamen amor tunc maxime effulsit cum SS. XII. Apostolorum Basilicam, cujus titulum, regimenque ipse habebat, eidem Familiae tradi, committique curavit, amotis inde Canonicis, qui numero pauci, ut supra retulimus, neque rem divinam peragere eo cultu, quo decet, neque aliud quicquam exhibere jam poterant, quod in populi commodum cederet, ac Templi dignitatem. Pontifex, cui plane cognita erant haec omnia, Nicaeni sententiam, ac preces facile admisit, & literis Apostolicis datis pridie Kal. Julias MCCCCLXIII. Minoritas in Basilicae jura, ac possessionem induci mandavit (2).

XXX.

Ex quo Pius ad culminis Apostolici honorem eventus est, nihil antiquius habuit, atque animo saepius agitavit, quam acerrimo ut bello Turcas persequeretur, eorumque conatus, & audaciam reprimeret, qua non modo conterminis Graeciae populis, sed etiam Italiae, atque Europae universae miserum, luctuosumque minabantur excidium. Eapropter Mantuae sub ipsa Pontificatus initia Principum, Oratorumque conventum indixit, eo nempe consilio, ut se coram de opibus, ac belli apparatu necessario agi posset. Post haec omni contem-

(1) Eruditiss. Boernerus in libello: *De doctis hominibus graecis lit. graec. in Italia in lauratoribus*. Bessarionem existimat a Callisto III. Ordinis Minoritarum patronum declaratum fuisse. Sed vir alio-

qui diligentissimus profecto hic errat, cum liquido constet eum Dominico Card. Capranicae successisse, qui nonnisi post mortem Callisti e vivis excessit.

(2) Vid. Append. monum. n.V.

vel Pontifex, qui Praefulem sapientia insignem, totque meritis fultum beneficentiae suae donis cumulandum putavit?

XII.

Vix in patriam Bessarion redierat cum nuntium accepit, se una cum Isidoro Rutheno Cardinalem tit. SS. XII. Apostolorum fuisse creatum; Pontifex enim utriusque ingenio, ac doctrinae excellentia mirifice captus id honoris tum illis, tum Graeciae universae impertiendum censuerat in ea promotione, quam Florentiae adhuc agens sub exitum anni MCCCCXXXIX. celebravit, septem ac decem adscitis in S. Collegium viris, quorum consilio, atque ope uti posset adversus molimina, quae Pseudo-synodus Basileensis intolerabili arrogantia struebat (1). Itaque literis in urbem ad novae dignitatis insignia capeffenda vocatus itineri se rursus quanta potuit festinatione commisit. Utrum Venetias appulerit, an aliquem potius tenuerit Apuliae portum, quo Romam celerius contenderet, pro comperta re tradere, ac meo periculo affirmare non ausim. Unum hoc dicam, non deesse qui putent in Apulia Nicaenum aliquando fuisse, ibique Coluthi poemation Ἑλενης Ἀρπαγὴ inscriptum (2)

una

(1) Hujus promotionis ab Eugenio factae mentio habetur in epistola Cyriaci Anconitani ad Ludovicum Scarampium Patriarcham Aquilejensem. Ibi Cyriacus reliquis omnibus, qui eam sunt dignitatem adepti, leviter tantum commemoratis, postremo haec ait: *Et e Graeca demum externa, egregiaque Natione laudatissime quoque duos, & peregre dignos delegisse percepimus, unum scilicet ex Europae Sarmatia, quae nunc Russia dicitur, egregium Metropolitē, alte-*

rum vero Bessarionem illum doctissimum, Cappadocem, nec non dignissimum Nicaenae Metrop. Ecclesiae Pontificem. Vid. itiner. Cyriaci Anconit. Florent. editum. an. 1742.

(2) Coluthus Lycopolitanus e Thebaide Aegypti floruit tempore Anastasii Imperatoris. Alia nonnulla hujusce poetae scripta memorat Suidas. his verbis: Κόλυθος Λυκοπολίτης Θεβαΐος ἑποποιός γέγονας ὅτι τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως ἔγραψε καλυδωνίκα ἐν βιβλίῳ 5' καὶ ἑκτόμα δι' ἑπῶν

una cum Quinto Smyrneo, seu Calabro (1) in lucem et tenebris vindicasse. Quomodocumque id sit, nemo dubitat, quin ipse primus hos libros detexerit, cum neglecti plane, ignotique in Coenobio D. Nicolai prope Hydruntum laterent (2).

XIII.

Romam ubi venit, nihil antiquius habuit, quam ut latinum sermonem edisceret, sine quo nec dignitatis ornamenta tueri, nec munere ullo recte fungi se posse intelligebat. Ad hanc autem sibi metam propositam eo citius, ac facilius pervenit, quod praeter assiduum legendi, lucubrandique studium, quotquot in urbe tunc erant, homines eruditos, ac doctos in suam familiaritatem adscivit. Hi cum singulis fere diebus ad eum ventitarent, & varias de amoenioribus literis, aut philosophicis rebus quaestiones inducerent (3), ipse modo personam.

C 2

disce-

ἡ πῶν δὲ περιέλα. Poemation Ἐλενης Ἀρ-
παγῇ, hoc est, *Elenae raptus* a Bessario-
ne inventum primus in publicum emisit Al-
dus Manutius; deinde alii plures transla-
tum etiam germanice, atque anglice. No-
vissime italico metro versum edidit Ang.
Theodorus Villa cum notis Mediolani an.
1753.

(1) Quintus Smyrneus etiam Calaber dictus libros XIV. sub titulo Τῶν μετ' Ὁμήρου composuit, bellum Trojanum ab Hectoris interitu usque ad reditum, naufragiumque Graecorum prosecutus. Constantinus Lascaris in grammatica Institutione edit. Aldinae de Quinto haec profert: *Poesis autem homericissimi Quinti jam multo tempore ignota fuit, & tamquam extincta; sed propius Bessarion Nicaeas Card. Tuscul. ille sane quam bonus, & ut homerice dixerim similis Deo vir, aliaque plurima in nos, & hanc ex*

Apulia cum servasset, volentibus tradidit.

(2) Coenobium D. Nicolai Casulorum ad Monachos olim Basilianos pertinuit, divitemque habuit Codicum antiquorum Bibliothecam, quae funditus periit anno 1480. cum Turcae classe admota, non modo Coenobium ipsum, sed etiam Hydruntum urbem coeperunt, cladibusque, ac ruinis omnia ferme propinqua loca vastarunt.

(3) Unam ex his quaestionibus false, jocosaeque solutam a Theodoro Gaza memorat Petrus Crinitus lib. 1. c. 10. de honest. discip.: *Erant forte, (inquit) cum Bessarione Nicaeno viro in philosophia excellenti Theodorus Gaza, & Pletthon Byzantius, qui cognomento Γέμυς appellatur, tres eo tempore, ut constat, viri doctrina & ingenio nobiles, Quaestum est de D. Hieronymo, quantum in*

Ro-

disceptantis, modo arbitri assumens tantum ea cura, solertique industria profecit, ut in Latio natus, ac nostra disciplina educatus videretur. Colloquia haec hominum doctorum, disputandique mos frequens, ut voti sui compotem Nicaenum fecerunt, ita ipsi Romae, quae sensim e ruderibus surgere, & novam tunc faciem induere coeperat, haud parum gloriae, splendorisque attulerunt; is enim primus Italiae coetus literarius fuit, eique, ut asserunt Scriptores plerique (1), originem debent Academiae, quae post id temporis non sine magno bonarum artium, ac doctrinae incremento alibi quoque institutae, celebrataeque fuerunt.

XIV.

Longior sim, quam ratio hujus operis postulat, si omnes velim excultos literis viros enumerare, qui Nicaeni domum, usque dum vixit, non aliter quam Urbis commune Athenaeum, aut sacrum Musis hospitium excoluerunt; nam Graecos ut fileam doctrina illustres, qui patriae calamitatibus acti in hunc veluti portum, asylumque paratum undique confluebant, nemo tunc Romae paulo eruditior extitit, qui non illi sua studia, vel sui foetus ingenii notos, probatosque esse cuperet. Supra

Romana eloquentia praestiterit. Ex quo Bessarion: facundia, inquit maxima fuit apud Latinos Hieronymus, quando & affectatae nimis eloquentiae pro Ciceroniano & habitus sit (a Rufino) & accusatus. In quo Theodorus dicitur risum movisse, ut qui foret in Romana etiam eloquentia censor acerrimus. Et simul: injuria haec, inquit, o Bessarion, insignis in Hieronymum facta est a Rufino, plagasque illas nullo suo merito tulit. Quo dicto Bessarion, & Gemistus magis riserunt, cognito Theodori ingenio, & attica urbanitate.

runt, cognito Theodori ingenio, & attica urbanitate.

(1) Vide Franc. Xaverium Quadrium: *Storia, e ragione d' ogni Poesia* lib. 1. c. 2. pag. 4. Hyacinthum Gimma: *Elogj Accadem.* &c. part. 2. pag. 110. Dominicum Card. Riviera: *Vita di Monsig. Fabretti* inter illas, quae Arcadum illustre nomine feruntur: Part. 1. pag. 104. Paulum Cortesium in *Dialog. de hom. doctis.* Raphael. Volaterran. in *Comment. l. XXI.* pag. 77+. & Platinam in *Orat. paneg.*

pra ceteros tamen longe eminebant Blondus (1), Phil-
lelphus (2), Poggius (3), Laurentius Valla (4), Campa-
nus (5), Perottus (6), Domitius Calderinus (7), & Pla-
tina

(1) Flavius Blondus Foroliviensis o-
mnigena eruditione clarus Eugenio IV.
ab epistolis fuit. Historiam ab Honorio,
& Arcadio Caesaribus ad suam usque ae-
tatem perduxit. Alia plura conscripsit ad
romanas praesertim antiquitates spectan-
tia. Obiit anno 1463., humatusque est
in Templo Aracoelitano ante portam ma-
jorem.

(2) Franciscus Philelphus Tolentinus
graecas, latinasque literas in multis Ita-
liae urbibus magno cum nominis splendo-
re, ac hominum plausu publice docuit.
Plurima scripsit prosa versaque oratione;
sed fervido ingenio abreptus haud aequae
nitidum, ut facile poterat, expoli-
tumque ostendit. Xenophontis Cyropae-
diam, Plutarchi aliquot vitas, nonnullos-
que Hippocratis, & Platonis libros e
graeco vertit. Nicolao V. Pontifici, &
Francisco Sfortiae Mediolanensium Duci
valde acceptus fuit. Decessit Bononiae
an. 1481. prope nonagenarius, & adeo
pauper, ut vix, quod foret satis ad funus
efferendum reliquerit.

(3) Poggius Bracciolini e Terranova
Florentinae ditionis oppido rem litera-
riam egregie juvit, multis in lucem eru-
tis veterum operibus, quae sordes inter
ae pulverem in Bibliothecis delitescebant.
Scribendis epistolis ab Eugenio IV., &
Nicolao V. Pontifice adhibitus fuit. Dio-
dorum Siculum e graeco in latinum vertit
sermonem, diversaque opuscula, ac plu-
res orationes magna cum ingenii sui laude
composuit. Acerrimas cum Laurentio Val-
la, & Georgio Trapezuntio lites exercuit.
Aetate jam gravis Florentiam se contulit,
ibique post scriptam illius populi historiam
vitae suae terminum absolvit an. 1459.

(4) Laurentius Valla Romanus, & Ca-
nonicus Lateranensis multae vir fuit eru-
ditionis, sed stili nimium mordacis, ac
liberi, ob quem etiam graves inimicitias
suscepit. Praeter libros elegantiarum,
quos in usum juventutis conscripsit, & in-
vectivas & recriminationes, quibus in-
aemulos suos debacchatus est, rerum
etiam in Hispania, ac Sicilia gestarum hi-
storiā condidit in gratiam Alphonsi Re-
gis, cujus Aulam aliquandiu secutus est.
Herodotum quoque, ac Thucididem La-
tinos fecit, & novissime Romae obiit an.
1457.

(5) Jo: Antonius Campanus Cavellis
agri Capuani humili pago, atque obscuro
ortus est. Neapoli sub Laurentii Vallae
disciplina literis operam dedit, magnum-
que sibi nomen eloquentia, ac poesi com-
paravit. A Pio II. Episcopus Interamniae
in praecutianis creatus est. Romae diu
vixit, & aliquot urbium Praeses fuit do-
nec a Sixto IV. Pont., cujus iram petu-
lantibus literis in se provocaverat, solum
vertere coactus est. Obiit senis ann.
1477. Michael Fernus, qui Campani vi-
tam ejusdem operibus praemisit, dum
Umbriam peragraret, incidisse se scribit
in Turcam, qui summam Campani elo-
quentiam cum celebrari audisset, homi-
nem noscendi cupidus domum linquere, &
Romam ob hoc unum petere non dubita-
verat.

(6) De Nicolao Perotto cum adhuc vi-
veret, haec memoriae tradidit Franciscus
Prendilaqua Mantuanus in dialogo de Vita
Victorini Feltrensis, quem e Vaticana
erutum, notisque illustratum vir eruditis-
simus Jacobus Morellius publici juris fecit
an. 1744.: *Adolescentulum sese Victorino*

tra-

tina (8). Hos ille, compluresque alios, quos suos fecerat contubernales, prout quisque ope, ac patrocinio indigeret, humanissime fovebat, vicissimque ab omnibus tamquam patronus observabatur ac parens, cum praesto ei essent quacumque incederet, sive ad res sacras peragendas, sive ad negotia Ecclesiae tractanda coram Pontifice in Vaticanum pergeret. Quo spectaculo quid tum splendidius, atque hominum oculis jucundius esse potuit, cum domo nusquam nisi hac nobili, egregiaque cohorte stipatus in vulgus prodiret?

XV.

Nec minus interim divini cultus, ac pietatis adsertor ea sollicite curabat, quae sui esse arbitrabatur officii. Quapropter Basilicam SS. XII. Apostolorum, quam una cum titulo regendam susceperat, cum eo redactam videret, ut situ deformis, ac prope deserta jam esset, nihil

tradens tanta ingenii celeritate usus est, ut jam altero fere anno doctissimus evaderet. Graecas literas, graecos mores, graecum genus amavit, neque minus a Graecis honoratus vivit; nam ad Bessarionem Card. profectus hominem, ut nostis, graecum, atque in omni sapientia gravissimum, ac praestantissimum, tantam sibi gratiam virtute, humanitate, eloquentia conciliavit, ut paullo post huius viri opera, atque ope Archiepiscopus Sypontinus designatus sit. Complures extant orationes ejus eloquentiae, ac doctrinae testes, Multa etiam Graecorum volumina nostris ab eo literis explicata, in his Polybius Historicus. Patria Sentinas Perottus fuit, ibique admodum senex decessit in villa, quam peramoene constructam Fugiculae nomine appellare solebat.

(7) Domitius Calderinus in agro Veronensi natus humaniores literas magna

cum nominis celebritate, atque auditorum frequentia Romae docuit. Eo Bessarion a scribendis Epistolis usus est, cum optimis institutum disciplinis inter suos domesticos diu habuisset. Praecipuam operam in veterum Scriptorum locis obscurioribus illustrandis posuit, sed minus interdum feliciter, quam rem Politianus acerbè notat in suis Miscellaneis. Juvenis adhuc febrili morbo absumptus est, ejusque funus Romani Academici solemnè pompa celebrarunt.

(8) Bartholomaeus Platina ex agro Cremonensi Romam venit, brevique non modo vitis Pontificum, sed aliis scriptis operibus inclaruit. Sub Paulo II. Pontifice in vinculis habitus, tortusque etiam fuit cum conjurationis in Paulum initae maligne delatus fuisset. Sixtus IV. illum postea Vaticanae Bibliothecae praefecit, eo-que in Ministerio vivere desuit.

nihil inexpertum reliquit, quo illam celeriter in pristinum decus, ac frequentiam reduceret. Eam antiquitus Canonici Saeculares tenuerant numero duodecim, quos deinde Innocentius IV., ne quid illis ad commodam vitae sustentationem deesset, ita minuendos decreverat, ut octo deinceps, nec plures ad rem divinam eo loci pro more celebrandam concurrerent. Sed cum, vel temporum calamitate, vel eorum socordia, qui bona Capituli procurabant, proventuum pars non exigua defecisset, nec amplius Canonici emolumentis cessantibus ad sacra convenirent officia, Bessarion id unice spectans, ut ne Dei Templum suae vigilantiae commissum debito careret servitio, Eugenium Pontificem rogavit, ut quoniam huic malo nulla aptior medicina supererat, ipsos quoque vellet Canonicatus ab Innocentio Basilicae adsignatos in numerum magis arctum, idoneumque redigere. Cardinalis preces Eugenius perlibenter admisit, & literis Apostolicis datis undecimo Kal. Mart. MCCCCXLIII. (1) quatuor Canonicos tantum, habita egestatis ratione, in posterum retinendos mandavit. His, ne sui posthac muneris partes negligerent, Bessarion ipse novas Regulas, & Constitutiones perscripsit, quas e tabulario Ecclesiae depromptas in medium proferre ab hoc meo instituto haud plane alienum existimo (2).

XVI.

Basilicae decore, cultuque, ut fieri tunc potuit, recte composito, aliud & anno insequenti MCCCCXLIV. alacris in Religionem obsequii testimonium exhibuit; nam sui juris cum esset S. Mamae Ecclesia prope ac extra muros Ravennae tum posita, & illam populus, Urbisque

(1) Vid. Append. monum. n. I.

(2) Ibid. n. II.

nor ibi de Spiritu Sancto, deque inducta in Fidei symbolum particula concertatio fuit, donec summo Nicaeni studio, qui dogmaticam inter suos orationem habuit, & omnem funditus dubitationem sustulit, ac discrepantiam, utriusque partis consensu statutum, declaratumque est: Spiritum Sanctum a Filio quoque procedere, idque symbolo haud perperam, sed tamquam dogmatis necessariam explicationem adiectum provide, sapienterque fuisse. Omnes itaque Graeci Patres, praeter unum Archiepiscopum

οἱ δὲ ἴτεροι ἱερεῖς ἀπὸ τῶν ἀκολουθῶντες αὐτοῦ, καὶ οἱ Κερδινάλιοι καὶ πάντες οἱ Ἐπίσκοποι, οἱ μὲν ἔνθεν οἱ δὲ κακείθεν ἠκατέστησαν ὑπὸ τῶν αὐτῶν. ἔτα ὁ στέβας περὶ αὐτῶν καὶ ἀκολουθῶντες πλῆθος πολὺ. Ταύτης τ' ἰδέας ἡμεῖς ἐξελθὼν ὁ Πάπας τὰ τεχνικὰ Φερ' ῥαβίας καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀντωνίας ἀπῆλθε. τὸ ἱερατικὸν ὕμνον τελείσας ἐκείνῃ. ὡς δὲ ἡ μνήμη αὐτῆς ἐκ τῆς μονῆς. ἡ δὲ μονὴ ὑπερῆεν ἀσκητικὸν γυμνασιὸν κάλλιστον καὶ χωρητικὸν ἔχον παλάτιαν καὶ τρικλίνους εἰς κατὰ μονὴν ἀρχόντων πολλῶν. τῆς δὲ γέγονεν, ὅτι πλησίον καὶ ἔγγιστα τῆς μονῆς ὅσιν ὁ ποταμὸς καὶ ἵνα ἐξελθὼν ὁ Πάπας ἄλλως εἰσελθὼν ἐν τοῖς πλοίοις τοῖς ἐν ποταμῷ καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μόδεραν πόλιν μέσον Φερ' ῥαβίας καὶ Φλωρεντίας. μέσας ἔν ὁ Πάπας ἐν τοῖς τρικλίνοις τῆς Μοναστηρίου καὶ ἰωδὲν ἀνατῆ; τῇ δικάτῃ ἱερόμνη τῆς μνήμης ἔρχετο πλείον τὴν πρὸς Φλωρεντίαν ὁδὸν πορευόμενος ἀκολουθῶντες αὐτοῦ καὶ τῆς Μαρκεσίας, καὶ τὸ ἄριστον εἰς τὴν Μόδεραν ἐπῆλθεν. ἔτα πρὸ τῆς αὐτῆς ἐνοδοῦς, καὶ τὴν ἡπειρὸν ὁδὸν παραβόδμος ἀπῆλθε εἰς Φλωρεντίαν. Die 16. Januar. egressus est Papa e palatio cum multa ostentatione, ac pompa; paraverant enim equos albos duodecim phaleris & splendidis operimentis ornatos; & uni quidem arculam imposuerunt intus habentem sanctum donum, viris hinc inde pedestribus ad 50. comitan-

tibus accensis cum facibus; In alterum vero ascendit Pontifex mitram gerens, & pluviale pretiosum multis & ipse luminibus circumseptus; Urbis vero dominus Marchio frenum equi manu tenens pedester ibat, donec extra Urbem fuit, parique modo ejus filius; reliqui vero equi post illum incedebant, Cardinales, & Episcopi omnes utrinque illum in equis subsequebantur; deinde exercitus ante & retro multus. Hoc ordine Pontifex extra moenia Ferrariae processit; seque in Monasterium contulit. S. Antonii, ut horis vespertinis operam daret; celebrabatur enim memoria Sancti illius. Erat autem Monasterium illud Monialium pulchrum, amplumque, ita ut aedes haberet & triclinia ad multos Principes excipiendos opportuna. Hoc vero idcirco factum, ut, cum flumen esset Monasterio proximum, Pontifex eo egressus navigia statim in eo parata conscenderet, & Mutinam iret, quae inter Ferrariam, & Florentiam est sita. Cum igitur mansisset Pontifex in eo Monasterio mane surgens die mensis decimo ac septimo Florentiam versus navigans una cum Marchione Mutinae prandium sumpsit. Deinde exercitu suo stipatus, ac terrestri itinere Florentiam pervenit.

pum Ephesi, conceptam super hoc Fidei Christianae articulo formulam unanimi voto approbarunt; imo Patriarcha Iosephus, qui morbo implicitus tum decumbebat, vehementius institit, oravitque, ut sessione confestim habita Graecae, Latinaeque Ecclesiae communio solemni renovaretur Decreto. Sed cum id effici nulla posset ratione, nisi prius Graeci in reliquis item controversis articulis Fidem Orthodoxam reciperent, valetudine ac senio confectus VI. Id. Junias e vita migravit (1). Antea tamen quam spiritum Deo redderet, pie religioseque in omnibus Romanae Ecclesiae doctrinam amplexus est, & Fidei professionem emisit (2).

X.

(1) Dominicus Maria Mannius, vir multae eruditionis, ac nominis in Vita B. Ludov. Aleman p. 38. scribit Patriarchae tumulum Florentiae adhuc extare in Templo S. Mariae Novellae cum hac epigrapha: HIC IACET EXIMIVS IOSEPH PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANVS QVI OBIT A. D. MCCCCXXX DIE PRIMA IVNII: Hinc ille obitum Patriarchae ejusdem ipsis Kalendis Junii, quicquid Scriptores referant, assignandum putat. At cum Inscriptio haec non modo diem variet, sed etiam annum, quod veritati manifeste repugnat, minimi ponderis, ut ego quidem arbitror, illius debet auctoritas haberi, idque eo magis, quod ex infra hic positis liquet Patriarcham die 9. Jun. 1439. adhuc in vivis egisse.

(2) Patriarcha morti jam proximus hanc Fidei professionem emisit. Ἐπειδὴ πρὸς τοῦ τέλος ἔφθασα τῆ ἐμῆς ζωῆς βελόδιον τελευτῶσα τὸ κινὸν ὁμολογῶ ἡδὴ χεῖρας διὰ γράφῃ, καὶ ὑπο ἄφω τῶν ἐμῶν ὁδῶν φανεῖται τῇ ἐμῇ ψυχῇ. Πάντα ἔν ᾧ πνεύματι, καὶ ἐν τῇ δογματικῇ ἡ καθολικῇ, καὶ ὑποστατικῇ

ἐκκλησίᾳ τῆ κυρίας ἡμῶν Ἰσοῦ Χριστοῦ τῆ πρεσβυτέραις Ρώμης καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ, καὶ ὅτι τῆς ἐμῆς συνειδήσεως ἀφαιρόντα. Ἐπὶ τὸν μακαριώτατον πατέρα πατέρα, καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, καὶ ὁποσδήποτε τῆ Κυρίου ἡμῶν Ἰσοῦ Χριστοῦ τῆ Πάσαν τῆ πρεσβυτέρας ὡμῆς ὁμολογῶ εἰς πάντων ἀσφαλίαν. Ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν χαρτήριον: εἰς δὲ καὶ τῶν ἀσφαλίαν ὑπεγράψατο κατὰ ἐνάτην τῆ ἡμέρας μὲνός χιλ. ος. δ. τετρακοσίου. δ. τετρακοσίου ἐνάτω ἡνδικιών. ε. δευτέρας. Quoniam ad finem vitae meae perveni solutus commune debitum Dei gratia scribo, & subscribo sententiam meam aperte omnibus filiis meis. Cuncta igitur quae sentit, & quae dogmatizat Catholica & Apostolica Ecclesia D. N. Jesu Christi veteris Romae, ipse quoque sentio, & iis me acquiescere declaro. Profiteor etiam Beatissimum Patrem patrum, & Maximum Pontificem, & Vicarium D. N. Jesu Christi Papam veteris Romae ad certam omnium fidem, nec non Purgatorium animarum. In horum quippe fidem subscripsi die 9. mensis Junii 1439. Indict. secunda.

Justis funebribus Patriarchae solutis, reliqua omnia quaestionum capita non multos post dies, nec magno sane negotio fuere explicata, Graecis pariter, Latinisque sententiam ferentibus: Spiritum Sanctum ex Patre, & Filio ab aeterno, tamquam ab uno principio, atque unica spiratione procedere: vocem *filioque* veritatis declarandae causa, jure, ac merito adjectam symbolo: Eucharistiae Sacramentum in pane triticeo, sive azymo, sive fermentato vere confici: esse locum, in quo piorum animae maculis nondum omnino purgatae ad certum tempus cruciantur, eisque fidelium preces, & suffragia prodesse; puras autem, culpaque omnis expertes ad optatam in coelis felicitatem, quae Dei visione constat, illico ferri: Romanum denique Pontificem D. Petri Successorem, & verum Christi Vicarium per totum orbem Ecclesiae Universalis primatum tenere. Decretum hoc sub *ὁρ*, seu definitionis titulo ad aram principem Cathedralis Ecclesiae coram Pontifice, Graeco Imperatore, & Patribus universis legerunt, primo Cardinalis Julianus Caesarinus (1) latine, deinde Bessarion graece, qui toto Concilii tempore unus maxime omnium discordiae germinibus evellendis incubuit, atque ingens pacis tamdiu quaesitae opus perfecit;

(1) Hunc praenobili familia, rerumque usu, ac doctrina insignem Martinus V. anno 1426. in sacrum adlegit Ecclesiae Senatui. Hac ille dignitate auctus in Bohemia primum, ubi haeresis Hussitarum invaluerat, Legati munus obivit. Concilio Basileae indicto Pontificis nomine praesuit, nec inde abcessit, nisi cum legitimum esse desit. Interfuit etiam Concilio Florentino, & plures habuit cum Marco Ephesio disceptationes, prout

Concilii acta legentibus patet. Novissime Legatus ab Eugenio IV. missus ad Ladislaum Poloniae, & Hungariae Regem magna vi bellum adversus Turcas commovit, sed exitu plane infausito, ac deplorabili; nam pugna commissa, & Rege interfecto cum ingenti milium numero, ipse dum fugeret tribus sagittis confossus occubuit. Aliquot ejus scripta supersunt, & praesertim epistolae, quarum etiam nonnullae prodierunt in lucem,

fecit; orta enim, priusquam unionis Decretum fieret disputatione inter Patres super verbis, quae divinum Altaris Sacramentum conficiunt, Bessarion suo, graecorumque Antistitem nomine, qui Synodo intererant, hanc non. Julii MCCCCXXXIX. publicam confessionem emisit (1): *Beatissime Pater, vosque Reverendissimi Patres hic praesentes. Quoniam in praecedentibus Congregationibus nostris inter alias differentias nostras ortum est dubium de consecratione Sanctissimi Sacramenti Eucharistiae, & aliqui suspicati sunt nos, & Ecclesiam nostram non credere illud pretiosissimum Sacramentum per verba Salvatoris D. Nostri Jesu Christi confici; propter hanc causam adsumus coram Vestra Beatitudine, omnibusque aliis hic adstantibus, qui pro parte Sanctae Romanae Ecclesiae sunt, ad certificandum Vestram Beatitudinem, & alios Patres, & Dominos hic praesentes de hac dubitatione, & dicimus breviter: Nos usos fuisse Scripturis, & Sententiis SS. Patrum; cognoscentes, & animadvertentes fragilitatem humani sensus volumus adhaerere sententiis SS. Patrum & rationibus, spretis humanis inventis. Qua quidem de re Pater Beatissime cum in omnibus aliis auctoritatibus Patrum SS. usi sumus, etiam his in praesenti dubitatione utimur. Et quoniam ab omnibus SS. Doctoribus Ecclesiae, praesertim ab illo beatissimo Joanne Chrysostomo, qui nobis notissimus est, audimus verba dominica esse illa, quae mutant, & transubstantiant panem & vinum in corpus verum Christi & Sanguinem, & quod illa verba divina Salvatoris omnem virtutem transubstantiationis habent; nos ipsum sanctissimum Doctorem, & illius sententiam sequimur de necessitate. De hac quaestione breviter diximus, & sufficienter, &*
Ve-

(1) Mabillonius Mut. Ital. tom. r. pag. 243. & seq. hanc Bessarionis confessionem, seu declarationem pro Graecis in Synodo recitatam affert, atque exemplum illius

custodiri in thesauro Magni Ducis Etruriae, cum authenticis literis unionis tunc factae inter Latinam Ecclesiam, atque Orientalem.

Vestram Beatitudinem de nostra intentione certam reddimus.

Ego Nicolaus Sagudineus Euripontinus (1) omnium suprascriptorum verborum interpres, & de graeco in latinum traductor fateor omnia sic ad literam per praedictum D. Nicaenum, modo ut supra, dicta fuisse, & a me fideliter in Latinum conversa. In cuius rei testimonium, & fidejussionem requisitus hic manu propria scripsi, & in hanc redegi formam. Florentiae die 27. mensis Augusti an. Dom. Nativit. MCCCCXXXIX. = Arnoldus Notarius =

XI.

Confecto, dimissoque Concilio Imperator Joannes Palaeologus Constantinopolim rediit operam se daturum pollicitus, ne quis umquam suorum unitatis, & pacis tot laboribus partae firmitatem convelleret. Eventus tamen docuit plus apud illum, five alienam a nobis mentem, five confictas a nonnullis calumnias valuisse, quam fidem, cum nihil prorsus praestiterit, quod Synodi acta, sanctionesque proveheret. Eugenius interea, qui Nicaeni

(1) Idem Mabillon. loc. cit. ambigere se scribit, utrum Nicolaus hic Sagudineus Euripontinus, qui Nicaeni confessionem Latine reddidit, idem sit ac Nicolaus Euboicus, de quo haec habentur apud Mathaeum Palmerium in libro de tempor. ad annum 1439, : *Nicolaus Euboicus Latinae, & Graecae linguae, atque elegantiae princeps laudatissimus habetur, qui in frequenti Concilio medius assistens, multis & eruditis viris audientibus, me quoque teste vidente, audienteque, disputantium verba, atque sententias tum graece, tum latine prolatas mira celeritate ultro citroque in utramque linguam fidelissime, & summo ornatu reddebat. Verum ambigendi nullus omaino est locus cum Apost. Zenus in Dissert. Voss. Tom. 1, pag. 333.*

luce clarius ostenderit Nicolaum hunc Sagudineum, vel Sagundinum potius ex Euboea Concilii interpretem revera fuisse, ac linguae utriusque praestitisse scientia. Ex eodem Zeno intelligitur, eum postea cum Venetiis officium Secretarii Ducalis haberet, in patriam regredi voluisse, sed naufragio facto, amissisque fortunis omnibus una cum uxore, ac liberis tribus, retro abire coactum. Qua de re Nicolaus misere conquestus est per epistolam cum Bessarione nostro. Postremis vitae suae annis Romam venit, & a Pio II. varie, ac multum adhibitus obiit die 23. Martii 1463. Ejus opera prae laudatus Zenus enumerat, quae si quis nosse cupit ipsum adeat, & clariss. Tiraboschium Tom. VI. par. II. pag. 96. & 97.

ni doctrinam, animique candorem suspexerat, sui decoris esse arbitratus est, ut illum & laudibus extolleret, & aliquo insuper beneficio, quod suae foret benevolentiae argumentum, ornaret. Sexcentos igitur ei nummos aureos, quamdiu Romae degeret, numerandos attribuit, ejusque summae dimidium, si vellet in Graeciam remeare, quod ille statim suscepto itinere fecit, patriae, ut reor, charitate, otiique dulcedine inductus (1). Scio quosdam, & Graecos potissimum, qui schismati adhaerent, hanc Pontificis liberalitatem, multoque magis honores, quibus illum auxit eodem hoc anno, in invidiam vocare (2), quasi Nicaenus opum cupidus, ac spe dignitatis illectus ad Latinos transfugerit, & Orientalis Ecclesiae patrocínio nuntium remiserit. Verum nec tanti viri Religio, nec morum integritas, qua semper enituit, hujusmodi maculam recipit, nec si Eugenius in illum pronus, munificusque apparuit, id continuo tacitis pactis, aut pollicitationibus est tribuendum. Certe Nicaenus ipse in ea, quam scripsit ad Alexium Lascarem Philanthropinum epistola, quid se compulerit, ut graecis dogmatibus renuntiaret, & ad Latinos castra transferret, aperte satis declarat; ait enim, se magno studio, diligentiaque summa nostrorum argumenta expendisse, eorumque evidentia coactum veritati cessisse. Quod si praemia ob hanc rem condigna retulit, potest ne jure vel ipse fugillari, vel

C

vel

(1) Sunt, qui Bessarionem existiment numquam in Graeciam rediisse, postquam illinc discessit Concilium aditurus. Platina ramen in Sermonem paneg. contrarium diserte tradit, eum referens licet absentem Sac. Collegio fuisse adscriptum, idque ipsum colligitur e praememorata Bes-

sarionis epistola ad Alexium Lascarem, ubi suum in Graeciam reditum expresse designat.

(2) Creyghton in praef. ad Sgurop. hist. & Warron in append. ad Gul. Cave hist. lit. pag. 92.

vel Pontifex, qui Praefulem sapientia insignem, totque meritis fultum beneficentiae suae donis cumulandum putavit?

XII.

Vix in patriam Bessarion redierat cum nuntium accepit, se una cum Isidoro Rutheno Cardinalem tit. SS. XII. Apostolorum fuisse creatum; Pontifex enim utriusque ingenio, ac doctrinae excellentia mirifice captus id honoris tum illis, tum Graeciae universae impertiendum censuerat in ea promotione, quam Florentiae adhuc agens sub exitum anni MCCCCXXXIX. celebravit, septem ac decem adscitis in S. Collegium viris, quorum consilio, atque ope uti posset adversus molimina, quae Pseudo-synodus Basileensis intolerabili arrogantia struebat (1). Itaque literis in urbem ad novae dignitatis insignia capeffenda vocatus itineri se rursus quanta potuit festinatione commisit. Utrum Venetias appulerit, an aliquem potius tenuerit Apuliae portum, quo Romam celerius contenderet, pro comperta re tradere, ac meo periculo affirmare non ausim. Unum hoc dicam, non deesse qui putent in Apulia Nicaenum aliquando fuisse, ibique Coluthi poemation Ἑλενης Ἀρπαγῆ inscriptum (2)

una

(1) Hujus promotionis ab Eugenio factae mentio habetur in epistola Cyriaci Anconitani ad Ludovicum Scarampium Patriarcham Aquilejensem. Ibi Cyriacus reliquis omnibus, qui eam sunt dignitatem adepti, leviter tantum commemoratis, postremo haec ait: *Et e Graeca denum externa, egregiaque Natione laudatissime quoque duos, & peregre dignos delegisse percepimus, unum scilicet ex Europae Sarmatia, quae nunc Russia dicitur, egregium Metropolitē, alte-*

rum vero Bessarionem illum doctissimum Cappadocem, nec non dignissimum Nicaenae Metrop. Ecclesiae Pontificem. Vid. itiner. Cyriaci Anconit. Florent. editum. an. 1742.

(2) Coluthus Lycopolitanus e Thebaide Aegypti floruit tempore Anastasii Imperatoris. Alia nonnulla hujusce poetae scripta memorat Suidas. his verbis: Κόλυθος Λυκοπολίτης Θεβαΐος ἱστοριοῦς γέγονας ὑπὸ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως ἔγραψε καλὸν δῶνικα ἐν βιβλίοις 5' καὶ ἑγκώμια δι' ἑσῶν

una cum Quinto Smyrneo, seu Calabro (1) in lucem et tenebris vindicasse. Quomodocumque id sit, nemo dubitat, quin ipse primus hos libros detexerit, cum neglecti plane, ignotique in Coenobio D. Nicolai prope Hydruntum laterent (2).

XIII.

Romam ubi venit, nihil antiquius habuit, quam ut latinum sermonem edisceret, sine quo nec dignitatis ornamenta tueri, nec munere ullo recte fungi se posse intelligebat. Ad hanc autem sibi metam propositam eo citius, ac facilius pervenit, quod praeter assiduum legendi, lucubrandique studium, quotquot in urbe tunc erant, homines eruditos, ac doctos in suam familiaritatem adscivit. Hi cum singulis fere diebus ad eum ventitarent, & varias de amoenioribus literis, aut philosophicis rebus quaestiones inducerent (3), ipse modo personam.

C 2

disce-

ἡ πῶν δὲ περὶ αὐτῶν. Poemation Ἐλενης Ἀρ-
παγῆς, hoc est, *Elenae raptus* a Bessario-
ne inventum primus in publicum emisit Al-
dus Manutius; deinde alii plures transla-
tum etiam germanice, atque anglice. No-
vissime italico metro versum edidit Ang.
Theodorus Villa cum notis Mediolani an.
1753.

(1) Quintus Smyrneus etiam Calaber
dictus libros XIV. sub titulo Τῶν μετ' Ὁ-
μήρου composuit, bellum Trojanum ab He-
ctoris interitu usque ad reditum, naufra-
giumque Graecorum prosecutus. Con-
stantinus Lascaris in grammatica Institu-
tione edit. Aldinae de Quinto haec pro-
fert: *Poesis autem homericissimi Quinti*
jam multo tempore ignota fuit, & tam-
quam extincta; sed propius Bessarion
Nicaeas Card. Tuscul. ille sane quam bo-
nus, & ut homerice dixerim similis Deo
vir, aliaque plurima in nos, & hanc ex

Apulia cum servasset, volentibus tra-
didit.

(2) Coenobium D. Nicolai Casulorum
ad Monachos olim Basilianos pertinuit,
divitemque habuit Codicum antiquorum
Bibliothecam, quae funditus periit an-
no 1480. cum Turcae classe admota, non
modo Coenobium ipsum, sed etiam Hy-
druntum urbem coeperunt, cladibusque,
ac ruinis omnia ferme propinqua loca
vastarunt.

(3) Unam ex his quaestionibus false,
jocoseque solutam a Theodoro Gaza me-
morat Petrus Crinitus lib. I. c. 10. de
honest. discip.: *Erant forte, (inquit)*
cum Bessarione Nicaeno viro in philoso-
phia excellenti Theodorus Gaza, & Ple-
thon Byzantius, qui cognomento Γέμους
appellatur, tres eo tempore, ut constat,
viri doctrina & ingenio nobiles, Quae-
situm est de D. Hieronymo, quantum in

Ro-

disceptantis, modo arbitri assumens tantum ea cura, solertique industria profecit, ut in Latio natus, ac nostra disciplina educatus videretur. Colloquia haec hominum doctorum, disputandique mos frequens, ut voti sui compotem Nicaenum fecerunt, ita ipsi Romae, quae sensim e ruderibus surgere, & novam tunc faciem induere coeperat, haud parum gloriae, splendorisque attulerunt; is enim primus Italiae coetus literarius fuit, eique, ut asserunt Scriptores plerique (1), originem debent Academiae, quae post id temporis non sine magno bonarum artium, ac doctrinae incremento alibi quoque institutae, celebrataeque fuerunt.

XIV.

Longior sim, quam ratio hujus operis postulat, si omnes velim excultos literis viros enumerare, qui Nicaeni domum, usque dum vixit, non aliter quam Urbis commune Athenaeum, aut sacrum Musis hospitium excoluerunt; nam Graecos ut fileam doctrina illustres, qui patriae calamitatibus acti in hunc veluti portum, asylumque paratum undique confluebant, nemo tunc Romae paulo eruditior extitit, qui non illi sua studia, vel sui foetus ingenii notos, probatosque esse cuperet. Supra

Romana eloquentia praestiterit. Ex quo Bessarion: facundia, inquit maxima fuit apud Latinos Hieronymus, quando & affectatae nimis eloquentiae pro Ciceroniano & habitus sit (a Rufino) & accusatus. In quo Theodorus dicitur risum movisse, ut qui foret in Romana etiam eloquentia censor acerrimus. Et simul: injuria haec, inquit, o Bessarion, insignis in Hieronymum facta est a Rufino, plagasque illas nullo suo merito tulit, Quo dicto Bessarion, & Gemistus magis rise-

runt, cognito Theodori ingenio, & attica urbanitate.

(1) Vide Franc. Xaverium Quadrium: *Storia, e ragione d' ogni Poesia* lib. 1. c. 2. pag. 4. Hyacinthum Gimma: *Elogj Accadem.* &c. part. 2. pag. 110. Dominicum Card. Riviera: *Vita di Monsig. Fabretti* inter illas, quae Arcadium illustr. nomine feruntur: Part. 1. pag. 104. Paulum Cortesium in *Dialog. de hom. doctis.* Raphael. Volaterran. in *Comment. l. xxi.* pag. 774. & Platinam in *Orat. paneg.*

pra ceteros tamen longe eminebant Blondus (1), Phil-
lelphus (2), Poggius (3), Laurentius Valla (4), Campa-
nus (5), Perottus (6), Domitius Calderinus (7), & Pla-
tina

(1) Flavius Blondus Foroliviensis om-
nigena eruditione clarus Eugenio IV.
ab epistolis fuit. Historiam ab Honorio,
& Arcadio Caesaribus ad suam usque ae-
tatem perduxit. Alia plura conscripsit ad
romanas praesertim antiquitates spectan-
tia. Obiit anno 1463., humatusque est
in Templo Aracoelitano ante portam ma-
jorem.

(2) Franciscus Philelphus Tolentinas
graecas, latinaeque literas in multis Ita-
liae urbibus magno cum nominis splendo-
re, ac hominum plausu publice docuit.
Plurima scripsit prosa vorsaue oratione;
sed fervido ingenio abreptus haud aequae
nitidum, ut facile poterat, expolitu-
mque ostendit. Xenophontis Cyropae-
diam, Plutarchi aliquot vitas, nonnullos-
que Hippocratis, & Platonis libros e
graeco vertit. Nicolao V. Pontifici, &
Francisco Sfortiae Mediolanensium Duci
valde acceptus fuit. Decessit Bononiae
an. 1481. prope nonagenarius, & adeo
pauper, ut vix, quod foret satis ad funus
efferendum reliquerit.

(3) Poggius Bracciolini e Terranova
Florentinae ditionis oppido rem litera-
riam egregie juvit, multis in lucem eru-
tis veterum operibus, quae sordēs inter
ae pulverem in Bibliothecis delitescabant.
Scribendis epistolis ab Eugenio IV., &
Nicolao V. Pontifice adhibitus fuit. Dio-
dorum Siculum e graeco in latinum vertit
sermonem, diversaue opuscula, ac plu-
res orationes magna cum ingenii sui laude
composuit. Acerrimas cum Laurentio Val-
la, & Georgio Trapezuntio lites exercuit.
Aetate jam gravis Florentiam se contulit,
ibique post scriptam illius populi historiam
vitae suae terminum absolvit an. 1459.

(4) Laurentius Valla Romanus, & Ca-
nonicus Lateranensis multae vir fuit eru-
ditionis, sed filii nimium mordacis, ac
liberi, ob quem etiam graves inimicitias
suscepit. Praeter libros elegantiarum,
quos in usum juventutis conscripsit, & in-
vectivas & recriminationes, quibus in-
aemulos suos debacchatus est, rerum
etiam in Hispania, ac Sicilia gestarum hi-
storiā condidit in gratiam Alphonsi Re-
gis, cujus Aulam aliquandiu secutus est.
Herodotum quoque, ac Thucididem La-
tinos fecit, & novissime Romae obiit an.
1457.

(5) Jo: Antonius Campanus Cavellis
agri Capuani humili pago, atque obscuro
ortus est. Neapoli sub Laurentii Vallae
disciplina literis operam dedit, magnum-
que sibi nomen eloquentia, ac poesi com-
paravit. A Pio II. Episcopus Interamniae
in praecutianis creatus est. Romae diu
vixit, & aliquot urbium Praeses fuit do-
nec a Sixto IV. Pont., cujus iram petu-
lantibus literis in se provocaverat, solum
vertere coactus est. Obiit senis ann.
1477. Michael Fernus, qui Campani vi-
tam ejusdem operibus praemisit, dum
Umbriam peragraret, incidisse se scribit
in Turcam, qui summam Campani elo-
quentiam cum celebrari audisset, homi-
nem noscendi cupidus domum linquere, &
Romam ob hoc unum petere non dubita-
verat.

(6) De Nicolao Perotto cum adhuc vi-
veret, haec memoriae tradidit Franciscus
Prendilaqua Mantuanus in dialogo de Vira
Victorini Feltrensis, quem e Vaticana
erutum, notisque illustratum vir eruditis-
simus Jacobus Morellius publici juris fecit
an. 1744.: *Adolescentulum sese Victorino*
tra-

tina (8). Hos ille, compluresque alios, quos suos fecerat contubernales, prout quisque ope, ac patrocinio indigeret, humanissime fovebat, vicissimque ab omnibus tamquam patronus observabatur ac parens, cum praesto ei essent quacumque incederet, sive ad res sacras peragendas, sive ad negotia Ecclesiae tractanda coram Pontifice in Vaticanum pergeret. Quo spectaculo quid tum splendidius, atque hominum oculis jucundius esse potuit, cum domo nusquam nisi hac nobili, egregiaque cohorte stipatus in vulgus prodiret?

XV.

Nec minus interim divini cultus, ac pietatis adsertor ea sollicite curabat, quae sui esse arbitrabatur officii. Quapropter Basilicam SS. XII. Apostolorum, quam una cum titulo regendam susceperat, cum eo redactam videret, ut situ deformis, ac prope deserta jam esset, nihil

*tradens tanta ingenii celeritate usus est, ut jam altero fere anno doctissimus evaderet. Graecas literas, graecos mores, graecum genus amavit, neque minus a Graecis honoratus vivit; nam ad Bessarionem Card. profectus hominem, ut no-
stis, graecum, atque in omni sapientia gravissimum, ac praestantissimum, tantam sibi gratiam virtute, humanitate, eloquentia conciliavit, ut paullo post huius viri opera, atque ope Archiepiscopus Sypontinus designatus sit. Complures extant orationes ejus eloquentiae, ac doctrinae testes, Multa etiam Graecorum volumina nostris ab eo literis explicata, in his Polybius Historicus. Patria Sentinas Perottus fuit, ibique admodum senex decessit in villa, quam peramoene construatam Fugiculae nomine appellare solebat.*

(7) Domitius Calderinus in agro Veronensi natus humaniores literas magna

cum nominis celebritate, atque auditorum frequentia Romae docuit. Eo Bessarion a scribendis Epistolis usus est, cum optimis institutum disciplinis inter suos domesticos diu habuisset. Praecipuam operam in veterum Scriptorum locis obscurioribus illustrandis posuit, sed minus interdum feliciter, quam rem Politianus acerbè norat in suis Miscellaneis. Juvenis adhuc febrili morbo absumptus est, ejusque funus Romani Academici solemnè pompa celebrarunt.

(8) Bartholomaeus Platina ex agro Cremonensi Romam venit, brevique non modo vitis Pontificum, sed aliis scriptis operibus inclaruit. Sub Paulo II. Pontifice in vinculis habitus, tortusque etiam fuit cum conjurationis in Paulum initae maligne delatus fuisset. Sixtus IV. illum postea Vaticanae Bibliothecae praefecit, eo-
que in Ministerio vivere desit.

nihil inexpertum reliquit, quo illam celeriter in pristinum decus, ac frequentiam reduceret. Eam antiquitus Canonici Saeculares tenuerant numero duodecim, quos deinde Innocentius IV., ne quid illis ad commodam vitae sustentationem deesset, ita minuendos decreverat, ut octo deinceps, nec plures ad rem divinam eo loci pro more celebrandam concurrerent. Sed cum, vel temporum calamitate, vel eorum socordia, qui bona Capituli procurabant, proventuum pars non exigua defecisset, nec amplius Canonici emolumentis cessantibus ad sacra convenirent officia, Bessarion id unice spectans, ut ne Dei Templum suae vigilantiae commissum debito careret servitio, Eugenium Pontificem rogavit, ut quoniam huic malo nulla aptior medicina supererat, ipsos quoque vellet Canonicatus ab Innocentio Basilicae assignatos in numerum magis arctum, idoneumque redigere. Cardinalis preces Eugenius perlibenter admisit, & literis Apostolicis datis undecimo Kal. Mart. MCCCCXLIII. (1) quatuor Canonicos tantum, habita egestatis ratione, in posterum retinendos mandavit. His, ne sui posthac muneris partes negligerent, Bessarion ipse novas Regulas, & Constitutiones perscripsit, quas e tabulario Ecclesiae depromptas in medium proferre ab hoc meo instituto haud plane alienum existimo (2).

XVI.

Basilicae decore, cultuque, ut fieri tunc potuit, recte composito, aliud & anno insequenti MCCCCXLIV. alacris in Religionem obsequii testimonium exhibuit; nam sui juris cum esset S. Mamae Ecclesia prope ac extra muros Ravennae tum posita, & illam populus, Urbisque

(1) Vid. Append. monum. n. I.

(2) Ibid. n. II.

que Senatus cuperet Minoritis Observantibus tradi, in id perhumaniter adfensit, testante Waddingo Annal.Min. Tom. XI. pag. 227. Post haec animum ad aedes titulares, quas incolebat, ampliandas adjecit, eo quod nimiam propter angustiam nec proprio usui, nec famulatio recipiendo erant aptae. Contiguam Aedes habebant exiguum quamdam Ecclesiam D. Andreae dicatam una cum Coenobio, domibusque nonnullis, quae ad sacras Virgines alio translatae olim spectaverant; verum haec omnia, tectis prolapsis, disruptisque parietibus, ita erant lacerata, ac ruinosa, ut vix ullum aspectum, formamque antiqui aedificii retinerent. Loci tamen opportunitate motus Bessarion Pontificem rogavit, ut Ecclesiam illam, ac domos, quae nemini emolumentum, Urbi vero squalorem addebant, Basilicae adjungere, atque in perpetuum tradere Apostolica vellet auctoritate; hoc enim beneficio impetrato, nihil impedimenti jam fore, quominus ipse suis expensis ea cuncta restaurari, decentique elegantia ornari curaret. Aequa summopere, atque utilis Eugenio postulatio visa est. Quamobrem literis confici jussis VIII. Kal. Septemb. MCCCCXLVI. (1) res petitas Cardinali donec in vivis ageret, ejusque post mortem Basilicae possidendas donavit.

XVII.

Hoc anno Monachi Basiliani, quorum patronus per Italiam jam tum fuisse Nicaenus videtur, Romae comitia generalia habuere. Sunt qui velint hisce comitiis adscribi oportere, quod ritus graecus in vetusto, ac praenobili *Cryptaeferratae* Coenobio tum quoad vestes liturgicas, tum quoad formam Eucharistici panis variaverit, ejus-

(1) Vid. Append. monum. n. III.

ejusque rei Nicaenum ipsum auctorem putent, qui graecos in Italia natos, & Ecclesiae Romanae jamdudum adstrictos cum rebellibus, atque schismaticis Orientis confundi noluerit. Nec parum favet ejusmodi opinioni Rituale non longo post tempore scriptum, quod Romae extat in Monasterio D. Basilii; eo enim in Codice sic legitur: *Postquam igitur Sacerdos indutus fuerit, accipit calicem velis coopertum, & accedit ad altare praeparationis. Sin autem non aderit altare praeparationis, accedit ad sinistram partem sanctae mensae, & discooperit res sacras, & deinde accipit unum ex panibus oblatis; & si non adsit panis oblatus facit, sicut faciunt in partibus Apuliae, Calabriae, & Siciliae, idest, accipit panem, quem Latini, & sacra Romana Apostolica Ecclesia hostiam vocant a Sanctissimo Papa Eugenio, & a Cardinali Bessarione, & Archimandrita Petro (1), & aliis non paucis determinatam, & ordinatam, ut ii, qui in praefatis locis appellantur Graeci, conficiant sacra mysteria, sicut facit antiqua Roma, id est cum hostia, dummodo in ea fermentum sit permixtum. Contra haec tamen Petrus Pompilius Rodotà mutationem, seu potius mixtionem graeci ritus cum Latino, quae penes Monachos Cryptaeferratae nunc viget, ab alio prorsus principio repetendam existimat, cum novam hanc Liturgiam non alicujus statuti vi, sed consuetudine, atque usu paulatim inductam affirmet, nonnullisque argumentis probare contendat (2).*

D

XVIII.

(1) Petrus Vitalis natione Calaber Archimandrita, seu Abbas fuit Cryptaeferratae usque ad annum 1462. in quo Coenobium Messanenae S. Salvatoris a Pio II. regendum accepit. Eum Pius idem in suis commentariis *litigiosi* nomine appellat. At Ughellius Italiae Sacrae Tom. IX.

p. 428. ipsum scribit in Concilio Florentino adversus Graecos pro Romana Ecclesia pie simul, atque insigniter docte disputasse.

(2) Dell' orig., progress., e stato presente del rito greco in Italia. Lib. II. c. 12. p. 226. e seg.

Defuncto Eugenio, & Nicolao V. ad Cathedrae Romanae fastigium paucos post dies evecto, multum Bessarion auctoritate crevit, & gratia apud novum Pontificem, quem omnes norunt hominibus doctis, & rei literariae impensius favisse (1). Ab eo tamen nil quicquam, quod sua commoda privatim augeret in ipsis regni primordiis quaesivit, sed ea tantum impetrare contendit, quae in bonum vergerent Ecclesiastici decoris, & Parochos quosdam egentes a rei familiaris angustia expedirent. Basilica SS. XII. Apostolorum annexas eo tempore, subditasque habebat in Urbe aliquot Parochiales Ecclesias. Harum Rectores antiquo instituto annuos proventus inter se dividebant & Clericos Ecclesiis eisdem obstrictos, attributosque, ne umquam Dei Templo custodia, aut debitus famulatus deesset. At redditibus jamdiu imminutis, eo res tandem devenerat, ut Clerici pro suo quidem jure pecuniae distributionem exigerent, verum nec horis consuetis Ecclesias adirent, nec aliquid umquam praestarent, quod sui ministerii partes respiceret. Eapropter Nicaenus auctor Pontifici fuit, ut Clericis illis in posterum abrogatis, Ecclesiarum proventus partim Parochis, partim Ecclesiis ipsis concederet ea lege, ut earum ornatui, vel restorationi, si qua foret necessitas, inservirent. Id Nicolaus & prolixè laudavit, & edita Constitutione (2) servandum perpetuo sanxit.

XIX.

(1) Nicolaus V. doctrinae fama insignis postquam thronum Pontificium ascendit, omnes industriae nervos intendit, ut literas in Italia adhuc jacentes excitaret. Idcirco libros tota Graecia perquisitos ad se deferri curavit; graecos homines, qui eruditionis laude florere e patria profugos humaniter excepit, ac sustentavit,

eorumque opera usus est ad graecos auctores in latinum sermonem vertendos. Praeterea viros doctos ad veterum scripta ubique investiganda suo sumptu dimisit, & multis Bibliothecam Vaticanam, quam primus ornandam, augendamque suscepit, pretiosis Codicibus instruxit.

(2) Vid. Append. monum. n. IV.

XIX.

Nicaenum Pontifex tanto habuit in pretio, ut plurimum, quoad vixit, ejus opera praestanti, ac fideli sit usus. Et quidem primo pontificatus anno negotium ei simul, atque aliis quatuor Cardinalibus dedit, ut insignem D. Laurentii Martyris Basilicam extra urbem adirent, & urna ingenti reclusa, ubi Christi miles fortissimus jaceret, adstantium oculis spectandum praeberent, ut eo conspecto agnoscerent statim, quam vana illa forent, quae vulgo tum ferebantur, idest, praefati Martyris corpus a Minoritis nuperrime inventum in eorum Ecclesia servari. Hujus facti notitiam rerum Leodicensium Scriptori (1) debemus, qui haec luculentius eodem quo gesta sunt, ordine sic narrat: *Anno 1447. obiit Papa Eugenius, & electus Papa Nicolaus quintus, & consecratus Dominica laetare Jerusalem. Eodem anno apud fratres Minores Romae inventum est corpus unius Sancti, quod ex una parte fuit combustum, & statim ipsi diffamaverunt per urbem, quod esset corpus S. Laurentii. Quapropter Dominus Nicolaus Papa V. misit illuc quinque Cardinales ad investigandam rei veritatem, scilicet Andegavensem, qui erat Cardinalis ipsius S. Laurentii, Cardinalem de Columna, Cardinalem Graecum (2), Cardinalem Firmanum, & Cardinalem Terracinensem; tres Defensores, & Senatores Urbis, qui cum magno timore, & reverentia accesserunt, & aperuerunt tumbam S. Laurentii, & invenerunt corpus S. Laurentii integrum coopertum dal-*

D 2

ma-

(1) Vid. collect. veterum Script., & monum. PP. Martene, & Durand Tom. IV. p. 1216. edit. Paris. 1729.

(2) Collectores hic adnotant: *Idest Bessarionem, qui Concilio Florentino interfuerat, & a Graecis ad Latinos transf-*

ierat: & recte quidem, ut puto; nam Isidorum, qui ritus pariter graeci ab Eugenio inter patres fuerat adlectus, nusquam nisi Cardinalis Rutheni cognomento appellatum invenio.

matica, sed caput ejus erat decalvatum, quia ignis combusserat crines, & corpus S. Stephani integrum, excepto brachio dextro, & in una parte capitis ejus adhuc erant pili. Tunc Cardinalis S. Laurentii accepit juniorem Monachum, & ostendit ei sepulchrum, & dedit ei alapam in memoriam futurorum. Actum ultima Julii.

XX.

Pauci elapsi erant anni, ex quo Bernardinus Senensis Franciscani Instituti alumnus percelebris in Aquila Vestinorum Urbe meritis plenus obierat. Hunc signis fulgentem compluribus Eugenius Pontifex caelitem fastis adscribere voluerat, eamque ob causam tres delegerat e sacro Ecclesiae senatu Patres fide, ac prudentia spectatos, qui hominis vitae innocentia, atque oris facundia clarissimi non tantum virtutes, sed & prodigia per ipsum a Deo patrata diligentius expenderent. At cum Eugenius interim, ac duo e tribus, quos deputaverat, naturae debitum solvissent, ejusdem Successor Nicolaus multorum Italiae Principum, ac praesertim Alphonsi Siciliae Regis precibus exoratus interruptum hoc opus renovari praecepit Bessarioni nostro committens, ut una cum binis Cardinalibus, quos ei collegas, adjutoresque attribuit, iterum rei disquisitionem susciperet, atque optatum ad finem quanta posset celeritate perduceret (1). Deinde ut omnibus testatum esset, quam sibi Nicaeni integritas, atque doctrina probaretur, illum Nonis Mart. MCCCCXLIX. primo Sabinensem, ac mox, duobus nondum

(1) Chirographum, seu Breve deputationis refert Waddingus ad an. 1449. prid. Kal. Febr. Tom. XII. Annal. Minor. pag. 24., ejusque titulus hic est: Dile-

ctis filiis Bessarioni tit. XII. Apost. & Guillelmo tituli S. Martini in Mont. Presbyteris, ac Petro S. Mariae Novae Diacono Cardinalibus &c.

dum exactis mensibus Episcopum Tusculanum creavit (1).

XXI.

Ea tempestate Bononienses in Canedulam, & Bentivolam partes divisi ingentibus aestuabant discordiae fluctibus, periculumque erat, ne dum cives inter se digladiantur, & mutuis caedibus faeviunt, finitimi Principes, qui tantae Urbis imperio inhiabant, eam armis repente occuparent. Magni momenti res agebatur, nec Pontifex ignorabat quantum sibi damni, ac dedecoris immineret, si praecipua ditionis Ecclesiasticae urbs vel jugum alienum acciperet, vel civium odiis lacerata interiret. Nihil igitur ultra cunctandum ratus Bessarioni, cujus prudentia, ac morum suavitas in omnium ore, ac sermone versabatur, hujusmodi procellae sedandae negotium committendum putavit. Quamobrem illum, cum Bononiae non modo, sed etiam totius Aemiliae Legatum constituisset, amplisque ornasset ad munus hoc summum facultatibus, viam celerrime ingredi jussit, omninoque fatagere, ut partium rabie compressa, eam Urbem prae ceteris frequentem, ac nobilem in fide, atque obsequio Sedis Apostolicae retineret.

XXII.

Quinquennio Legati munus exercuit, tantaque solertia, atque animi moderatione se gessit, ut dissidii flamma ocys restincta, pacatoque furentium tumultu

(1) Sigillum, quo usus est Bessarion, quamdiu Tusculanus Episcopus fuit, Deiparam exhibet infantulum Iesum in ulnis gestantem. A dextro latere D. Michael Archangelus; a laevo adstat D. Joannes Baptista, & circa sigilli oram epigraphae haec legitur: S. BESSARIONIS. EP. TVS. CARDINAL. NICENI: Illud P. Paulus Maria

Paciaudus ex Archetypo retulit, quod apud se est in Antiq. Christ. Dissert. VI. c. 6. Ex hoc singulari studio Cardinalis in Christi Domini Praecursorem clarius, ut existimo, apparet eum non alio quam Joannis nomine, antequam Monachus evaderet, fuisse vocatum.

tu, ad pacis studia se quisque converterit. Parta Urbis tranquillitate, totum se publicis rebus componendis applicuit, populi que mores bellica licentia corruptos ita compescuit, ac reformavit, ut pro cladibus, incendiis, rapinis, quae passim fieri paulo ante solebant, pietas ubique, iustitia, & comitas occurrerent. Qua in re sicuti Ludovicum Bentivolum primarium civem inire sibi facilem, atque obsequentem expertus est, ita meritis laudibus eundem extollere non dubitavit, ac tum praesertim cum ipsi ens in pervigilio Natalis Domini benedictum Pontificis nomine tradidit (1), Neque his contentus, ut pristinam civitas dignitatem, potentiamque resumeret, nec ultra malis obnoxia ingemisceret, quae nimio e luxu plerumque dimanant, legem condidit sumptuariam, qua cuiusque ordinis viris, foeminisque modestum corporis ornatum attribuit (4) pretiosis vestibus, atque auro intextis sub gravi poena proscriptis, eliminatisque. Ita Bononiae procures fastu tumidos, deliciisque fluentes ad bonam frugem traduxit, & privatas cupiditates repres-

fit,

(1) Oratio, quam Nicaenus habuit, dum Nicolai Pontificis jussu Ludovicum Bentivolum sacro ense donaret, extat in Biblioth. Vatic. Cod. 4937. p. 95. ejusque initium hoc est: *Laeto, jucundoque animo &c.* Eam typis dedit Bononiae an. 1690. Antonius Bergamorus, unaque ensis formam excudi fecit, in quo haec inscripta visuntur: NICOLAVS PP. V. PONTIF. XVI ANNO OCTAVO.

(2) Anno 1451. lex haec sumptuaria Bononiae promulgata fuit, eaque rursus in lucem prodit, inter alia quaedam Acta ad Nicaeni Legationem Bononiensem spectantia. Vid. Tom. VIII. Miscell. edit. Vener. per Lazzaronium pag. 148. Joan.

Christophorus Amadutius multiplici eruditione, ac scriptis compluribus celebris haec refert in Vol. II. Anecd. liter. Romae edit. an. 1773., adlitque opusculum Mathaei Bossi Can. Reg. Veronensis in Vaticana existere, quo ille Cardinalis providentiam extollit, atque ut stabilem in proposito se praebet adversus foeminales querelas hortatur. Hoc idem opusculum reperit in Cod. chartac. Florent. Biblioth. S. Marci Clariss. Franciscus Antonius Zacharia, & suo in *itinere literar. per Italiam* pag. 66., ejus titulum protulit, qui hujusmodi est: *Ne foemineae ornamenta Bononiensibus restituantur ad Bessarionem Cardinalem, ac Legatum cohortatio.*

fit, quibus populi quies, atque securitas saepenumero everti contingit. At nulla re magis omnium sibi voluntates devinxit, quam quod adeuntibus benignum semper, atque humanum se praebuit, eorumque causas eximio cum studio, ac integritate cognovit; illum enim cives non propria, sed publica sectantem commoda intuebantur, nec somno deditum aut otio, sed curis perpetuis occupatum, ut ipsorum utilitati, communique bono prospiceret.

XXIII.

Composito Civitatis statu, praeclarum quoque Gymnasium, quod crebris seditionibus tunc pene intermissum, oblitteratumque jacebat, in primum celebritatis, ac famae splendorem restituere aggressus est; eo namque deleto putabat, & urbis gloriam collabi, quae scientiarum altrix, ac parens vocaretur. Hoc autem adsequi ut posset, non modo locum aedificiis instruxit lautioribus, sed novas etiam invexit leges, auctoque stipendio liberalium disciplinarum doctores undequaque conduxit (1). Inter Saeculares has curas, occupationesque (2) Religionis studium ita prae oculis habuit, coluitque jugiter, ut Bononiensi populo, totique sibi commissae provinciae in his, quae pertinent ad numinis obsequium, & hominis Christiani pietatem exemplo anteiret. Testatur id maxime B. Virginis Ecclesia de Monte appellata, quam

(1) Vid. Platnam in orat. paneg.

(2) Legationis hujusce acta etiam nunc extant in Tabulario Senatus Bononiensis. Eorum nonnulla inde protulit, suisque in Miscellaneis edidit P. Josephus Maria Bergantinius Ord. Servor. Vener. an. 1744. Apud me quoque epistolae apographum est, quam Nicaenus tamquam Bo-

noniae Legatus ad Forocorneliensem Episcopum scripsit Kalend. Julii 1454. Agitur ibi de quodam publico negotio, quod ipsum inter, ac Thadaeum Manfredum Forocornelii principem agitabatur. Titulus autem hic est. *Bissarion Cardinalis F. Gaspari Ord. Praedicatorum Episcopo Imolenfi S. D.*

quam ille aere proprio instaurari, picturisque ornari mandavit. In ea, quemadmodum tradunt Leander Alberti (1), atque Auctor Bononiae perlustratae (2) nobilis tunc artifex Galassus Deiparae transitum pinxerat, interque adstantes Nicolaum Pontificem, Nicaenum, ac Perottum ipsius familiarem ad vivum expresserat; imo vir praecellentis doctrinae, ac orbi literario notissimus P. Abbas Jo: Chrysothomus Trombellius hanc se quoque vidisse picturam affirmat (3), antequam veteri Templo disiecto, novum ibidem ac longe splendidius confurgeret.

XXIV.

Tranquille agebat Legati virtute Bononia, & pacis fructus carpebat suavissimos, cum ecce literae adveniunt nunciantes Nicolaum V. gravi morbo correptum e vita migrasse (4). His Romam ad comitia celebranda evocatus, itineri confestim se dedit, multum lacrymanbus civibus, suamque dolentibus vicem, quod spe citius egregium Praesidem, ac veluti patrem communem amitterent (5). Sub ejus adventum initis de more comitiis, optimi Patrum nemini alacrius, quam illi suffragia deferebant, recte putantes haud alium facile oneri tam vasto parem haberi posse; jamque res eo spectabat, ut omnium fere sententia ad summum evaderet humanae dignitatis fastigium. At negotium hoc totum corripit

(1) Descriz. di tutta Italia pag. 351. edit. Vener. 1568.

(2) Part. I. pag. 426.

(3) Literis datis ad praemem. eruditissimum Praesulem Stephanum Borgia 4. Idus Januarii 1776.

(4) Felix Contelorius in secunda elenchi sui parte Nicolai mortem assignat. an. 1454. At procul dubio fallitur, cum Scriptores omnes coevi tradant, illius obitum non.

Kal. April. subsequentis anni 1455. contrigisse.

(5) Decedenti Legato monumentum hoc Bononienses in Aede Servorum Beatae Virginis posuere: *Bessarioni Episcopo Tusculano Cardinali Niceno Benefactori nostro*: ac deinde, ut Platina refert, eum, quousque vixit, patroni loco apud Pontifices habuerunt.

pit paucorum aemulatio, atque in primis Alani Cardinalis (1), qui Nicaeno subdi minime ferens, & ultro citroque discursans, collegas singulos obtundebat his vocibus: *Graecum ne Pontificem dabimus Ecclesiae Latinae, & in capite libri neophytum collocabimus? nondum barbam rasisit Bessarion, & nostrum caput erit? En paupertas Ecclesiae Latinae, quae virum non reperit summo Apostolatu dignum, nisi ad Graecos recurrat. Sed agite Patres quodlibet, ego, & qui mihi credent, in graecum Praesulem numquam consentiemus.* Haec, aut ejusmodi verba, quae Pius II. memorat comment. lib. I. p. 24. Cardinalium animos a Nicaeni electione averterunt. Platina tamen rem aliter narrat in panegyrico; ait enim invidos quosdam, ejusque integritatem verentes, habito scrutinio, pronunciasse, suffragiis vitium inesse, atque ipsum Bessarionem pro scrutinio repetendo stetisse, cum recte, sapienterque existimaret non se Pontificatu, sed illum bono, ac praestanti viro indigere. Utcumque sit, exitus comitiorum is fuit, ut Alphonsus Borgia Cardinalis tit. SS. Quatuor Coronatorum sub nomine Callisti III. solium Pontificium conscenderit.

XXV.

Senio, ac morbis conflictabatur Callistus, cum Ecclesiae regendae curam suscepit. Nihilominus voti me-

E

mor

(1) Alanus Avenionensis Praesul, & Presb. Cardinalis tit. S. Praxedis in Armoricis ortum habuit an. 1407. Plures Legationes obivit, & in Galliam praesertim sub Callisto III. missus est Regem, ac populos hortaturus ad bellum Turcis pro communi salute inferendum. Romae habitavit in loco ubi Pompej theatrum fuisse perhibent. Pius II. Episcopatum Praenestinum ei derulit, quo postea re-

lictus ad Sabinensem transivit. Commendam quoque possedit Ecclesiam SS. Cosmae & Damiani. Magna dicendi libertate usus est, idque palam ostendit cum Paulum II. sacro Senatu adstante ita increpare haudquaquam est veritus: *Recte Paule, annos vigintiquatuor adhibui tibi studium, ut semel nos falleres.* Vita functus an. 1474. in D. Praxedis Templum illatus, ac tumulatus fuit.

mor, quod fecerat (1), & animo supra aetatem vigenti, ac erecto nullum non lapidem extemplo movit, ut armis Principum nostrorum foederatis Graeciae ruenti succurreret, ac Turcas Constantinopoli capta (2) nimis jam tumidos, feroceſque retunderet. Haec strenue molienti Pontifici assiduos Bessarion stimulos addebat, modo Christianae Reipublicae dedecus, modo Italiae periculum ostentans, ne barbari, finitimis regnis debellatis, in nos etiam impetum facerent, ac jugum tandem imponerent foediffimae servitutis. Praeterea, cum valetudinis causa non multo post ad aquas puteolanas proficisci statuiſſet, idem hoc fecit cum Alphonso Aragoniae, & Siciliae Rege, quem salutaturus Neapolim usque perrexit. Et Rex quidem cum splendida procerum manu obviam egressus eum perhonorifice excepit, omniſque cumulatam amoris, & liberalitatis officio dimisit. Multa quoque tum ipsi, tum Callisto per literas est pollicitus, quae si bona fide servasset, nec alio copias ad pacem Italicam conturbandam vertisset, magnum profecto Callisti studia emolumentum, ac pondus in bello mox gesto habuissent. Aegritudinis incommodo liberatus Nicaenus in Urbem rediit, ibique mandato Pontificio Rosae Virginis Viter-

(1) Votum Callistus cum Cardinalis etiamnum esset in haec verba conceperat: *Ego Callistus Pontifex Deo Omnipotenti, Sanctae ac individuae Trinitati voveo, me bello, maledictis, interdictis, excommunicationibus, & demum quibuscumque rebus potero Turcas Christi nominis hostes saevissime persecuturum. Quod se Pontificem praemature in hoc voto nuncupaverit, illud in causa fuisse viderur, quod B. Vincentius Ferrerius dum esset in*

vivis, & amice a Callisto coleretur, Pontificatus spem certam ei fecerat. Vid. Platin. & Hist. Pont., & Card. Tom. II. 981.

984.

(2) Anno 1453. Constantinopolis obsessa a Turcis & capta fuit. Magnam ibi stragem populi, ac militum barbari fecerunt, atque ipse Imperator Constantinus, qui Graecorum ultimus imperium Orientis tenuit, dum extra Urbem evadere tentat, ab hostibus obtruncatus interiit.

bienſis acta una cum Dominico Capranica (1), & Proſpero Columna (2) Cardinalibus diligenter excuſſit, in eum ſcilicet finem, ut ſolemni pompa, quae celebrari mos eſt, Divorum catalogo rite poſſet adſcribi.

XXVI.

Per eadem haec tempora Patronus cum eſſet Baſiliani Ordinis, ut ſupra indicavi, inſignisque Coenobii Meſſanenſis adminiſtrationem a Calliſto accepisset, totum ſe dedit huic ſacro Inſtituto, ac veteri Monachorum diſciplinæ reparandæ, quae una cum graeci ſermonis uſu funditus pene interierat. Ac primo, ne longius ea ſerperet morum corruptio, quae nimis diu Ordinis ejuſdem alumnos infecerat, neve ob linguae imperitiam ignotae in poſterum Monachis eſſent D. Baſilii conſtitutiones, eas ipſe in vernaculum ſermonem converſas, aptamque in epitomen redactas univerſis Italiae, ac Siciliae Monaſteriis obſervandas propoſuit (3). Mox graecis literis inſtaur-

E 2

ran-

(1) Dominicus Capranica nobilis Romanus a Martino V. Pontifice Cardinalium Collegio adſcriptus fuit an. 1423., ſed non, ut ſerunt, ab eo publicatus. Hinc ab Eugenio IV. rejeſtus, eaque dignitate ſpoliatus ad Synodum Baſileenſem perrexit ſuam cauſam peroraturus. Poſt haec Eugenio reconciliatus, declaratusque Cardinalis tit. S. Crucis in Hieruſalem Picensi provinciam adminiſtravit. Variis etiam ſunctus eſt Legationibus. In domo quam ſibi aedificaverat, moriens Collegium inſtituit, ubi certus juvenum numerus etiam nunc alitur, optimisque imbuitur diſciplinis. Obiit an. 1458., dum comitia haberentur poſt mortem Calliſti III., ſepultusque eſt in Templo S. Mariae ſupra Minervam.

(2) Proſper Columna Martini V. Pont.

ex fratre nepos Card. creatus an. 1426., ſed non ante renunciatus, quam an. 1430. Diaconus fuit S. Georgii in Velabro, & mox Archiprebyter Baſilicae Lateranenſis. Tres Pontifices, nempe Nicolaum V. Calliſtum III., & Pium II. ſacra thiara exornavit, ac parum abſuit, quin ipſe Pontifex evaderet in eo Conclavi, quo Pius II. electus eſt. Ceſſit e vivis an. 1463., tumultuſque eſt ad SS. Apoſtolos.

(3) Maſſejus lib. 7. annal. Gregorii XII. ſcribit hanc ipſam epitomen typis editam fuiſſe an. 1578., juiſſuque Pontificis per ſingula Ordinis Monaſteria diſtributam. Hoc idem affirmat Julius Santorius Card. S. Severinae in epiſtola, quam decretis, & conſtitutionibus Monachorum ejuſdem Ordinis praefixit. En Cardinalis verba:

Cum

randis, sine quibus nec Ecclesiasticus Ritus, nec antiqua Instituti dignitas posset consistere, animum diligentissime applicuit, stipendioque assignato idoneos Magistros undique conquiri curavit. Horum e numero fuere Michael Glyca σοφώτατος ἡ λογιώτατος dictus (1), & Andronicus Galinotus Monachus Constantinopolitanus, quem constat ad annum usque MCCCCLXVII. graeci doctoris munus in Coenobio Messanensi explevisse. Ejus deinde locum Constantinus Lascaris (2) tenuit non minus eruditione, quam genere nobilis, quem graecos enarrantem scriptores ut audiret Petrus Bembus, primo aetatis flore Messanam navigavit, eaque in urbe tanti viri consuetudine illectus ultra biennium permansit (3).

XXVII.

Nullum Ordinis Basiliani Monasterium tunc fuit, quod non fordes, ut sic loquar, atque illuviem deponeret, novumque indueret austerioris disciplinae, & cultus elegantioris aspectum. Nec secus profecto contingere potuit, cum suas ille cogitationes omnes, officia, pecunias,

Cum superioribus annis mandato fel. rec. Gregorii PP. XIII. reformationi Graecorum, & Congregationis Vetræ auctoritate cum aliis S. R. E. Cardinalibus daremus operam, tum alia multa, tum illud ipsum Bessarionis compendium graeca, italicaque lingua typis excudendum curavimus, & Monasteriis vestris per Italiam praesertim, Siciliam, & Hispaniam, ac etiam aliis in Graecia constitutis distribui & tradi fecimus.

(1) Glycae hujus aliquot epistolas publici juris fecit, notisque illustravit Ioannes Lamius in opere inscripto: *Deliciae eruditorum* p. 1. & 2.

(2) Constantinus Lascaris post Byzan-

tium a Turcis expugnatum in Italiam venit an. 1454., & a Francisco Stortia Insubriae Duce liberaliter exceptus Mediolani primum Graecas litteras docuit. Romam deinde profectus a Bessarione nostro humanissime adjutus, ac honorifice habitus fuit; Neapolim postea evocatus a Rege Ferdinando I. multa cum laude eloquentiam in ea quoque urbe professus est. Postremo Messanae constitit, Scholamque ibi celebrem habuit usque ad extremam senectutem. Diem obit supremum ann. 1493. vel 1494. suamque Bibliothecam selectissimis libris instructam Senatui Messanensi legavit.

(3) V. Bembi epist. familiares.

nias in ea tantum liberalissime impenderet, quae rem augerent, promoverentque divinam, & scientias e vetero, in quo tamdiu consopitae jacuerant, ad saeculi lucem, atque hominum usum reducerent. At prae ceteris Basiliani Instituti Asceteriis Messanenſe Coenobium S. Salvatoris, de quo verba jam feci, praecipua quadam benevolentia fovit, & summis, quousque curam illius gefſit, beneficiis cumulare non deſtitit; etenim praedia, poſſeſſionesque non paucas, vel Superiorum incuria peſſum-datas, vel etiam alienatas recuperavit, & ſtudio adhibito, ac diligentia, proventus agrorum multo uberiores reddidit, quam antea umquam fuiſſent. His ille praefidiis fultus, & Monachorum numerum jam valde imminutum adauxit, & Coenobium ipſum novis decoratum aedificiis in ampliorem, ac magis aptam, ſplendidamque formam redegit.

XXVIII.

Classe in Aegaeum miſſa, & hoſtibus aliquoties fugatis, vim turcicam ſtrenue propulſabat Calliſtus, brevique majora effecturus videbatur, niſi eum mors in hoc proſpero rerum curſu abſtuliffet (1). Novus igitur Eccleſiae paſtor creandus, qui virtute, atque ingenio prae-celleret, & hoc potiffimum erat in cauſa, quod bifariam inter ſe diviſi eſſent patres; una enim pars Aeneae Silvio Picolomineo, altera, cujus erat princeps Beſſarion, Cardinali Rothomagenſi (2) favebat. Praeclare tamen ob
viri

(1) Calliſtus ab hac luce ſubtractus eſt die 6. Auguſti 1458. cum annos tres, meſes quatuor Pontificatum geſſiſſet. Vir fuit ſingularis gravitatis, & prudentiae, & in eo tantum a nonnullis reprehenuſus, quod in ſuis nimis largus, atque indulgens extiterit.

(2) Guillelmus de Eſſouteville Archiepiſcopus Rothomagenſis Cardinalatum aſſecutus ſub Eugenio IV. titulum habuit SS. Silveſtri, & Martini in Montibus. S. Collegii Decanus, & Apoſtolicae Sedis Camerarius fuit. Legatus in Galliam miſſus, ut pacis foedera inter Anglum, &

virī famam magnis probatam, arduisque negotiis vicit Piccolominea factio, & Aeneae Silvio Pontificatum detulit, qui nulla interposita mora se Pium II. iussit vocari. Tum Bessarion Pontificis pedibus provolutus haec ait: *Laudamus Pontifex Maxime tuam assumptionem, quam ex Deo esse non dubitamus, & sane dignum te hoc munere & censuimus antea, & nunc censemus. Quod autem te non elegimus, id fecit aegritudo tua; nam cum pedibus aegrotares, hoc tantum sufficientiae tuae deesse putavimus; est enim Ecclesia egens viro activo, qui possit itineribus corporis exerceri, & imminentibus periculis occurrere, quae a Turcis formidamus, tu contra quictis eges. Hoc nos ad Rothomagensē traxit. Quod si fuisses corpore validus, nullus erat, quem tibi praefendum existimarem. At cum Deo placuerit, & nobis placet. Nos te Pontificem veneramur, & denuo, quantum in nobis est, eligimus, tibi que fideliter serviemus.*

XXIX.

Gratissimus Christi Vicario fuit hic sermo tamquam ab eo profectus, qui omnium esset exemplar virtutum, & electioni de se factae multum adderet auctoritatis, & gratiae. Quamobrem Pius, etsi antea Nicaenum ob doctrinae, ac morum praestantiam diligebat, eum deinceps adeo charum habuit, tantique fecit, ut in rebus solertiae majoris, ac momenti nil ferme quicquam, nisi de suo consilio ac voto decerneret. Interim petentibus Minoritis alium sibi patronum concedi, qui loco defuncti

& Gallum Regem sanciret, Academiam Parisiensem Apostolica, & Regia auctoritate reformandam suscepit. Fuit etiam Archipresbyter S. Mariae Majoris de Urbe, eique multa in redditibus, vasis aureis, & argenteis donavit. Ecclesiam

S. Augustini a fundamentis erexit, & ad cultum divinum peragendum pingues assignavit proventus. Demum octogenario major vivere desit an. 1483., sepulchroque est conditus in eadem Ecclesia.

At Cardinalis Capranicae Ordinis curam susciperet, Pontifex nemini potius, quam Nicaeno ejusmodi munus tribuendum existimavit (1). Neque is vero conceptam de se opinionem scellit. cum summam ubique fidem, ac benevolentiam in D. Francisci familia tuenda, ornandaque praestiterit. Ejus tamen amor tunc maxime effulsi cum SS. XII. Apostolorum Basilicam, cujus titulum, regimenque ipse habebat, eidem Familiae tradi, committique curavit, amotis inde Canonicis, qui numero pauci, ut supra retulimus, neque rem divinam peragere eo cultu, quo decet, neque aliud quicquam exhibere jam poterant, quod in populi commodum cederet, ac Templi dignitatem. Pontifex, cui plane cognita erant haec omnia, Nicaeni sententiam, ac preces facile admisit, & literis Apostolicis datis pridie Kal. Julias MCCCCLXIII. Minoritas in Basilicae jura, ac possessionem induci mandavit (2).

XXX.

Ex quo Pius ad culminis Apostolici honorem eventus est, nihil antiquius habuit, atque animo saepius agitavit, quam acerrimo ut bello Turcas persequeretur, eorumque conatus, & audaciam reprimeret, qua non modo conterminis Graeciae populis, sed etiam Italiae, atque Europae universae miserum, luctuosumque minabantur excidium. Eapropter Mantuae sub ipsa Pontificatus initia Principum, Oratorumque conventum indixit, eo nempe consilio, ut se coram de opibus, ac belli apparatu necessario agi posset. Post haec omni con-

tem-

(1) Eruditiss. Boernerus in libello: *De doctis hominibus graecis lit. graec. in Italia in lauratoribus*. Bessarionem existimat a Callisto III. Ordinis Minoritarum patronum declaratum fuisse. Sed vir alio-

qui diligentissimus profecto hic errat, cum liquido constet eum Dominico Card. Capranicae successisse, qui nonnisi post mortem Callisti e vivis excessit.

(2) Vid. Append. monum. n. V.

tempto hyemis, ac parum firmæ valetudinis incommodo Perusiam celeriter adiit, eaque in urbe dies aliquot, magna civium lætitia susceptus commoravit (1). Senas inde, ac Florentiam petiturus hac de re Cardinalem S. Petri ad Vincula Romæ Legati munere fungentem (2) admonuit, simulque adjecit hæc verba: *Circumspectioni tuæ injungimus, ut Alamannum illum, cui, instante Cardinali Nicaeno, commissum est decem millia bellatorum in subsidium Fidei congregare, ad Nos, antequam alio divertat, Perusium mittas; intendimus enim hoc initio fervoris, conatusque sui de aliquo subventionis auxilio providere* (3). Quibus verbis dignoscere licet, Bessarionis nostri opera inprimis, ac sedulitate factum esse, ut viri fortes Religionis, & gloriæ studio commoti jam tum copias nutui Pontificio parituras conscriberent.

XXXI.

Mantuam Pontifex cum pervenisset, & conventus jam frequens esset non modo Principibus (4), sed Regum,

(1) Perusinae Urbis ingressum ipse Pius in comment. ita describit: *Perusium profectus est, ubi honores hi ei sunt exhibiti, qui humano ingenio potuerunt excogitari; nam quamvis aspera sæviret hiems, non tamen aliter adornata Civitas fuit, quam si vernum tempus adesset: vivere totam Urbem, gestire viros ac mulieres quod Romanum Pontificem intuerentur; nam ante annos octoginta nemo illic Christi Vicarium viderat: pendere per omnes Urbis vias insignia Pontificis, & Lunæ aureæ nondum plenæ: ludi militares exhiberi: omnes profusam ostendere lætitiā: Cardinales, & universos Curiales humane, ac benigne tractari.*

(2) Fuit hic Nicolaus Cusanus in Dioecesi Trevirensi natus, & eximiam ob do-

ctrinam Cardinalis creatus a Nicolao V. Ex Presbytero Card. tit. S. Petri ad Vincula postea Episcopus Brixinensis factus varias, gravesque obivit in Gallia, & Germania Legationes. Tuderti mortuus est an. 1464., ejusque corpus Romam delatum in Ecclesia titulari quiescit. In omni disciplinarum genere, & præsertim theologicis, philosophicis, ac mathematicis excelluit, ut ejus opera ostendunt, quæ pluries typis renovari meruerunt.

(3) Ex Regest. Brevium pag. 11.

(4) Principes in Mantuano conventu præsentēs hi fuere: Franciscus Sforzia Insubriae Dux, Ludovicus Mantuae, & Willelmus Montisferrati Marchio; adfuit præterea Sigismundus Malatesta Arimini Dominus.

gum, populorumque oratoribus, Legati e Graecia, atque Asia missi supervenere, qui Latini nominis opem implorantes, suorum animos ad omnem belli societatem paratos nunciabant. Tum Pius tanta contentione, atque ardore universos ad arma in hostem communem expedienda hortatus est, ut facundia, qua multum pollebat, longe auctus ad tres vel circiter horas sermonem produxerit (1). Post illum pro Sacro Collegio Nicaenus oravit, primumque recensens ludibria, ac damna, quae gens Christiana a truculentissimis barbaris esset passa, periculum ingens, quod omnium cervicibus jam impenderet, ante oculos posuit, nisi foedereicto arma quanto cius corriperent, & belli clades, calamitatesque ab Europa in Orientis regna converterent. Plura deinde cum de Fidei studio, ac nominis gloria, tum de Christianae Reipublicae commodis dixit, quae spes erat, amplissima fore, si valido exercitu instructo, bellum hoc sacrum, prompte, viriliterque susciperent. Haec verba is hominum favor est consecutus, ut copias terra, marique parandas, & decimas a Clero, & populo in hunc usum solvendas decreverint. Verum haec animorum alacritas paucos post dies elanguit, partim quod Principum quorundam odia inter se recruduerant, partim quod Veneti gravissimo bello implicari nolentes, eas foederis conditiones (2) petebant, quas reliqui numquam videbantur concessuri.

F

XXXII.

(1) Extat haec Pii oratio inter alia eius opera typis vulgata.

(2) Pius in Comment. de Venetis oratoribus haec refert: *Dixerunt Venetis ita demum socios futuros si rem nauticam soli administrare permitterentur, si sua facerent ex hoste rapienda, si classis impensa levarentur, si exercitus ex Hungaria con-*

tra Turcas quinquaginta millium equitum, & viginti millium peditum profisceretur. Classem sexaginta triremium, & navium viginti necessariam esse dicebant, & in his ultra remiges, & reliquos nautas, octo millia militum requirebantur; corpora navium, & armamenta tantum se gratis exhibituros promit-

XXXII.

Haec inter nunciatum est Pio Peloponnesios, qui strenue pugnando vim turcicam eo usque represserant, in magno versari discrimine, ni promptum ipsis auxilium submittat. Hinc temporis premebat angustia, inde summa scribendi exercitus difficultas. Cum nullam Pontifex opem cerneret paratiorem, quam Crucesignatos, si qui colligi extemplo, transfretarique illuc possent, duplices dedit hac de re literas ad Jacobum Picentem Franciscani Ordinis coenobitam, qui postea divorum catalogum auxit, & magno tunc populi concursu, plausuque sacras habebat per Picenum, atque Umbriam conciones. Idem & alia longiore epistola (1) Nicaenus fecit ab eo petens, ut qua pollebat dicendi facultate homines bello aptos ad piam hanc expeditionem accenderet, & quadringentos, aut saltem trecentos ex iis delectos, qui virium robore, atque animi fiducia praestarent, Anconem illico mitteret navim in eo portu Pontificis iussu paratam conscensuros. Diligentissime huic muneri satisfecit Jacobus, trecentique milites, quos Crucis tessera ornatos, & armis, ac viatico instructos in Peloponnesum misit, egregiam adeo navarunt operam, ut Patris primo impetu captis, dubiam hosti victoriam aliquandiu fecerint, licet immenso peditum, atque equitum numero irrumpens peninsulam illam fuisset adortus.

XXXIII.

tentes. Pro ceteris rebus pecuniam exquirebant, atque in hunc usum decimas, vigesimas & trigesimas suae ditionis, quas 150. millia auri nummum conferre arbitrabantur; neque his contenti auri quindacies centena millia ex publico postulabant, & huiusmodi Venetorum oblatio fuit. V. Raynald. ad an. 1459.

(1) Hanc Nicaeni epistolam producit

Wadding. Tom. XIII. Ann. Min. p. 119. eaque inscripta sic est: Venerab. Patri F. Jacobo de Marchia Ordinis Minorum de Observantia, professori verbi divini, praedicatori eximio, amico nostro, & tamquam patri carissimo Bessarion Cardinalis Nicaenus, Episcopus Tusculan. Protector Ordinis Minorum.

XXXIII.

Irritus Mantuae conventus omnem spem foederis abstulisse videbatur. At non idcirco animum Pius despondit; imo curas praecipuas eo vertit, ut Principum germanorum dissidia, & praesertim Friderici Caesaris cum Rege Hungariae Mathia componeret, qui duo maxime sacro bello inchoando multum possent impedimenti asferre, vel roboris (1). Homine ad hoc opus egebat industrio, & qui morum sanctitate non minus, quam doctrinae opinione celebraretur. Ea res potissimum fecit, ut Legati munus Nicaeno commiserit, jusseritque in Germaniam acceleratis itineribus proficisci. Et quoniam nil magis proficuum ad pacem obtinendam rebatur, quam ut nomine Apostolicae Sedis binos conventus, unum Norimbergae, alterum Vindobonae apud Caesarem cogeret, plenam super hoc ipso negotio potestatem ei tradidit, scriptis praeterea literis ad Cardinalem S. Angeli, qui Hungariae Legatus tunc erat, ut acta sua omnia, & consilia cum Bessarione communicaret (2). Haec dum paratur legatio germanica finem accepit annus MCCCCLIX., in quo Nicaenus, Hieronymo Rubeo narrante (3), vetus

F 2

Coe-

(1) Post Ladislai Regis mortem Fridericus III. Imperator Pannoniae regnum coepit appetere, tum quod occulte a nonnullis vocabatur proceribus, tum quod se penes sacram regni coronam retinebat. Ea causa fuit perpetuae inter ipsum, & Mathiam Hunniadem, qui regno potiebatur, discordiae, quae res haud modice Turcarum conatibus profuit, & opes Christianas afflixit.

(2) Joannes Carvajal Hispanus ab Eugenio IV. ob operam egregie navaram in Concilio Basileensi Diaconus Cardinalis S. Angeli in Foro piscium creatus est. Deinde Presbyter Card. S. Crucis in Hie-

rusalem, & Episcopus Portuensis fuit. Plurimas Legationes pro Sede Apostolica magno cum nomine integritatis, ac prudentiae gessit, & praeterrim apud Pannonios, ubi sexennium inter summas difficultates, & pericula versatus est. Septuagenario major Romae decessit ann. 1469., tumularique voluit in Templo S. Marcelli.

(3) Hieronym. Rubeus Histor. Raven. lib. 7. Accessit (inquit) Bessarionis Cardinalis pium studium, qui anno 1459. Consociationi Canonorum S. Salvatoris Coenobium, & fundos, omniaque sacrae Aedis D. Joannis Evangelistae dono dedit.

Coenobium S. Joannis Evangelistae in agro Ravennate locatum, sibi per modum Commendationis ab Eugenio IV. Pontifice indultum Canonicis Sanctissimi Salvatoris Congregationis Rhenanae resignavit, non alia quidem ratione ductus, aut stimulo impulsus, quam ut res divina ibidem augeri, & in antiquum posset splendorem restitui.

XXXIV.

Quintum & sexagesimum aetatis annum habebat, cum nec habitu corporis imbecillo, nec Alpium nivibus, aut viarum asperitate deterritus germanicum iter, quo nullum tunc erat inamoenius, & magis hospitibus durum suscepit; tanto enim desiderio aestuabat suppetias ferendi non modo Graeciae naufragium passae, sed omnibus etiam Christianam legem professis, qui, turcico imperio in immensum aucto, similem poterant fortunae casum vereri, ut facile incommoda, labores, atque ipsam vitae jacturam contemneret. Molestus profecto legentibus forem, si cuncta hic vellem in medium proferre, ac describere, quae toto biennio gessit, inolitufque est assidue, dum germanos Principes ad concordiam, & foedus ineundum sollicitans, arduum Legationis hujusce ministerium obiret (1). Platinae tantum verba, quibus in sermone panegyrico Legati industriam, patientiamque incredibilem, negotii difficultates, & foederis spem tandem frustratam exponit, in rei testimonium adducam.

XXXV.

(1) Monumenta plurima ad hanc germanicam Legationem, atque etiam ad Veneram spectantia, quam triennio post Cardinalis obivit, in Archivo sunt Vaticano sanctiore; quatuor namque ibi existunt volumina, quae Bullas Pontificias, Legati decreta, atque literas in unum con-

gestas continent. Praeterea magnum habent Instrumentorum numerum, quae ad rem Bessarionis domesticam, sive ad bona ecclesiastica pertinent, quae ille sub variis titulis ab an. 1455. ad exitum usque vitae retinuit.

XXXV.

Vadit (sic Platina) vir optimus , licet valetudinarius , & hyeme instante , quo Pius imperat . Venetias Pado amne primum delatus Ducem , ac Senatum ad suscipiendum tantum bellum adhortatus , in germaniam honesto magis , quam lauto , & eleganti comitatu flectit iter . Saeviebat tum hyems Februario mense , in germania potissimum , quae regio frigidissima est . Vexatus itaque cum ventis , tum imbribus , tum nivibus prope continuis nullum diem intermisit , quo ulterius non proficisceretur , & cum stare pedibus equi prae glacie vix possent , vehiculo germanorum , quod traham vocamus non vectus , sed tractus est . Tandem vero post labores prope infinitos Norimbergam venit , obviam prodeunte honoratissimo quoque cive , prodeuntibus Episcopis , ac toto Clero . Urbem ingressus literis statim , ac nunciis Principes Germaniae ad se vocat , populum quoque Norimbergensem , ut idem faciat , longa ac gravi oratione adhortatur , id velle Deum Opt. Maximum , id Pium Pontificem , id res Christiani populi afflictas prope , ac profligatas . Supervenere autem non ita multo post , auctoritate Sedis Apostolicae , & tanti viri fama permoti Principes multi , vel Principum Oratores . Hos ille in conventu , audita controversiarum causa , ad pacem & concordiam multis , ac maximis rationibus revocare saepenumero conatus est . Quid non cogitavit , quid non egit , quid non dixit Bessarion , Quirites , quo pacem inter dissidentes componeret ? Aderant Principes multi , aderat Cardinalis Augustensis , aderant Episcopi quidam , aderat Albertus Brandeburgensis Marchio , aderant Legati Bavariae Ducis . Hos duos Principes inter se maxime dissidentes odio prope ingenito & monere , & rogare , & obsecrare vir optimus non desinebat , copiosa & gravi oratione de pace habita , quam paulo ante cum admiratione legimus , ut depositis simultatibus & odiis , de bello Tur-

Turcis inferendo una cum Pontifice, & Imperatore cogitarent.

XXXVI.

Et ecce dum in consultatione essent, literae ei a Legato Pannoniae S. Angeli Cardinali redduntur, quibus fit certior, pugnatum cum Turcis esse, & Pannonios gravi praelio superatos cecidisse, periculumque imminere, ne hostes victoria elati longe ac late omnia occupent, vastent, & diripiant. Tum Bessarion lacrymabundus, ac vicem Christianae Reipublicae gemens, breviter clades omnes nostris illatas commemorat, imminens periculum ostendit, pacem & concordiam proponit, quo libentius, & tutius conjunctis armis & copiis, ire in hostem ferocem, & recenti victoria exultantem liceat. Cum autem Norimbergae nil fieri videretur, quod eo propter distantiam proficisci Rhenani Principes gravarentur, maxime vero Palatinus Comes, transferre conventum Vormatiam Legatus instituit, ne quicquam intentatum relinqueret, quod ad sedandas lites pertineret. Ventum est tandem post multa, & gravissima pericula Vormatiam; neque enim peragrarare Germaniam sine praesidio militari licet, quod apud eos (tantum valet consuetudo) rapinae & latrocinia quodammodo concessa videntur. Susceptus benigne a Vormatiensibus Bessarion Legatos tum Imperatoris, tum aliorum Principum ad se vocat, quid sit agendum proponit. Disceptatur, nec semel tantum, sed iterum ac tertio. Mittit Episcopos viros gravissimos, & optimos, quos secum habebat, ad vicinos Principes, ne quid omitteretur, quod ad concordiam faceret.

XXXVII.

Ubi autem nil fieri tanta sollicitudine videretur, monendo, rogando, obsecrandoque, Viennam proficisci ad Imperatorem instituit omnes adhortatus, ut eo se propere conferrent, arbitratus Caesaris potentia & auctoritate rem optatam

ex sententia confici posse. Magnis quidem, atque asperis itineribus eo tandem ventum est. Fit obviam Bessarioni Imperator ad mille passus, eumque nullo non habito honoris genere in Urbem ducit. Data est tantummodo dies quieti; postea vero cum Legatus ad Imperatorem, contra Imperator ad Legatum proficisci honoris causa contenderet, pervicit Imperator ad Bessarionem pergens, quo cum & de pace componenda inter Germaniae Principes, & de bello Turcis inferendo longissimus, & gravissimus sermo est habitus. Cum itaque Principes, & Legati multorum venissent, de eademque re quam saepissime omni conatu frustra tractatum esset, proposito ipsius provinciae emolumento & honore, redire tandem in Italiam Legatus instituit, ne frustra & tempus & corpus valetudinarium frigoribus, & labore itinerum, ac taedio animi consumeret. Inter exterarum gentes graecis, ac latinis natura infestas periclitatus est saepius, dum temulenti, & armati non solum in agris, sed in urbibus quoque grassantur; Viennae autem potissimum, ubi gymnastici quavis licentia, & petulantia utuntur.

XXXVIII.

Foederis germanici negotio penitus collapsa, deploratoque, in Italiam animo aeger, ac multum de infausto hoc eventu sollicitus remeavit. Quod Romae degeret, antequam finis instaret anni MCCCCLXI., ex eo facile colligi potest, quod xv. Kal. Januar. Consistorio interfuit, in quo Pius novos cum vellet Cardinales creare, patrum sententiam rogavit. Probantibus cunctis, ac provide facturum dicentibus, si firmiori praesidio Ecclesiae statum, dignitatemque communiret, confestim ille sex viros nominis fama, ac natalibus claros in Sacrum Collegium cooptavit. Ex Italis hi fuere: Bartholomaeus Ro-

ve-

verella Ravennae Archiepiscopus (1), Jacobus Ammannatus Ticini Episcopus, postea Cardinalis Papiensis nuncupatus (2), & Franciscus Gonzaga Mantuani Principis filius. Ex Gallis: Joannes Episcopus Atrebatensis (4), & Ludovicus Albretus regio Francorum sanguine ortus (5). Ex Hispanis demum, Jacobus Cardona Episcopus Urgellensis (6). Hos Pontifex in publico Consistorio mox palam renunciare, & meritis quemque laudibus, prout mos est, ornare debebat; sed cum per eos dies, quemadmodum

(1) Bartholomaeus Roverella Ferrariensis Adriae primum Episcopus, deinde Archiepiscopus Ravennas inter Presb. Cardinales a Pio II. est adlectus. Multa, & gravia gessit Ecclesiae negotia, Legatique munere functus est apud Angliae, & Neapolis Reges. Umbriae quoque, & Piceno praefuit. Vitam reliquit an. 1476. sepultusque est in Ecclesia S. Clementis, cujus, quousque vixit, titulum retinuit.

(2) Jacobus Ammannatus in ditione Lucensi ortus est. Sub Callisto III., & Pio II. Brevium Apostolicorum Scriptor fuit. Ab eodem Pio Episcopus Ticinensis, & mox Presb. Cardinalis tit. S. Chrysogoni creatus est, cum illum antea in Piccolomineam adscivisset familiam. Varia exercuit Ecclesiae munera; sed praecipue floruit ingenio, ac literarum humaniorum studio, ut ejusdem epistolae, & commentaria typis edita testantur. Obiit iv. Idus Sept. ann. 1479. in Oppido S. Laurentii ad cryptas, Romamque advectus in Ecclesia S. Augustini tumulum habuit.

(3) Franciscus Gonzaga Ludovici Marchionis Mantuani filius ex Episcopo Mantuae designato, nondum viginti annos natus Cardinalitiam dignitatem obtinuit. Legatus inde Bononiae, & Episcopus etiam fuit. Multum Scriptores illius comitatem, prudentiam, atque animi magnitudinem

extollunt. E vita migravit ann. 1483., sepultusque est Mantuae in Ecclesia Cathedrali.

(4) Joannes Gofredus e Burgundia Monachus primum Cluniacensis, deinde Atrebatensis Episcopus, ac mox etiam Albiensis SS. Silvestri & Martini in Montibus Presbyter Card. renunciatus, rerumque gerendarum peritia clarus pro Ludovico XI. Galliarum Rege magni momenti negotia explicuit. Aetate longe provecta obiit an. 1473.

(5) Ludovicus Albretus paterno, ac materno genere e Regum prosapia ortus inter Presbyteros Cardinales adlectus fuit, titulumque habuit SS. Petri, & Marcellini. Plures in Gallia Ecclesias administravit. Ob literas, quibus erat mirifice ornatus, & egregias animi dotes Urbis totius amorem sibi conciliavit. Animam Deo reddidit Romae an. 1465., ejusque ossa quiescunt in Aede S. Mariae de Ara Coeli.

(6) Jacobus Cardona literis, ac moribus suavissimis praeditus ex Episcopo Urgellensi, ad preces Aragonum Regis Presbyter Cardinalis creatus fuit; sed quia pedem ex Hispania numquam movit, titulum Cardinalitium minime obtinuit. Naturae debitum solvit die prima Decembris an. 1466.

dum ipse refert in Commentariis, chiragra laborare coepisset, ac morbi cruciatu incredibili urgeri, Nicaenus, cuius praecipua inter patres tunc erat auctoritas, illius vicem cumulatissime implevit, & novos collegas, eorumque virtutes diserto, atque honorifico elogio decoravit (1).

XXXIX.

Thomas Palaeologus Peloponnesi Despota, dum nostri bellum cum Turcis detrectant, eorumque arma quaquaversum debacchari patiuntur, omni plane ditione spoliatus cum uxore, ac liberis Romam profugerat (2). Is portum Anconis cum primo tenuisset sacrum ibi caput deposuit Andreae Apostoli, quod Patrensi Ecclesiae deductum secum avexerat Pontifici Maximo donaturus. Ex Ancone Pius illud in arcem Narniae transferri, sancteque adservari mandaverat, donec belli tumultus in Piceno, atque Umbria excitati quiescerent (3). Pacatis tandem rebus, cum insigni hoc vellet thesauro Vaticanam augere Basilicam, sub initium anni MCCCCLXII. tres Narniam

G

prae-

(1) Vid. Pii comment. lib. 7.

(2) Constantini postremi Graecorum Imperatoris frater Thomas hic fuit, eoque occiso, aliquandiu Peloponnesum tenuit, donec & ipsi bellum Turcae intulerunt. Quatuor filios habuit, duos masculos, ac foeminas totidem. Ex masculis minor natu Manuel Christianam Religionem turpiter deferens ad Mahumeranos transfugit. Major natu Andreas Patrem secutus Romae vixit a Sede Apostolica una cum parente munifice sustentatus, hospitiumque eis praebens Bessarion quibuscumque rebus potuit regiam hanc fovit, tutatusque est familiam. Ex foeminis una Regi Serviae, altera nupsit Magno Russorum Duci. Vid. Raynald. ad an. 1461.

(3) Hujus facti memoria etsi longe posterius scripta extat in Sacello Arcis Narniensis, eaque sic habet:

Sacellum hoc

Cui asservandum tradidit

Arcis Praefectus

Ex Achaia advectum caput

Andreae Apostoli

Pio II. sedente MCCCCLXII.

Dum Purpurati Triumviri

ad Urbem deferrent

In Basilica locandum Vaticana

Formae reddidit decentiori

Nicolaus Candiottus

Protonot. Apostolicus

Et Gubernator MDCLII.

praecipuae dignitatis, ac nominis Cardinales direxit, nempe Bessarionem nostrum, Alexandrum tit. S. Susannae (1), & Franciscum Picolomineum (2), qui debito illum cum obsequio, atque honore in urbem deferrent. Hi Narniam profecti, & sacro recepto pignore, Romam versus, occurrentibus undique populis, piasque acclamationes, & preces fundentibus, remearunt. Ad pontem Milvium quâ die venerunt (ea fuit Dominica palmarum pridie Idus Apriles) sacrum *Αγ. Λαυρον* in turri, quae ibi etiam nunc est, decentissime collocarunt, relictis interim Archiepiscopis Beneventano, ac Sipontino, qui vigiles excubias agerent, & loci custodiae cum omni auctoritate praecessent.

XL.

Quo ritu Pius, ac celebritate D. Andreae caput in Urbem intulerit, ipsum praestat narrantem audire (3): *Pontifex cum reliquo Senatu, cumque omni Clero, cum Legatis Principum, & proceribus Urbis, atque ingenti populi multitudine Flaminiam portam exiit palmae ramum manu gestans, & pariter Cardinales, ac reliqui Praelati palmas portaverunt, quibus praecedenti die ab ipso Pontifice donati fuerant*

(1) Alexander de Oliva domo Sentinas ex Magistro Generali Ordinis Augustiniani Cardin. Presbyt. tit. S. Susannae a Pio II. creatus fuit an. 1460. Singulari doctrina in rebus praesertim theologicis, & vitae sanctimonia claruit, ob quam etiam Beatorum albo adscriptus est. Obiit Tibure die 21. Augusti 1463. cum nondum senilem aetatem attigisset. Romam delatus, sepultusque est in D. Augustini Templo, cum funebrem in exequiis orationem Ioan. Antonius Campanus recitasset, quae inter alia ejusdem opera typis vulgata videri potest.

(2) Franciscus Todeschinus patria Senensis, & Pii II. Nepos ex sorore fuit, eamque ob causam adscitus in Picolomineam familiam. Cardinalatum ab avunculo obtinuit an. 1460. cum adhuc esset admodum juvenis. Multas Legationes, & Ecclesiae negotia gessit. Doctos homines amantissime fovit, ut ex plurimis praestantium virorum epistolis patet. Post Alexandri VI. obitum Petri cathedram ascendit sub nomine Pii III. eodemque anno, qui fuit 1503., decessit.

(3) Vid. Pii II. comment. lib. 8.

rant ob Salvatoris memoriam. Plena erat omnis via populo, nec vel agri, vel vineae prae multitudine hominum videri poterant, adeo vulgus obtexerat omnia. Ut primum in prata ventum est, quae diximus, iussit Pontifex, Cardinales, ac Praelatos ab equis descendere, & Sacerdotalibus acceptis ornamentis, sacrisque vestibus, quantum arcus jacere potest, iter pedibus agere, secumque suggestum conscendere. Erant omnium Sacerdotum paludamenta alba, albae Mitrae, & omnis ornatus albus, & in viridi prato candidior videbatur. Tenebat ora cunctorum attonita mirabilis ordo & dignitas, & pompa tot Sacerdotum, qui bini palmas gerentes in manibus, & Deo preces porrigentes cum Pontifice Maximo, adstante populi corona, per prata lento passu, & gravibus incedebant vultibus. Erant duo aditus in suggestum per gradus clementes, alter ponti milvio erat oppositus, alter Urbi, & dum Pontifex hunc ascendit prae gaudio, & devotione illacrymans, sequente Collegio, Cleroque omni, Bessarion cum aliis duobus Cardinalibus alterum scandit arculam ferens, in qua sacrum Caput clausum continebatur, eamque deposuit in altaris medio, cantoribus sacra carmina intonantibus. Exin facto silentio, praesentatis clavibus, & obsignaculis recognitis, aperta est Arcula, & Bessarion accipiens sacrum Apostoli verticem flens flenti Pontifici tradidit.

XLI.

Pergit deinde Pius referre, quibus Apostolum verbis oraverit, ut propitius, favensque Romanam Urbem ingredi vellet, & quo populi fremitu, plausuque sacrum illud pignus e suggesto circumiens ostenderit. His actis ad Portam Flaminiam, ac Deiparae Ecclesiam, quae ibi proxima, celebrisque consurgit, Clerus omnis apte dispositus, & magna vulgi frequentia stipatus processit. In ea Pontifex Arculam, quam suis gestaverat ma-

nibus aliquot Episcopis custodiendam reliquit, atque ipse in Coenobium Ecclesiae junctum divertit noctem fomno, & corporis viribus reficiendis daturus. Mane facto, ac sacris rite peractis ecclesiasticum agmen splendide ornatum, instructumque progredi coepit. Facibus collucebat via tota, sic ut numerus iniri vix posset. Tabulis eleganter pictis, sericisque velis, & aulaeis vario colore intertextis aedium parietes utrinque fulgebant. Altaria passim visebantur erecta, quae cultu, aspectuque oculos caperent, & suaves circumquaque odores diffunderent. Hac pompa inter sacros hymnos, & pias multitudinis preces ad aram principem Vaticanae Basilicae ventum est. Illic Pontifex D. Andreae caput reposuit, & post brevem, doctumque sermonem, quo Nicaenus viri Sancti memoriam, ac laudes recoluit, plenam largitus culparum remissionem populo discessuro solemnem in modum benedixit (1).

XLII.

Erat, atque etiam nunc est in agro Tusculano Coenobium Ordinis Basiliani vulgo *Cryptaeferratae* nuncupatum (2). Eo nullum forsan Ecclesiastica ditio praeclarius

(1) Quae hic fufe retulimus ex Pii II. commentariis, ea vernaculo sermone distinctius narrat anonymus Scriptor Diarii, quod in Codic. Vatic. 5255. adservatur: 1462. 12. d'Aprile venne a Roma la testa de S. Andrea arecata de Grecia dal Despoto, & posela nella Rocca di Narni, & in quel dì venne da Narni, & Papa Pio la fece mettere in Ponte Muolli, & la mattina ce annò esso & tutti li Cardinali, & fu detta una Messa molto solenne in quelli prati di Puonte Molli, & poi lo Papa la menò in mano fino a S. Maria del Puopolo, e lì stette una notte, & la mat-

tina venente venne a S. Pietro con solenne processione, dove venne lo Papa con quella testa in mano, & tutti li Cardinali a pede con le palme, & tutti Vescovi & Prelati di Roma con le torce accese in mano, & tutti li Officiali di Roma, & lo popolo con le torce accese in mano. Fece la benedixione con la Scialtoria di colpa e pena a tutti li presenti.

(2) S. Nilus Abbas in Calabris ortus D. Basilii Institutum professus est, eaque in regione, ac deinde prope Montem Cassinum, & Cajetam urbem magnis virtutibus claruit. Anno 1004. Monasterium

rius habuerat a longo aevo, seu monasticam spectes disciplinam, sive opes ingentes, ac fundos, quibus ducentos & ultra Monachos diu aluit, sustentavitque. Sed ut fluxae plerumque ac mutabiles res hominum sunt, ita sensim a primaeva dignitate recesserat, tantasque in bonis, ac possessionibus jacturas fecerat, ut Pio II. regnante, vix tenue antiqui splendoris, & famae vestigium retineret. Id Pontifex animo versans, & gliscenti huic malo validum, promptumque remedium opponere cupiens v. Kal. Septembr. MCCCCLXII. praelaudati Coenobii regimen, atque administrationem Bessarioni nostro tamquam Abbati Commendatario commisit (1); sperabat enim fore, ut ejus praecipuo studio, atque amore summo, quo Basilianam prosequeretur familiam, nobile illud, ac insigne Monasterium amissae disciplinae decus reciperet, multaque statim juris beneficio vindicaret, quae ipsi tum hominum fraus, tum vis armorum abstulerat, dum bello civili omnia circum arderent, & Romanae nobilitatis procures odio acerbissimo inter se decertarent.

XLIII.

Nec vero irrita Pontificis vota fuere: siquidem Bessarion vetustis diplomatibus, instrumentisque, & chartis ejusmodi solerter excussis, id primum curavit, ut scripta haec omnia in librum apte, concinneque digesta referrentur, ne sua Coenobio jura in posterum deficerent, neu Monachis, ut saepe contigerat, penitus essent inutilia, atque ignota (2). Mox bonis recuperandis, vitaeque

coe-

Cryptaeferratae a fundamentis erexit plurimum adjutus munificentia, ac opibus Gregorii Comitis Tusculani. Sciomm. in notis ad Monast. Cryptaeferr. Rom. edis 1728.

(1) Idem Sciomm. lib. cit.

(2) Habuit hoc Coenobium insignem quoque, ac copiosam Codicum optimorum Bibliothecam, quos antiqui Monachi Calligraphiam exercentes eleganter de-

coenobiticae legibus instaurandis intentus haud modice famam, ac Monasterii fortunas recreavit; nam & aedes squallore obsitas, ac prae nimia vetustate labentes restituit, & sacris indumentis, pretiosaque suppellectili Ecclesiam instruxit. Hujus rei testes etiam nunc sunt, cum stemma ipsius gentilitium, quod ibi visitur, tum donaria nonnulla, quae in sacrario adservata supersunt. In eo, ut certior sum factus, calix unus existit magni ponderis ex argento inaurato confectus, cujus in basi haec literae insculptae leguntur: BESSARION EPISC. NICAENVS. Praeterea duo ibidem sunt Casulae, sive, ut Graeci vocant, Phaenolia (1); sericum unum rubri coloris aureis floribus inspersum, & sacris post humeros, ac ante pectus imaginibus ornatum, quae phrygio simul opere, atque auro refulgent; alterum ex auro totum, & figuris Christi Domini passionem exhibentibus affabre intextum, elaboratumque.

XLIV.

Vidimus supra Josephum Constantinopolis Patriarcham Florentiae, antequam Synodo finis imponeretur, diem clausisse supremum. Josepho Gennadius, seu aliter Georgius Scholarius (2) in throno patriarchali successit, qui

descripserant; sed horum pars magna, ac potior temporibus Sixti V. & Pauli V. Pontificum in Vaticanam Bibliothecam illata est; reliqui vero jussu Urbani VIII. in Barberinam postea transferunt. Vid. Petrum Pompilium Rodorà lib. 2. cap. 11.

(1) De Phaenolio adeundus Gretserus lib. 1. comment. in Codin. c. 16., & Cardinalis Bona rerum liturgic. lib. 1. c. 24.

(2) Gennadius Scholarius patria Constantinopolitanus, ut quidam autumant, omni literaturae genere claruit, & multa

post se scripta reliquit. Eum Graecorum Imperator Joannes magno in pretio habuit, & secum, Concilio instante, in Italiam adduxit. Latinos primum una cum Marco Ephesio, & Gemisto Plethone oppugnavit. Postea sententiam mutans nostris adhaesit, & urbe a Turcis capta Patriarchalem dignitatem a Clero, & populo electus obtinuit. Plurimi doctrinam suam fecit & ipse tyrannus Mahumetes II, qui illum sub primis Patriarchatus auspiciis pedes domum deduxit, & de rebus sacris dis-

qui Graecos a Fidei unitate resiliences voce ac scriptis in officio retinere conatus est, & Marci Ephesii calumnias, quibus amenti furore stimulatus Latinam onerabat Ecclesiam, docte non minus, quam pie refutavit. Hujus postea, cum Patriarchatu abiisset, Pio II. jubente, locum tenuit Isidorus Cardinalis Ruthenus ad eam dignitatem ideo promotus, quia concordiae studiosus, & Graecis diu notus, ac familiaris, omnium unus maxime idoneus ad Synodi decreta tuenda videbatur. Cum vero is quoque longo, difficilique morbo consumptus e vita migrasset v. Kal. Majas MCCCCLXIII., Pontifex oculos in Bessarium conjecit, ejus doctrinae fama, ac virtutis praestantia fieri posse arbitratus, ut Orientalis Ecclesia sanctiones eas firmas, ac ratas esse vellet, quae in Concilio fuissent unanimi sententia receptae, nec ultra veritati obsisteret tot praesertim ac tantis calamitatibus edocta, quae in graecam gentem confluxerant, postquam imperio deleta, & populis in servitutem redactis, barbaricae feritatis jugum subierat.

XLV.

Paulo antea, hoc est Kal. April. MCCCCLXIII. Chalcedensis Ecclesiae in Euboea Insula Praeful a Pio eodem fuerat declaratus (1); sed novo hoc auctus Patriarchatus fastigio nullam rem habuit potiore, quam ut ea statim ageret, quae sui muneris esse, & ad suam pertinere sollicitudinem, ac fidem putabat. Itaque literas encyclicas doctrinae, atque amoris plenissimas ad Graecos universos

differentem audivit. Quinquennio sedem tenuit, eaque se sponte abdicavit, seu regiminis pertaesus, seu quod odium suae gentis in Latinos ferre non posset. Ad Coenobium rediit, ac vitam monasticam,

studiisque unice vacans, obiit circa annum 1460.

(1) Ex lib. IV. Obligat. Sac. Colleg. pag. 52.

fos dedit (1), in quibus non modo illos de sua fecit electione certiores, sed omnia collegit, recensuitque argumenta, quorum vi tandem resipiscere, & statutam cum nostris unionem deberent amplecti. Ac primo commemorans, quantum graeca natio sive imperii gloria, sive optimis artibus ac disciplinis supra ceteras nobilis ac florens evaserit, causas exquirat, cur e sublimi hoc vertice in extremas corruerit humani generis calamitates. Exin ostendit, non aliunde ortas has aerumnas videri, quam a longo, diroque schismate, quo Graeci inconfutilem Domini tunicam scindentes a coetu orthodoxo recedere nequaquam sunt veriti, cuius sceleris audacter commissi, & pervicacius defensi nunc poenas divini Numinis justitia reposcat. Hinc, rationibus in medium prolatis, ob quas Graeci Patres Concilii decretis, & Fidei unitati subscriperant, perspicue docet, Romanam Ecclesiam omnium caput, ac principem esse, nec ab ea quemquam baptismo renatum sine magno piaculo, & salutis aeternae discrimine disjungi posse. Postremo cunctos hortatur, ut dimissis contentiosis hominibus, qui odio potius, & aemulationis studio, quam pietatis, & veritatis affectu vana in Latinis errorum simulacra confingunt, Romanum Pontificem, ut verum, ac summum Ecclesiae totius pastorem fateri tandem, atque agnoscere velint.

XLVI.

(1) Epistolam hanc e graeco idiomate in latinum conversam exhibet Raynaldus Tom. x. pag. 367., ejusque epigraphae talis est: *Bessarion div. miserat sanctaeque Sedis Apostolicae gratia Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis, Patriarcha Constantinopolitanus dilectis in Christo fratribus, & filiis Archiepiscopis, Epi-*

scopis, Presbyteris, Monachis, ceterisque Ecclesiasticis, & Saecularibus viris provincias S. Sedi Constantinopolitanae subditas habitantibus gratiam, pacem, & benedictionem a Deo omnipotente, valentibus dumtaxat, eamque obtinere desiderantibus, & quae ad illam obtinendam ducunt omni conatu agentibus.

XLVI.

Ex Viterbio ubi tum feriabatur Nicaenus v. Kal. Junias MCCCCLXII. , hanc misit ad Graecos encyclicam sigillo tantum Cardinalitio munitam , atque ita e Petri Arcudii (1) versione subscriptam : *Bessarion miseratione divina Cardinalis , & Oecumenicus Patriarcha Constantinopolitanus novae Romae propria manu subscripsi*. Torsit Arcudium haec vox *Oecumenicus* , putavitque Nicaenum , vel eam nusquam usum fuisse , vel si hoc loco usurpavit , id exemplo fecisse Patriarchae Josephi , qui Romanam Ecclesiam in Synodo Florentina omnium supremam agnoscens in sua tamen Fidei professione *oecumenici* nomen retinuit , nemine prorsus impediante , aut ipso adversante Eugenio Pontifice . At hoc ipsum valde suspectum , ac dubium videtur Horatio Justiniano (2) , qui recte animadvertit , monetque , Pontifices Romanos nec sibi umquam hunc titulum arrogasse , nec in alio quoquam tulisse , postquam Gregorius Magnus Joanni *ἡσυχαστῆς* Patriarchae Constantinopolitano , qui primus *Oecumenicum* se dicere ausus est , invito restitit animi robore , ejusque superbiam , atque insolentiam austeritatis fuco velatam detexit . Plura super hac re Justinianus adducit historiae documenta , quae Ni-

H caeno

(1) Petrus Arcudius Corcirae ortus , ac Romae in Collegio Graeco institutus ingenti floruit doctrinae , atque ingenii laude . A Clemente VIII. Pontifice maximis de rebus primo ac iterum missus est ad Ruthenos , ut quaedam negotia expedirer , quod ei feliciter cessit . In Aula Scipionis Card. Burghesii versatus est aliquandiu , unde postea discēdens in aedibus Collegii supradicti habitavit , atque ibi etiam naturae debitum solvit circa an. 1621. Plures edidit libros tum a se com-

positos , tum ab aliquot graecis illustrioribus relictos . In aureis opusculis varia collegit Bessarionis nostri scripta , ac eam praecipue reposuit , de qua nunc agimus encyclicam . Sed inter ejus opera magnus in primis honos debetur illi quod *de concordia Ecclesiae Occidentalis , & Orientalis in septem sacramentorum administratione* inscribitur .

(2) In actis Conc. Floren. Romae editis an. 1638. pag. 325.

caeno homini docto, & in rebus ecclesiasticis apprime versato ignota fuisse nemo crediderit. Non ille igitur hunc sibi titulum arripuit, sed graeci potius librarii nonnulli tamquam Ecclesiae Byzantinae proprium de suo adjecere. Id ut statuam libentius hoc facit, quod hujus encyclicae exemplum ex autographo descriptum in codice habetur Barberinae Bibliothecae (1), nec ibi ulla *oecumenici* denominatio, sive in capite, sive ad calcem epistolae occurrit.

XLVII.

Humanae caducitatis, ac fortis memor Nicaenus locum sepulchro contruendo quaerebat, qui sua post mortem ossa contegeret. Huic rei aptum sacellum putavit in ipsa erectum Basilica SS. XII. Apostolorum, ac D. Eugeniae dicatum, cujus sacras a longo tempore servabat exuvias. Sed cum aedificium prae nimia vetustate fatisceret, ac omnem fere amisisset non modo elegantiae, sed etiam formae decentis aspectum, suis illud sumptibus reficere, atque ornare constituit, dummodo sibi, suisque haeredibus nominandis Romanus Pontifex sacellum idem, tamquam jure gentilitio possidendum concederet. Gratam summopere hanc Nicaeni deliberationem habuit Pius ex eo maxime, quod Cardinalis jam tum sacello eos annuos destinabat proventus, qui unum saltem Presbyterum alerent,

(1) Codex bombycinus est, ac num. 189. signatus. Ad pag. 105. haec legitur Bessarionis ad Graecos encyclica, ei-que subiectum librarii testimonium hujusmodi: τὸ πρὸν γράμμα κατὰ λέξιν ἱσχύει τὸ πρῶτον, hoc est, praesens scriptura ad verbum concordat cum originali. Epistolae titulus ita se habet: Βεσσαρίων ἐλέω θεῷ τῇ ἱερᾷ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ καρδιώλεις, ἢ κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης:

Bessarion miseratione divina Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis, & Constantinopolis Patriarcha. Subscriptio autem: Βεσσαρίων καρδιώλεις ἐλέω θεῷ Πατριάρχης κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης οἰκεία χειρὶ ὑπογράψα: Bessarion Cardinalis miseratione divina Patriarcha Constantinopolis novae Romae propria manu subscripsi.

rent, cujus essent partes, ut sacrum ibi quotidianum, atque alia officia perageret. Itaque literis in vulgus emissis pridie Kal. Majas MCCCCLXIII. omnia, & singula ab eo postulata benigne indulgit (1), atque Apostolica simul auctoritate firmavit.

XLVIII.

Ingens exarserat anno superiore inter Dominicanos, & Minoritas contentio inde orta, quod Jacobus Picens, quem sacra facundia insignem jam supra ostendi, in suis ad populum concionibus Christi Sanguinem passionis tempore effusum a divinitate sejunctum pronunciaisset. Cum dignam censura hujusmodi assertionem Dominicani esse dicerent, idque Franciscani negarent, & suam uterque Ordo sententiam acerrime propugnaret, veritus Pontifex ne aliqua hinc flamma exitialis erumperet, huic liti mature occurrendum putavit. Quaestionis igitur iudices Nicaenum, atque Alanum Cardinales (hic enim Dominicanae familiae, ille Minoritarum erat patronus) elegit, deputavitque, & omnimodam ipsis pacis, ac mutuae benevolentiae reconciliandae largitus est potestatem. Hi partibus ad se vocatis, rationumque momentis theologice accurate perpensis, silentium deinceps utrinque servandum decreverunt. Et quoniam Jacobus Brixienfis Dominicanae partis in hoc conflictu antesignanus, & princeps in quibusdam defecisse, in aliis vero excessisse apparebat, mandato judicum veniam petere a Picente Jacobo jussus est, cui Pontifex insuper honorificas literas (2) in suae testimonium innocentiae concessit.

H 2

XLIX.

(1) Vid. Append. monum. n. VI.

(2) Pontificias has literas ex autogra-

pho desumptas refert Waddingus Annal.

Minor. Tom. XIII. p. 264.

Etsi Pius numquam animo belli sacri cogitationes dimiserat, tamen hoc anno MCCCCLXIII. in id vehementius coepit incumbere, cum totam ferme Italiam pacatam jam cerneret, & ecclesiasticae ditionis provincias ab omni penitus tumultu, ac metu tranquillās. Eo autem magis hoc studio ferebatur, quod Veneti ob clades in Peloponneso nuper acceptas, & belli gravissimi periculum impendens armorum societatem, ut antea fecerant, minime videbantur aspernaturi. Quamobrem nihil ultra differendum ratus Bessarionem eo misit Legatum, qui Sedis Apostolicae nomine iterum foederis leges proponeret, Senatumque hortaretur ad classem praevalidam ope communi parandam, cuius tantum robore, ac praestantia spes erat, posse hostium vires mari nondum aequae ac bello terrestri, metuendas infringi. His ille instructus mandatis ad Venetam profectus est urbem, & navi excelsa, quam Bucentaurum vocant, exceptus, eos omnes a Senatu, ac Duce Christophoro Mauro honores retulit, qui magnis tantum principibus concedi solent (1); nam & inter Patricios Reipublicae confestim adlectus est, & in supremis admissus comitiis aureum globulum non urna clausa, ut ceteri, sed aperta extraxit, potestatemque eligendi Magistratus nullo fortis discrimine obtinuit.

L.

Venetiis cum degeret, & Legati munere fungeretur Oratorium, quod pertinet ad vetustam, ac praenobilem Sodalitatem, seu Scholam, ut ajunt, Charitatis invisere optavit. Eo inspecto, cum illum Custos, & Sodalium primores orassent, ut suum quoque nomen Sodalitio

(1) Vid. Schioppalab. dissert. de qua inferius.

tio adscribi permetteret, eorum preces humanissime admisit, & ritu Instituti servato, albam Sodalitatis vestem tamquam unus e numero confratrum accepit. Deinde piis moribus, religiosisque Societatis operibus magnopere delectatus, ut gratum se illi, benevolumque probaret, antiquam tabulam, in qua graeco more reliquiae claudebantur insignes (1) dono obtulit, ea nihilominus lege, ut cimelion hoc sacrum se penes ad obitum usque remaneret. Et ne ulla posthac oblivio, aut occasio incideret voluntatis commutandae IV. Kal. Septembr. MCCCCLXIII. Notarii manu chartam donationis inter vivos confecit. Verum cum postea, hoc est, sub initium anni MCCCCLXXII. in Galliam legatus abiret, senioque jam gravis tum vitae exitum, tum itineris casus pertimesceret, hanc amplius noluit praeclaram tabulam domi retinere, sed Venetias praemisit, quemadmodum e literis patet, quas e Bononia ad Sodales Charitatis dedit III. Idus Majas MCCCCLXXII. (2)

LI.

Rerum gerendarum scientia, ac morum suavitas, qua hominum animos sibi facile Cardinalis devinciebat, brevi effecere, ut omni haesitatione sublata, Veneratus Senatus in Pontificis vota concederet, foedusque tandem percuteret, quo nullum Italia gloriosius, ac salubrius umquam conspexerat. Foederis conditiones utrinque approbatas, subscriptasque XIV. Kalen. Novembris MCCCCLXIII. miro populus favore, atque animi laetitia

in:

(1) Reliquiae, quas Tabula haec variis imaginibus, & laminis argenteis ornata continet, duo sunt dominicae Crucis particulae, duoque fragmenta tunicae, qua Christus Dominus usus est, intotidem thecis argenteis inauratis reposti-

ta. Qui plura de insigni hac tabula nosse cupit is adeat Io: Baptistae Schioppalalae Dissertationem, quam eruditissime scriptam, ac notis egregiis locupletatam Veneriis edidit an. 1767.

(2) Vid. Schioppalalb. loc. cit. (1)

incredibili audivit. Solemnnes inde per urbem supplicationes ad opem divinam implorandam decretae, ac Legatus in celeberrimo D. Marci Foro cum bellum Turcis publice indixit, tum Ecclesiae thesauros universis reclusit, qui vel arma corriperent, vel aliquam pro viribus pecuniae summam conferrent. Ut vero & ipse, quantum domesticae rationes sinebant, exemplum ceteris munificae largitatis praeberet, suo aere, atque impensis triremem construi, ac rebus omnibus ad pugnam aptis communiri mandavit. Laetum hoc nuncium ut Pius accepit, & animo valde recreatus est, & Veneto Oratori apud se agenti negotium dedit, ut Reipublicae maximas suo nomine grates, laudesque rependeret.

LII.

Ex eo tempore, quo belli societas declarata fuit, omnem Veneti, ac Pontifex curam classi ornandae, sociisque navalibus, atque armis in usum pugnae maritimae apparandis dederunt. Assidua haec occupatio hyemem, quae instabat, totam absumpsit, nec ante cessavit, quam anni sequentis aestas adulta jam foret. Interim Nicaenus in Coenobio S. Georgii Majoris, ne, quam animo piam facultatum suarum dispositionem conceperat, morte praeventus imperfectam relinqueret, ultimum condidit testamentum per Acta rogatum Joannis de Heefboem Imperialis Notarii XIII. Kal. Mart. MCCCCLXIV. Chartae hujus exemplum, quod suo loco transcriptum exhibeo (1) Tabularium adservat Basilicae SS. XII. Apostolorum. In eo, praeter alia notatu digna, legenti animadvertere fas est, quot ille, quantisque donis D. Eugeniae sacellum ditaverit, sive in argento confecto, sive in sacris vestibus, ac rebus diversi generis haud modici quidem

(1) Vid. Append. monum. n. VII.

dem, contemnendique valoris. Licet etiam cognoscere, qua forma sepulchrum in eodem sacello sibi fieri praecepit, epigraphen statuens paucis his verbis in fronte ponendam: *Bessarion Episcopus Tusculanus S. R. E. Cardinalis, Patriarcha Constantinopolitanus sibi vivens posuit* (1).

LIII.

Paratis jam omnibus ad profectionem, & bellum opportunis, ipse Dux Venetus Christophorus Maurus, comite Legato Apostolico, classem conscendit XIII. Kal. Augusti, atque iter Anconem versus direxit, ut illic se cum Pontifice, & reliquo triremium apparatu conjungeret. Eo Pius morae impatiens aliquot ante dies pervenerat, sed valetudine adeo affecta, ut corporis vires penitus fractas, ac morbo praegravatas vix animi robore sustentaret. Itaque hoc unum adsecutus, ut classem urbi adventantem conspiceret, in lectulum decidit, auctoque in immensum febris ardore, ultimum sibi diem adesse cognovit. Quamobrem Ecclesiae sacramentis susceptis, cunctisque exhibitis pietatis eximiae documentis, quae religiosissimum decebant Antistitem, Cardinales, qui secum tunc erant, ad se vocari iussit. His ocyus cubiculum ingressis, veniam primum, si quid minus recte administrasset, poposcit. Mox deficiente jam spiritu, ac vocibus interruptis Fidei custodiam omnibus, & Ecclesiae universalis curam commendavit; ad hoc enim in Supremum Religionis Senatum adlectos, vocatosque fuisse, ut

(1) Quae Nicaenus circa Sacelli dotem, cultumque suam post mortem fieri jusserat, ipse adhuc vivens ad finem optatum perduxit, mansitque hoc suae pietatis monumentum donec vetus Basilica stetit: ea vero in hanc, quae longe pulchrior, ac splendidior nunc est, renovata, Sacellum

quoque, titulo indito D. Antonii Patavini, in aliam penitus formam transivit opibus, ac munificentia dignam praeclarissimae gentis Odescalchae, quae illud sui juris cum fecit auro totum interlini, & pretiosis marmoribus, picturisque, ac statuis ornari curavit.

ut consilio, ac opera Christianae rei periclitanti succurrerent, & populis facem praeferrent in Dei lege adimplenda, qui pro cuiusque merito praemia, vel poenas retribuit.

LIV.

Haec omnia Papiensis (1), qui unus e patribus adstantibus fuit, distinctius narrans deinde subdit: *His aegre, & cum lacrymis enunciatis tantus subito patrum, qui lectulum circumdabant, coortus est fletus, ut diu prae gemitu loqui verbum nemo posset, atque ora singulorum lacrymantia viderentur. Tandem Bessarion Cardinalis Nicaenus primum in Collegio locum tenens verba pro omnibus fecit. Indoluit casum, in quem erat adductus non sui tantum causa, quem lacrymabile erat deficere, sed magis Christiani populi, qui tantum salutis auctorem amitteret. Laudavit Pontificem, & praeclara ejus in Praesulatu opera agens cum humilitate gratias, quod etiam suprema hora monitis suis communem rem adjuvaret. Orare se Deum dixit patrem misericordiarum, ut salutem illi restitueret, sed si migrandum propter peccata esset, habituros nos menti praeceptiones patris, & daturus operam pro viribus, ut nec publica Christianorum, nec privata res Romanae Ecclesiae in perniciem irent. Veniam, quam poposcerat, humilitatis aliquorum dixit esse; benigne enim omnes semper habitos, atque indulgenter, nec querelam adversus eum extare. Postulare autem singulos, ut benedictionem suam & pacem super fratres relinqueret &c. Post hoc responsum iterum surrexit fletus, & contristatio cordium multa. Pontifex manu e palliis paululum elevata osculundam eam omnibus praebuit flens ipse, & flentes alios intuens. Nos manu apprehensa, & ante lectulum procumbentes* sin-

(1) Vid. Card. Papiens. epist. 41.

singillatim veniam precabamur erratorum nostrorum, & osculum supremum patris capiebamus, quibus ille: Ignoscat vobis pius, & misericors Deus, ac simul benedicens fratribus eos a se dimisit.

LV.

Obiit Pius in pervigilio assumptae in coelum Deiparae cum sex annos nec integros in cathedra Divi Petri sedisset. Eo defuncto id contigit, quod fieri ut plurimum in rebus hujusmodi solet, nempe ut foederis compago, atque omnis belli sacri expectatio corrueret. Nilominus Patres, post funus rite absolutum, ne rei Christianae pro sua facultate deessent, consilio habito, triremes ecclesiasticas Venetis, aurum autem a Pontifice relictum (1) Pannoniae Regi Mathiae concessere ea lege, ut hic terra, illi vero mari bellum cum Turcis inchoatum viriliter gererent. Inde Romam profecti, celebratisque de more comitiis, primo statim suffragiorum concursu Petrum Barbum Cardinalem tit. S. Marcelli elegerunt. In quo illud animadversione dignum existimo, quod etsi Petrus plura, quam lex jubet, suffragia numerabat, tamen ut unanimis consensus haberetur, uniuscujusque sententiam iterum exquiri voluere. Itaque Bessarion, qui principem in Collegio locum tenebat, singulos Patrum ordine appellans rogavit, num factam probarent, reciperentque electionem. Cum sibi placere omnes ad unum respondissent, ad Petrum conversus: *Patres (inquit) hi te in Pontificem elegerunt, & ego omnium nominibus rursus te eligo* (2). His dictis Pontifex salutatus, & vestibus consuetis indutus Pauli II. nomen, gratulantibus cunctis, accepit.

I

LVI.

(1) Pecuniae summam in belli sacri aureorum fuisse Raynaldus tradit ad ann. usum a Pio II. advectam, ejusque in loculis repertam quinquaginta duo millia 1464. Hist. Eccles. Tom. X. num. 52.

(2) Vid. Card. Papien. comm. lib. II.

LVI.

Egregiam hic Pontificatus initio de se opinionem, ac spem commovit; nam & belli in Turcas urgendi studio flagrare visus est, & plura mitis ingenii documenta, ac munificae liberalitatis exhibuit. Verum assentatoribus obnoxius, quae hominum pestis in principum aulis frequentissima est, una in re bonorum animos haud parum offendit, conturbavitque. Placita quaedam, seu leges Ecclesiae perutiles in comitiis latae fuerant, easque Collegium omne, ac Paulus ipse non modo ante, sed etiam post electionem firmaverat. Cum suam his legibus auctoritatem imminui putaret, grave admodum id sibi ducere, & mox partim blanditiis, partim vi contendere coepit, ut novum chirographum, quo irrita ea omnia fiebant, Cardinales subscriberent. Hoc omnes pariter averfabantur, unoque ore affirmabant, sibi minime integrum esse ea pacta rescindere, quae communi suffragio, atque interposito juramento sanxissent. At Paulus adeo importune, ac vehementer instabat, ut praeter Joannem Carvajalem priscae virtutis, summaeque constantiae virum, unus post alium Pontificis obsequi voluntati debuerint; imo intemperans adeo, nimiusque in hoc fuit, ut Nicaenum nostrum e cubiculo refugientem veste apprehensa retraxerit (1), & sub anathematis poena suam quoque manum apponere chirographo adegerit.

LVII.

Ceterum, quousque Paulus Ecclesiae praefuit, suam hunc fructum ex eo tulit Bessarion, quod a publicis curis solutus, ac vacuus totum se musis tradere, atque otium potuit literarum sectari. Multa quidem his annis

CUM

(1) Vid. Card. Papien. comm. lib. II.

cum graeco, tum latino idiomate lucubravit, quae omnia si velim percurrere, nimio fortasse molestior sim, quam ratio, aut aequitas postulat. Sed aliquam eorum ut partem attingam, praeter varias epistolas, quarum editae habentur nonnullae, ac longe plures anecdotae nondum prodire (1), quatuor insignes orationes composuit, quibus Italos Principes post captam a Turcis Euboeam (2), plurimasque ibi caedes patratas e somno excitare, &

I 2

ad

(1) In Archivo Vaticano sanctiore quatuor habentur Nicaeni epistolae autographae ad Card. Papiensem, quas eruditiss. vir Cajetanus Marinus ejusdem Archivi custos ineditas putat. In Vaticana Bibliotheca plurimae tum latinae, tum graecae servantur; multas etiam possident Veneta D. Marci, & Mediceo-Laurentiana, quod facile ipsarum catalogos percurrentibus apparet. Alias praetereo, quae sparsim existunt in Bibliothecis nobilioribus, atque unum solummodo hic addo; ex Petri Criniti literis ad Alexandrum Sartium datis, ac editis inter opera Politiani Lugd. 1528. manifesto colligi, Nicaenum de Fabio Dorsetto antiquo Poeta Comico in sua quadam egisse epistola, quam Theodoro Gazae inscripserat.

(2) Chalcidis expugnationem, & Euboeam a Turcis occupatam IV. Idus Julias MCCCCCLXX. ita describit Philadelphus in literis ad Fridericum Urbini Ducem: *Modo (inquit) Itali universo mari imperitabant, erantque barbaris omnibus longe, ac late formidolosi. Ecce repente ex Hellesponto inopinata procella, tempestasque erumpit, ac velut immane, & terribile quoddam fulmen, fugato Venetorum Praefecto Nicolao Canale prudentissimo, fortissimoque viro, Turcorum classis in Euripum irruit, eodemque temporis quasi puncto impius tyrannus ipse Mahometus ingentibus*

copiis per continentem eodem advolat, & quod ex omni hominum memoria numquam est auditum, Euripo freto, ut uno eodemque rumore apud omnes increbuit, ex inferiore parte saxorum molibus terraeque vi completo, atque obstructo, Euboeam continenti adjungit; ex superiore autem validissimo id ponte conjungit, quem ipsum duabus utrinque lateritiis turribus ad ipsas Euripi fauces ita munit, ut ne universo quidem humano generi patere aditus viribus ullis quiverit. Chalcis urbs & antiqua & nobilis, & cum propugnatoribus, tum rebus omnibus munitissima, ubi mensem totum per summas difficultates obsessa dies septem continuatos noctibus pertinacissime terra, marique oppugnatur, per ingentissimas tandem bombardarum moles latissimis illis, editissimisque muris solo aequatis ad IV. Id. Julias, & ipsa vi capitur, & universa Christianorum multitudo ad unum crudelissime trucidatur totum triduum: heu miseram, atque infelicem nostrae Religionis sortem! Haec spectant perinde atque in theatrali ludo Christiani Principes, & non modo non dolent, seque ad ulciscendum accingunt, sed laetantur potius, atque exultant, nescii sane illi, ut mihi videntur, fore, ut ea ruina nobis omnibus naufragium paret &c.

ad bellum cum hoste atrocissimo capeffendum impellere conatus est. Harum binas Raynaldus Tom.X. *Annalium Ecclesiasticorum* inferuit, omnesque simul Nicolaus Reufnerus in secundo *Consultationum, atque orationum turcicarum* volumine publici juris fecit. Has paraeneses qui leget fateri extemplo debebit, nullas ab eo partes eximii oratoris omiffas, quo barbarorum audaciam, Christianae Reipublicae ignominiam, & Italiae periculum ob oculos poneret, nisi quamprimum arma ad ultimam avertendam perniciem expedirent. Frustra tamen labor omnis hic fuit, cum populi, ac Principes privatis cupiditatibus acti se invicem potius laedere, ac de minimis rebus conflictari vellent, quam gentis laudi, & securitati consulerent.

LVIII.

Sed nullo opere magis inclaruit, quam eo quod scripsit, & Pauli II. tempore vulgavit contra Platonis calumniatorem, cujus operis ratio, atque institutum, ut planius innotescat, rem ab origine repetendam existimo. Georgius Gemistus, quo duce, ac magistro Bessarion platonice doctus evaserat, ad Synodum Florentinam cum venisset e Graecia, multos doctrinae, quam profitebatur discipulos, fautoresque, ac prae aliis Cosmam Medicum habuit magnis tunc opibus, atque auctoritate florentem. Laudis dulcedine, largiorisque compendii spe ductus, ut itala ingenia ad novum hoc studium excolendum accenderet, librum graece conscripsit, emisitque in lucem, quo Platoniam philosophiam cum Aristotelica comparans, illam in coelum extulit, hanc vero multum depressit, ac pene ludibrio traduxit. Permultas hic liber, gravesque lites non tam inter nostros illius aevi philosophos, quam inter graecos ipsos excivit. Praeter alios, qui

qui Gemisto responsum fecerunt, Theodorus Gaza (1) graecorum omnium, qui tum apud nos versabantur eruditione, ac scientia facile princeps, Stagyrity causam defendendam suscepit, librumque edidit, quo Platonicas opiniones convellens, Aristotelis auctoritatem, ac gloriam asserere studuit. Huic Nicaenus Gemisto favens contrarium libellum opposuit hoc titulo inscriptum: *De natura, & arte*. At cum ambo essent viri placidis moribus, ac humanissimis praediti, nil quicquam dissentiendo scripsere, quod modestae, atque amicae disputationis fines excederet.

LIX.

Eandem hanc animi moderationem nequaquam adhibuit Michael Apostolius (2), qui post graecum imperium

(1) Theodorus Gaza patria Thessalonicensis non multo post eam urbem a Turcis expugnatam in Italiam venit. Mantuae sub Victorino Feltrensi, cujus discipulos graece instituebat, latinum sermonem sic didicit, ut brevi post se doctiores reliquerit. Dein Ferrariae publice docuit, ac Romam cum postea migrasset, Nicolaus Pontifex illius opera in aliquot verrendis graecis Scriptoribus usus est. Quo etiam tempore inter praecipuos Bessarionis domesticos fuit, qui non modo Gazae doctrinam, sed vitae quoque, ac morum integritatem plurimi fecit. Nicolao defuncto ad Alphonsum Neapolis Regem abiit, qui annum ei stipendium humanissime concessit. Sed illo pariter e vivis exempto Romam rediit, ac tandem a Sixto IV. cui libros Aristotelis *de Animalibus* a se versos detulerat, parum liberaliter habitus in Lucanos, ubi Sacerdotium Nicaeni ope obtinuerat, secessit, ibique vitam conclusisse videtur circa an-

num 1478. Multa e graeco vertit, ac vicissim e latino in graecum, quae videri possunt apud Boerner. pag. 129. & seq.

(2) Michael Apostolius Constantino-
poli ortus Romam venit, graecorum rebus naufragium jam passis. A Bessarione benigne receptus aliquandiu apud eum mansit. Sed cum propter injuriam Theodoro illatam Cardinali haud aequae acceptus esset, nec ea, quae speraverat, consequi se posse intelligeret, in Cretam Insulam trajecit, ibique officio Indimagistri, & graecis libris exscribendis pauperrime vixit. Multa in Bibliothecis existunt volumina Michaelis manu exarata, & hac ut plurimum notata subscriptione: *Μιχαήλ Ἀποστόλης Βυζάντιος μὲν τῶν ἄλλων τῶν παλαιῶν πινύσων, ἐν τῇδε βίβλῳ μετὰ ἐν Κρήτῃ ἔγραψε*, Hoc est: *Michael Apostolius Byzantius post patriam captam in penuria vivens, hunc etiam librum mercede in Creta descripsit*. Varii generis lucubrationes reliquit, quarum
ple-

rium eversum patria extorris, omnique fortuna exutus in domo Nicaeni unicum calamitatis perfugium invenerat. Hic, seu quadam impulsus maledicendi rabie, seu placendi fiducia, si Theodorum platonice dogmatibus detrahentem validius premeret, exagitaretque, acerbissimo tum illum, tum Aristotelem scripto appetere nequaquam erubuit. Andronicus Callistus (1) vir doctus, & Nicaeno aequae charus, ac familiaris hac tanta indignitate commotus Apologiam pro Theodoro sobrie tamen, benigneque scriptam confecit, eamque una cum Apostolii syntagmate legendam tradidit Bessarioni, qui omnem perosus contumeliae speciem, Michaelis audaciam, ac procacitatem gravissime tulit. Itaque, ut grates egit Andronico maximas, eumque summopere commendavit, quod humanior longe, ac prudentior nulla in aemulum retorsisset convicia, ita severe ac graviter Apostolium increpuit elegantissima epistola (2), in qua Theodorum ait de bonis literis adeo praeclare meritum, ut laudibus potius cumulari, quam proscindi contumeliis debuerit: bonam causam non jurgiis ac maledictis, sed rationibus, argumen-

pleraeque adhuc sunt anecdotae. Eas Boernerus in opere alias memorato diligentissime recensuit p. 157. & seq.

(1) Eodem fere tempore, iisdemque actus calamitatibus in Italiam venit Andronicus Callistus, quem nonnulli Byzantinum, alii rectius fortasse Thessalonicensem fuisse tradunt. Is Bononiae primum, deinde Romae graecas literas docuit, quarum ope, & Bessarionis patrocinio inopiam summam, qua premebatur, aliquammodo sublevavit. Postea Florentiam abiit, ubi plurimos graece instituit inter quos & Politianum. Ejus doctrinam pleno extolunt ore Volaterranus in Comment. urba-

nis, & Philelphus in epistolis. Pauca reliquit ingenii sui monumenta, eaque fere omnia anecdota latitant in variis Galliae, ac Italiae Bibliothecis. Vid. Boerner. loc. cit. p. 169.

(2) Hanc epistolam una cum Nicaeni responso ad Andronicum, atque altera Nicolai Sagundini epistola adversus Apostolii scriptum graece, latineque translata typis excudi fecit Boivinius Tom. II. Hist. Acad. Reg. Inscript. p. 456. Ejusdem meminit Allatius in Diatrib. de Georgiis pag. 387., & Fabricius Biblioth. Graec. Tom. X. pag. 747.

mentisque defendi, & eos, qui alterius famam injuste laedunt, ad palinodiam absque ulla tergiversatione canendam teneri. Postremo addit se plane confidere Michaellem haec monita tamquam benevolo ex animo, ac paterno amore profecta aequi bonique facturum.

LX.

Finem hic tandem habuisset ejusmodi controversia, nisi Georgius Trapezuntius (1) in medium profiliens, & libero nimium ac fervido ingenio abreptus novum Platonem, ejusque defensoribus bellum indixisset. Nicaeni domum & hic frequentabat, illiusque indulgentiam, ac patrocinium suis in rebus fuerat saepenumero expertus. Sed cum Theodorum Gazam ob doctrinae praestantiam

(1) Trapezunte oriundus Georgius fuit, sed in Creta insula natus dicitur ann. 1395. In Italiam venit ann. 1420. vel paulo antea, & Vicentiae primum, mox Veneriis graecas literas docuit. Sub Eugenio IV. Romam petiit, scholamque ibi aperuit multa auditorum frequentia celebratam. Nicolaus V., qui Georgium initio plurimi fecit, Scriptoris Apostolici munus ei contulit, deditque provinciam vertendi praestantiores quosque graeci sermonis Scriptores; sed cum homo esset lingua mordaci, atque ingenio arroganti, & occultas quasdam alias ob causas Pontificis iram in se provocasset, in exilium abire compulsus Neapolim se recepit apud Alphonsum Regem, qui liberali stipendio assignato ejus inopiae consuluit. Romam inde reversus, nec suos oblitus mores sub Paulo II. carceri mancipatus quatuor menses in vinculis fuit. Extremis vitae temporibus memoriam fere omnem amisit, ac tandem fato functus anno 1484. in Templo S. Mariae supra Minervam tumulum habuit. Permulta, ac varii generis ope-

ra scripsit, quae partim vulgata, partim inedita recensentur a Boernero pag. 117. His omnibus duo sunt praeterea epistolae addendae, quas Georgius ad Mahumetem II. Turcarum Imperatorem direxit eo consilio, ut Almagestum Ptolemaei a se luci jam traditum ei dono obtruderet, ac aliquem inde lucellum exculperet. In his epistolis plane assentatorie scriptis truculentissimi barbari gloriam & virtutes supra reliquos omnes Europae principes extollere, atque ipsi universum Orbis imperium e contortis, perversisque S. Scripturae locis augurari minime est veritus. Illas Rodericus Episcopus Palentinus, ac molis Hadrianae Praefectus edito volumine confutavit, memoravitque etiam Nicolaus Perottus in eo libello, quo Georgii adnotationes quasdam in opus Bessarionis *adversus calumniatorem Platonis* confixit. De anecdoto hoc libello videri possunt, quae clariss. Jacobus Morellius adnotavit in catal. Biblioth. Lat. Nanianae, edito Vener. 1776.

tiam magno apud illum in pretio esse, suamque eruditionem, ac scripta posthaberi aegre ferret, sua illud studia, conatusque convertit, ut nullo hanc pacto tacitam, inultamque injuriam dimitteret. Primo igitur graecam epistolam edidit, cujus epigraphe: *Utrum natura consilio agat*; in qua dum simulat sibi cum Gaza rem esse, Nicaenum ipsum stylo amarulento perstrinxit, ea scribendi licentia usus, quae neminem alium, nedum hominem multis obstrictum beneficiis, deceret. Postea, quasi haec prima velitatio fuisset, ut suam latius evomeret bilem, & Praefulis animum acrius ureret, quem Platoni addictum unice noverat, librum composuit latino sermone ita inscriptum: *Comparationes philosophorum Aristotelis, & Platonis*. In eo quemadmodum Stagyritam, Platoni longe anteposuit, ita nullum delicti genus est, nulla hominum, gentiumque calamitas, quam non huius doctrinae tribuendam, assignandamque censuerit.

LXI.

Parum feliciter infana haec temeritas auctori suo cessit; etenim Bessarion in libro, quem supra indicavi, tanta eloquentiae, doctrinaeque vi Platonis causam defendit, ut Georgius apud eruditos quosque maligni, petulantisque scriptoris notam subierit, nec minimam fecerit in reliquum vitae tempus nominis, ac dignitatis iacturam. Quinto, vel sexto demum Pauli II. anno apologeticum hoc opus in lucem prodiit, summosque doctorum hominum plausus excitavit (1), non tantum quod aemuli

ca-

(1) Inter alios, qui Nicaeno de insigni hoc opere gratulati sunt, id per epistolas fecere Nicolaus Perottus, Omnibonus Leonicensis, Naldus Naldius, Marfilius Ficinus, Antonius Panormita, Franciscus Philelphus, & Joannes Argyropu-

lus: quas omnes epistolas, una Naldiana excepta a Leone Allatio ex Codicibus Vaticanis eruas P. Bonaventura Malvasia vulgavit in lib. *De SS. XII. Apost. Basilicae* Romae edito 1665.

calumnias difflasset, sed quia omnigenum protulisset eruditionis, ac scientiae sublimioris thesaurum, ut Platina (1) confirmat his verbis: *Hinc est certe quod hauriant Theologi, Philosophi, Mathematici, Oratores, Dialectici, & quodvis genus hominum civilium, ac studiosorum. Nullam sectam philosophorum praetermittit, quam non notet; quid quisque dixerit, quid probari, improbarive possit, ostendit. Ut Pythagoreorum nimiam pietatem, Cynicorum rusticitatem, Stoicorum austeritatem carpit, ita Peripateticorum, & veterum Academicorum mediocritatem laudat; extollit Aristotelem, Platonem philosophorum principem facit, quocum plura Christianis ostendit convenire quam cum aliquo Philosophorum. Neque id quidem theologorum nostrorum auctoritate tantummodo probat, verum etiam syllogismo, & rationibus, quibus adversarium ita circumagit, & opprimit, ut neque quo se recipiat calumniator divini Platonis habeat, neque quid respondeat obrutus argumentis satis inveniat.*

LXII.

Elogio Platinae testimonium accedat Campani (2), qui Domitio Calderino scribens, & Georgii ausum, stultitiamque reprehendens sic ait: *Ad haec Bessario quinque libris ita respondit, ut quamquam anteponit Platonem, non minus quam ipse adversarius Aristotelem laudet. Opus est plenum modestiae, scientiae rerum altissimarum, atque ingenii plenius. Exhaustam dicas omnem graecorum, latinorumque auctorum suppellectilem; neque enim una est consuetudo, quia impetit argumentis, pugnat testibus, premit exemplis, vimque omnem adversarii ratione enervat, dejicit copia, varietate labefactat, modis omnibus frangit, dissipat, calcit,*

K

ut

(1) V. Platinae orat. panegy.

epist. 30. edition. Mediolanensis 1522.

(2) Joann. Antonius Campanus lib. 5.

1497.

ut non corruisse modo quae sunt objecta, sed evanuisse omnino videantur. Nec censeas rem tantam unius esse conatus; omnes artes, omnes artium loci aperiuntur. Ornatu vero est tanto, ut cum aliis omnibus, tum hac praecipua re dignus unus putetur Bessario, qui Platonem tueatur; quippe luce quadam verborum, sententiarumque maiestate quicquid dicit illustrat. Sed haec ingenii est felicitas. Quid arcana illa rerum divinarum? Nihil de mente Dei, nihil de coelo mutum, aut involutum dictum ab illis, quod Bessario non, ut ita dicam, resupinaverit, posueritque in aperto &c. Dicam aperte quae sentio, neminem alium, neque Platonem potuisse defendere gravius, neque de Aristotele moderatius loqui, neque distri-ctius, & verius de utroque sentire, & Platonis, atque Aristotelis disciplinam omnem contineri in his libris, nec ita contineri, ut capita dumtaxat subappareant rerum maximarum; res ipsae extant, totaeque aspiciuntur &c.

LXIII.

Lucubrandi studium ita Nicaenus temperabat, ut aliquam diei partem & dulcibus amicorum confabulationibus daret. Praeterea literarios conventus a se domi jampridem habitos, institutosque (1) tam sedulo fovere pergebat, ut nemo tunc Romae paulo eruditior existeret, qui non illuc frequentius conveniret, atque in ea se palaestra exerceret, unde laudem quisque colligere, & literae poterant adhuc rudes, atque impolitae in pristinum nitoris cultum reverti. Interdum etiam comitibus assumptis, quos magis charos, ac longa consuetudine perspectos habebat, in agros, vel alio

(1) Eruditos hos coetus apud Nicaenum congregari solitos ille nunc refert, ac meo iudicio aemulatur, quem suis peramplis in aedibus e regione oppositis habet D. Balthassar Odescalchus Cae-

ritum Dux splendidissimus, qui ut multum ipsemet praestat, excellitque in politioribus literis, atque optimis disciplinis, ita homines excultos, doctosque miro prosequitur studio, ac favore.

alio extra urbem animi relaxandi gratia commeabat. Ibi, ut vires laboribus imminutas reficeret, & urbana fastidia campestri jucunditate condiret, amoenis deambulationibus, jocisque liberalioribus indulgebat, prout fors, vel occasio molestiae detergendae, risusque excitandi materiam praeberet. Horum unum libentius hîc profero, tum quia, ni fallor, ad haec, vel proxima his tempora pertinet, tum quia nos admonet, quae ratio habenda sit hominum, qui gloriae cupidi praeter jus fasque summis ingeniis debitos praeripiunt honores, & simioli cum sint Leonis pellem gerere se posse confidunt.

LXIV.

Abbatiam S. Crucis de fonte Avellano nuncupatam in ditione Urbinati Cardinalis obtinebat, illam Nicolai V. aut successoris Callisti beneficio adsecutus(1). Eo loci cum versaretur insulsum quemdam nactus est hominem Paulum de Godiis Pergulanum, qui se omnibus disciplinis, ac etiam poesi egregie instructum dictitans, ipsius manu poeticae coronae decus accipere flagrantissime optabat. Lepida haec res, & risu digna Nicaeno visa est, ac maxime postquam experimento facto luteus ille doctor, ac vates e trivio non omnis modo scientiae inops, sed mentis haud plane compos apparuit. Huic igitur nebuloni ut illuderet, honorem coronationis decrevit, & magno comitum, ac famulorum numero deductus in montem Catriam unum e praeclisis Apennini jugis ascendit. Ibi Paulo coram se provoluto inter plausus, cachinnosque adstantium, ser-

K 2

tum

(1) Contigisse id arbitror an. 1455., vel 1456.; nam viros clariss. Mittarellium, & Costadonium in Annal. Camald. Tom. III. p. 241. haec adnotasse reperio: *Post hunc annum (1454.) defunctus est*

Petrus de Serra Abbas S. Crucis Fontis Avellanae, post quem commendationem Monasterii accepit Bessarion Episcopus Nicaenus S. R. E. Cardinalis.

tum arundinum foliis, laurique contextum imposuit; qua coere monia peracta ineptus ille thraſo, ut hilaris multum, inflatusque disceſſit, ſic mirificos de ſe ludos omnibus, qui ſuam futilem conſpuebant coronam exhibuit. Hujus facti memoria etiam nunc extat in diplomate, quod ridicule, ac barbaramente ſcriptum ex induſtria videtur, quodque depromptum trado (1) e Codice Vaticano Urbinati n. 692. una cum verſibus Gaugelli (2), qui licet haud multo melioris notae poeta foret quam Paulus, ejus tamen coronationem ode quadam vulgari non invenuſte omnino traduxit (3). Monitos interea legentes hic volo

(1) Vid. Append. monum. n. VIII.

(2) Gaugellus hic etiam e Pergulae opido fuit. Praeter nonnullas Odas vernacula lingua compositas alia non pauca ternario rythmo conſcripſit, quae recenſentur a Quadrio Tom. VII. pag. 62. e memorato Codice Vaticano Urbinati. Praecipua inter haec ſunt 1. *Peregrinus Compoſtellanus* poemation in cap. 33. diſtributum, & Frederico Duci Urbinati dicatum an. 1463. ibi enim ad calcem haec leguntur: *Hoc opusculum compositum fuit per me Gaugellum de Pergula ad laudem Illmi, ac magnanimi Principis D. Federici Montis Feretri Ducis Urbini &c.* II. *Liberculus* in capita novem diſtinctus cum hoc titulo: *De vita & morte illuſtris D. Baptiſtae Sfortiae Comitiffae Urbini.*

(3) Ode illa, qua Pauli ſtultitia irridetur, ſic incipit:

O Paulo terzo, o Pergulan ſecondo

O probato Architecſta, o doct̃or grande

O Poeta, che ſpande

La glorioſa fama in tucto el mondo &c.

Pergit deinde Gaugellus:

Andaſti poi per voler viſitare

El greco Cardinal a Sancta Croce

Et con ſincera voce

Per lettera li feſti un bel ſermone;

Quel Cardinal ſe fe ammirazione

Del chiaro aſpetto, & dela tua preſenza,

Et poi de la ſentenza

Ch' eri ben degno d' eſſer coronato.

Et quel Poeta ſuo da Saxferrato

Incominzò con teſco a diſputare

Et feſte reſcaldare

A diſmoſtrare alquanto el tuo ſapere.

A quel Signore ancor feſti vedere,

Che non toccando terra con calcagni

Quelli altri Doct̃or magni

Te vedean far cantando la danza.

Quanto dolce piacer, quanta baldanza

Sentir faceſti a quei ſuoi frati, e preti

Che ſtavan tuoti quieti

In luogo ſolitario, & alpeſtro;

Allora el Cardinal col braccio dextro

Te puſe la corona laureata

Con verde fronde nata

Nella cima de Catria l'alto monte;

Puoi te baſciò nel mezo de la fronte

Benedicendo dixit: va con Dio,

Et porta el ſegno mio

Nel privilegio, che te farò dare.

Et ſino a Cagli poi voleſti andare

Acom.

volo Paulum hunc nostrum in diplomate idcirco *Pergulanum secundum* vocari, quia superioribus annis e Pergulae oppido alter Paulus prodierat philosophicae doctrinae praestantia valde insignis, ac notus (1).

LXV.

Quamvis Bessarion, quod antea ostendimus, nullam rem magis in votis haberet, quam ut D. Basilii Ordo per Italiam collapsus refloresceret, ejusque rei ergo coenobia singula in veterem studuisset monasticae disciplinae splendorem revocare, nihilo tamen secius ea tunc morum pravitas erat, ac temporum labes, ut quicquid bonae frugis Cardinalis Patronus intulerat, id totum turpis quaedam consuetudo, vivendique licentia corrumperet; etenim Archimandritae, ad quos praecipue munus vigilandi spectabat, ne graeci sermonis usus, ac studium deficeret, neve antiquae regulae praescripta obsolescerent, ipsi omnium primi coenobiticae austeritatis leges perfringebant, non tantum labores, & curas regi-
mini annexas refugiendo, quantum vitae mollioris, ac deli-

*A compagnoarlo, & per aver lo scripto
Che lui t'aveva dicto.*

*Et quei Cagliesi te fer grande honore.
Molto me piacque vedere el tenore
Del privilegio tuo senza alcun fallo
Con la bolla d'un gallo,
Che te dimostra saper tuete l'hore &c.*

(1) De hoc Paulo philosopho plura habet Apostolus Zenus Tom. II. epist. 284. &c. Ex eo discimus Philosophiam Venetiis publice docuisse, ibique vitam functum inter an. 1450. & 1460. *Logicam, seu Logicae compendium* scripsit editum bis Venetis typis an. 1481. & 1498. Scripsit & aliud opusculum *De sensu composito & diviso*, non antea vulgatum,

quam an. 1500. ; cujus titulum exhibet Codex chartac. Florent. Biblioth. S. Marci in haec verba scriptum: *Logica, ac tractatus de sensu composito, & diviso editus, & constructus per famosissimum, clarissimumque artium Doctorem, ac Magistrum dignissimum in s. pagina, videlicet Paulum Pergulensem*. Vid. iter. liter. per Italiam eruditiss. Franc. Antonii Zachariae pag. 68. Cyriacus Anconitanus in suo itineralio eum vocat egregium philosophum, additque se ab illo impetrasse, ut quaedam Aristotelis e graeco in latinum verteret. Vid. clariss. Tiraboschium. *Storia della lett. Italiana Tom. VI. par. I. pag. 252.*

delicatiores oblectamenta sectando, haud aliter quam laici, opulentique homines facerent. Hinc proventuum clades ac dissipatio, quos in proprios usus convertere, & in suos etiam consanguineos transfundere non verebantur; hinc aequae Monachorum ignavia, atque omnis disciplinae claustralis perversio, cum nemo hisce exemplis ante oculos positis, neque servitio rei divinae studeret, neque scientiae, quae viros ecclesiasticos decet, animum umquam intenderet.

LXVI.

Deplorandus hic status Basiliani Ordinis valde Nicenum sollicitabat, qui has regulae maculas detergere cupiens, nullam rebatur ad hoc medelam aptiorem, quam si comitia generalia haberentur, in quibus abusus omnes, qui morum integritati, & monastico decori officerent corrigendi esset locus. Eo igitur operam dante, Romae comitia in ipso SS. XII. Apostolorum Templo sunt celebrata. Multum inde amissi splendoris regularis disciplina recepit, cum nihil in rebus communi sententia decretis omissum fuerit, quod perveteri Instituto firmando, renovandoque conducere. Harum constitutionum exemplum vernaculo sermone conscriptum extat in Codice 6204. Bibliothecae Vaticanae, ejusque primum caput, sive exordium, quod infra hic pono (1), duo continet

(1) In nomine Dñi Nostri Jesu Christi. Amen. . Anno 1466, nel mese di Novembre.

Capitolo generale per comandamento del nostro Signore Sisto per la divina provvidenza Papa IV. celebrato in Roma dalla Religione di S. Basilio nella Chiesa delli XII. Apostoli, presenti due Rm̃i Cardinali, cioè D. Tarantino Penitenziere, &

D. Cardinali Niceno; nel qual Capitolo primamente per consentimento di tutti sono eletti nove Signori Abati, li quali volsero chiamare Definitori di ciascheduna Provincia, alli quali insieme con li pred. Visitatori hanno commesso autorità di statuire, ordinare, e definire tutte quelle cose, quali vedranno appartenere alle loro riformazioni. Li quali pred. PP. da-

tinet sphalmata, quae mirari subit Petrum Pompilium Rodotà nequaquam vidisse, cum exordium hoc ipsum in opere suo retulit Romae impresso an. 1460. Unum est, quod comitia haec habita dicuntur anno MCCCCLXVI. iussu Sixti IV. Pontificis Maximi, cum palam omnibus sit Sixti electionem non antea contigisse, quam VII. Idus Augusti MCCCCLXXI. Alterum, quod iis una cum Bessarione nostro praefuisse narratur Cardinalis Tarantinus summus Ecclesiae Romanae Poenitentiarius, qui a longo tempore, nempe ab anno MCCCCLXIX. e vivis excefferat. Facile haec tamen conciliari posse videntur, si comitia praedicta vel ad annum MCCCCLXVI. sub Pauli II. pontificatu spectare velimus, vel etiam ad annum MCCCCLXXI. statim post Sixti creationem, qui Paulo successit. Pro Cardinali autem Tarantino legendum arbitror Calandrinum, Episcopum Portuensem, & majorem Poenitentiarium ab anno MCCCCLXIV. usque ad annum MCCCCLXXVIII., quo vivere desiit.

LXVII.

Eodem hoc anno MCCCCLXVI. cum D. Eugeniae facellum ipsemet Cardinalis in formam elegantiores restitui, picturisque ornari curasset, in eo pariter tumulum, quem sibi post obitum fieri voluerat, hac epigraphe insculpta construxit (1):

BES-

dapoi più, e più volte si sono congregati, nel luogo deputato e avuto consiglio delli altri Signori Abati, e tutti così diligentemente esaminati, e finalmente se gli ordinò in questi statuti, ovvero definizioni, le quali buonamente comandiamo osservare.

(1) Hodie tabula haec marmorea trans-

lata, ac parieti affixa conspicitur in atrio, quod est inter Basilicam, & Coenobii aedes, subterque sculpta Cardinalis insignia ostendit, quae superius septem exhibent stellas totidem scutulis inclusas, inferius autem Crucem graecam duabus manibus apprehensam.

BESSARION EPISCOPVS TVSCVLANVS
S. R. E. CARDINALIS PATRIARCHA
CONSTANTINOPOLITANVS
NOBILI GRAECIA ORTVS ORIVNDVSQVE
SIBI VIVENS POSVIT
ANNO SALVTIS MCCCCLXVI.

ΤΟΥΤ' ΕΤΙ ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ΖΩΝ ΑΝΤΣΑ
ΣΩΜΑΤΙ ΣΗΜΑ
ΠΝΕΥΜΑ ΔΕ ΦΕΥΞΕΙΤΑΙ ΠΡΟΣ ΘΕΟΝ
ΑΘΑΝΑΤΟΝ (1)

Post haec liberalitate sua ductus, & numinis cultum, ut latius proferret, praeter dotem sacello jam constitutam (2), optimum eidem, amplumque latifundium donavit, atque alia insuper non pauca, nec minimi valoris in sacros usus adjecit, quae legi possunt in postremo descripta Instrumento donationis, quod IV. Idus Apriles MCCCCLXVII. coram se confici iussit, & solita Notarii publici auctoritate rogari. (3). Quo autem haec omnia in perpetuum rata, atque inconcussa manerent Apostolicae Constitutionis robur a Paulo II. imploravit, qui suis annuens libentissime votis Bullam aliquot post menses emisit,

(1) Distichon hoc eruditi plures latino carmine reddiderunt; sed nemo melius Majorano Salentino; qui sic vertit:

Bessarion feci hunc tumulum, qui conderet ossa;

Venerat unde olim spiritus astra petet.

(2) Dos a Bessarione D. Eugeniae sacello primum constituta ad hoc ut Presbyter saecularis ibi Sacrum quotidie faceret, vinea fuit prope Ecclesiam S. Caesarii sita, quam propria pecunia adquisierat. At hoc

anno ei latifundium longe fructuosius adjecit, quod vulgo nuncupatum *Cecchi-gnola nova* extra portam Capenam possidebat, emeratque ab haeredibus Palutii, ac Thomae Casate de Fuscis. Voluit autem, ut Minoritae Conventuales tamquam sacellani perpetui ab eo declarati hos fundos administrarent, fructusque eorumdem perciperent, donec ipsorum Ordo Basilicam SS. XII. Apostolorum retineret.

(3) Vid. Append. monum. n. IX.

fit, in qua universa, & singula per Nicaenum disposita tum quoad ipsam donationem, tum quoad cultum sacelli, & rem sacram per Minoritas Conventuales in eo peragendam inviolabiliter, atque omni cum fide servari mandavit (1).

LXVIII.

Huc usque Cardinalis Ecclesiae Tusculanae regimen, ad quam e Dioecesi Sabinensi fuerat translatus, retinuit. Verum his temporibus, hoc est anno MCCCCLXVIII e Tusculano iterum Sabinorum Episcopus evasit. Quae fuerit causa, ob quam nova haec accidit translatio, seu potius regressio ad veteres infulas, omnino latet. Illud solummodo notatu est dignum, quod multae hinc ambages, ac lapsus eruditorum manarunt, dum nemini prorsus haec altera Dioecesum earundem permutatio venit in mentem. Primus hanc rem praelaudatus Jo: Baptista Schioppalaba (2) suspicari coepit, tum quia Bessarion Episcopum Sabinensem se vocat in epigraphe, quam sacro donario apposuit Venetias misso sub initium an. MCCCCLXXII. tum quia idem hic titulus legitur in pluribus manuscriptis codicibus, ac etiam libris impressis ab anno MCCCCLXIX. ad annum MCCCCLXXI. Quamobrem sedula perquisitione facta, nodum denique hunc solvit, caliginemque omnem discussit ope clariss. Praefulis Josephi Garampi, qui nunc Apostolici Nuntii munus apud Aulam Caesaream magna cum laude virtutis, ac doctrinae singularis exercet; is enim in lib. 81. Obligat. Cameral. pag. 50. ad annum MCCCCLXVIII. haec notata adinvenit: *Die 29. Octob. ven. vir D. Johannes de Heesboem Canonicus S. Severi-*

L

ni

(1) Vid. Append. monum. n. X.

Dissert. in perantiquam sacram tabulam

(2) Vid. Jo: Baptistae Schioppalaba

graecam &c. Venet. editam an. 1767.

ni Coloniensis reverendiss. D. Bessarionis Episcopi Sabinensis Secretarius, & familiaris obtulit Camerae Apostolicae pro communi servitio dictae Ecclesiae ratione translationis de persona sua de Ecclesia Tusculana ad dictam Ecclesiam Sabinensem auctoritate Apostolica sub datum Romae apud S. Marcum pridie Id. Octob. anno V. florenos auri de Camera Ex quo testimonio satis superque liquet Ciacconium, Ughellium, Boernerum, cunctosque alios esse corrigendos Scriptores, qui Nicaenum putarunt ad exitum usque vitae Ecclesiam Tusculanam rexisse.

LXIX.

A tenera aetate librorum exarserat studio incredibili, sibi que multos, ut ipse ait in epistola ad Christophorum Maurum Venetae Reip. Ducem (1), partim exscribendo, partim, si quos unquam nummos haberet, coemendo paraverat. Verum haec ipsi tam chara, diuque cumulata supellex tunc longe crevit, cum honoribus, atque opibus auctus Romae domicilium, ac sedem locavit. Potissimum vero id accidit, cum, Byzantio expugnato res civium omnes, ac libri quoque in militis directionem, ac praedam concessere. Complura eo tempore, graecorum praesertim scriptorum volumina congestit, multosque alios ejusdem generis libros, cum nullis expensis parceret, sibi describi amanuensium opera curavit, quorum nomina, ut moris tunc fuit, ad calcem notata Jacobus Morellius in ea, quam typis tradidit Dissertatione super Venetam D. Marci Bibliothecam recenset.

(1) En ipsius verba: *Equidem semper a tenera fere, puerilique aetate omnem meum laborem, omnem operam, curam, studiumque adhibui, ut quoscumque possem libros in omni disciplinarum genere*

compararem. Propter quod non modo plerosque & puer & adolescens manu mea conscripsi, sed quicquid pecuniolae parca interim frugalitas seponere potuit, in eis coemendis absumpsi.

set (1). Praecipuus hic amor undique colligendi quicquid proficuum bonis literis, ac scientiis rebatur, si Platinæ credimus in sermone panegyrico, ipsi nil minus stetit, quam triginta aureorum millibus, obtinuitque ea re, ut nulla tunc temporis Italia tota librorum collectio haberetur, quae suam vel numero, vel praestantia anteiret.

LXX.

Diu suspensus, animique anceps fuit, utrum eximium hunc multiplicis doctrinae thesaurum, quem bono publico, & studiosae juventutis commodo destinaverat, Florentiae mox, vel Romae, an Venetiis potius adservandum relinqueret. Tandem, siue amicitiae gratus, atque honori, quo se Venetus Senatus inter patritios adlegerat, siue perpendens, quod ipse tradit in praefata ad Maurum Ducem epistola, nullum Graecis e patria extorribus, qui operam literis navare cuperent, aptiorem locum, aut magis obvium, quam Venetam urbem inveniri posse, D. Marco, ut antea fecerat Franciscus Petrarca, Bibliothecam suam perpetuo custodiendam largiri constituit. Itaque, habito primum indulto Pontificio, memoratam epistolam ad Maurum Ducem e Balneis Viterbienfibus ubi tum degebat prid. Kal. Junias MCCCCLXVIII. conscripsit, quam typis iterum dare, cum alii plures hoc fecerint, supervacaneum existimo (2). Haec ejus deli-

L 2

be-

(1) Graeci Calligraphi, quorum opera in describendis codicibus Cardinalis usus fuit, plerumque viri cogniti erant eruditione, ac literis, ut Joannes Argypopolus, Michael Apostolius, Demetrius Sguropulus, Joannes Plusiadenus, Cosmas Monachus, Georgius Zangaropulus, & Joannes Rhosus, de quo supra mentionem feci.

(2) Sanudus in vitis Ducum Venet. col. 1185. Petrus Justinianus in Venet. Hist. lib. viii. Goldast. in epist. philolog. p. 490. Conring. Lips. 1674. PP. Durand, & Martene in collect. antiq. Script. Tom. I. col. 1600. Montfaucon. Bibl. Bibliothec. MSS. p. 467. Boerner. de doctis hominibus graecis &c. p. 101. Italica ejusdem epistolae ver-

beratio ut mire placuit Senatui, ac Duci, ita literis honorificentissime scriptis multas ei grates egerunt, quod praeclaro hoc dono suum erga Rempublicam egregium animum testari voluisset.

LXXI.

Integrum fere post annum, hoc est, mense Aprili MCCCCLXIX. hanc Nicaeni Bibliothecam Venetias deportatam, & in Ducali palatio repositam fuisse constat (1). Primus, ut fertur, illius curam Praefecti titulo gessit M. Antonius Sabellicus vir magni nominis, ac doctrinae (2); non antea tamen publico eruditorum usui patuit, sedemque obtinuit propriam, quam circa annum MDLIII. in quo splendidum, elegansque aedificium, ubi nunc diligentissime custoditur, Senatus decreto constructum fuit. Hinc factum haud temere quis asseveret, ut retroactis temporibus non levis momenti damnum sit passa, five custodum fraude, five oscitantia, qui veteres libros consulendos, aut etiam describendos alienis manibus passim committere non dubitabant (3). Certum enim est, quod

versio habetur inter Principum epistolas ab Hieronymo Ruscellio vulgatas Venetiis an. 1570 & seq.

(1) Vid. Flam. Cornel. Eccles. Venet. supplem. pag. 416.

(2) M. Antonius Coccius Sabellicus ita dictus, quia in Vico Varronis Sabinorum oppido natus est an. 1436. Prima doctrinae rudimenta posuit sub Pomponio Laeto, cujus & Academiam valde tunc celebrem frequentavit. Roma discessit circa annum 1475., atque Urini primo eloquentiam professus multam in ea Urbe operam graecis literis, & disciplinis mathematicis dedit, Ibi etiam sex libros *de vetustate Aquilejae* composuit. Venetiis

deinde, ac Veronae moratus est, ubi & maximam Historiae Venerae partem lucubavit, ob quam ei Senatus aureos ducentos annuatim solvendo quousque viveret, attribuit. Eruditis notis varios antiquos Scriptores illustravit, aliaque permulta edidit oratoria, ac philosophica opera. Vitae cursum absolvit ann. 1506. cum septuagesimum aetatis annum complexer.

(3) Ex nonnullis Ang. Politiani literis apparet Laurentium Medicem pluries a Senatu impetrasse D. Marci Codices cum Florentinae, tum Venetiis describendos. In ea, quae Laurentio Venero data fuit ann. 1486., sic ait: *Libellos tuos, atque item*

quod volumina aliquot insignia olim a variis memorata Scriptoribus ibi nunc defunt (1); Imo, si fides antiquo debet catalogo haberi, quem Caesarea servat Bibliotheca Vindobonensis, ex eo patet, codices a Bessarione donatos longe plures initio extitisse, quam ii sunt, quos index novissime confectus recenset (2). His mihi liceat & ea superaddere, quae penes Ptolemaeum Flavium Anconitanum in Sylloge conject. cap. 18. adnotavi. *Ostendit* (sic ille de Juvenale sermonem habens) *mibi olim Theophilus Caballinus Sentinas codicem, qui fuit Bessarionis*. Verum de Bibliotheca jam satis.

LXXII.

Sub finem anni MCCCCLXVIII. Fridericus III. Imperator voti solvendi causa Romam venit. Huic tanto hospiti, ut debitos praeberet honores Paulus Pontifex quatuor primum Episcopos designavit, qui longius progressi Caesarem adventantem exciperent, eumque suis verbis peramanter salutatum deducerent. Duobus praeterea Cardinalibus, nempe Rothomagensi, ac Francisco Piccolomineo S. Eustachii Diacono negotium dedit, ut bidui viam decenti cum pompa dimensi idem & ipsi praestarent officium. Milvium pontem Imperator aditurus cum esset obviam habuit primo Urbis Praefectum cum populi Conservatoribus, Capitibusque regionum; mox Curiae Romanae Praefules omnes cum tota Pontificis aula, belli ducibus, atque toparchis, qui longo agmine,

ac

item quos ex Bibliotheca ista Codices habemus, remitemus cum primum isthuc orator noster Florentinus se contulerit. Pausaniam vero expectamus, cum tibi erit commodum.

(1) Vid. Jacobi Morelli dissert. super D. Marci Biblioth. editam Venet. an. 1774.

(2) Catalogus Vindobonensis octoginta supra nongentos graecos, latinisque codices exhibet; octingentos autem ac triginta quatuor dumtaxat is, quem Zanetti, & Bongiovannius in lucem protulere an. 1740. & 1741. Vid. Boern. de doctis hom. gr. p. 69.

ac splendido ad portam Flaminiam in equis praecessere, quemadmodum narrat Papiensis (1). Ante portam Sacer Cardinalium Senatus adstabat, pro quo Bessarion, utpote antiquior, Principem Christianae Reipublicae summum ornatissimis verbis allocutus est; id enim tradit Augustinus Patricius (2) in literis ad Joannem Manellum Cremanum scriptis, quas e Bibliotheca Vallicelliana erutas in publicum Mabillonius emisit (3). In his Patricius ita ingressum Friderici describit: *Cum vero ad portam (Flaminiam) jam ventum esset, Cardinales omnes Caesari simul se obviam dedere, eique gratulati sunt, verba faciente Bessarione Card. Nicaeno, qui Episcopus Cardinalis existens inter alios antiquitate primum obtinebat locum. Imperator hinc medius incescit inter ipsum Nicaenum, & Cardinalem Rothomagensem ob vetustatem secundum locum sibi vindicantem. Cetera, quae ad ingressum hunc pertinent, ac Caesaris in Urbe moram apud Papiensem, & Patricium praefatos fufe satis ac luculenter exposita videri possunt.*

LXXIII.

Licet Nicaenus praeter ceteras, quibus excelluit, dotes ea foret indole ingenii, atque animi magnitudine, ut gloriam omnem in benefactis, non alienis in laudibus poneret, haud tamen defuere, qui praeclaras illius vir-

(1) Vid. Card. Papien. comm. lib. 7.

(2) Augustinus Patricius Senis ortus, ac literis apprime excultus Pio II. ab epistolis fuit. Eo defuncto idem praestitit ministerium Cardinali Francisco Piccolomineo, cum quo germanicam legationem obivit anno 1471., cujus & Historiam conscripsit. Sub Paulo II., atque Innocentio VIII. caeremoniarum Magister libros *Pontificale*, ac *Coeremoniale Romanum* digessit, correxitque. A Sixto IV.

Episcopus Pientinus creatus Romae nihilominus mansit, ibique vitam absolvit an. 1494. Inter varia Augustini opera, quae partim typis vulgata, partim existunt manuscripta, historia praesertim, & actuum collectio laudatur tum Florentini, tum Basileensis Concilii, quas Labbeus vol. XII., alique editores publici juris fecerunt.

(3) Tom. I. Mus. Ital. p. 256. & seq.

virtutes etiam dum viveret, scriptis extollerè, atque hominum tradere memoriae satagerent. Cumulate id praestitit Episcopus Aleriensis (1) in ea praefatione, qua typis excusos in domo Petri de Maximis Apulejum, & Alcinoum anno MCCCCLXIX. in publicum rei literariae commodum, ac emolumentum emisit (2). Idem fecit & alius quidam Anonymus, cujus elogium his ferme temporibus scriptum, & e codice Vaticano 3621. desumptum inter appendicis monumenta communico (3). Novissime Platina sermonem panegyricum, de quo pluries jam incidit mentio, composuisse videtur; in eo siquidem Apologeticum opus, quod Nicaenus Platonis doctrinam ac dignitatem vindicaturus elucubravit, nec antea, ut arbitror, proelo subjecit, quam anno vertente MCCCCLXX. jam plane absolutum, ac ubique vulgatum sic inquires ostendit: *Non est passus quempiam bene de genere humano meritum maledicentia post mortem lacerari; unde acerrime in calumniatorem Platonis insurgit eo volumine & quidem divino, quod nuper magna cum vestra expectatione edidit.*

LXXIV.

Oriente toto subacto, atque etiam Illyrico occupato, Turcarum potentia eo usque creverat, ut ipsi Germaniae arma ostentando terrorem incuteret. Hanc pestem,

(1) Jo: Andreas de Buxis Viglebanensis altorem habuit, & praeceptorem Victorinum Feltrensem, a quo moribus & literis egregie imbutus Romam venit, ubi emendandis, atque edendis antiquis auctoribus doctorum aestimationem, & simul gratiam Pontificum sibi promeruit. A Paulo II., cui aliquot editiones inscripserat Adiacensis primum, post Aleriensis Episcopus creatus sub Sixto IV. Secretarii munus gessit, & Bibliothecae insuper Prae-

fectus fuit. Obiit Romae prid. non. Febr. 1475., sepultusque in Ecclesia S. Petri ad Vincula. Vid. Ughell. Ital. Sacr. T. III.

(2) Alcinoi *Epitomen disciplinarum Platonis* ipse Nicaenus e graeco transtulit, & Nicolao Cardinali Cusano inscripsit honorifica epistola, quam editor Episcopus ejusdem Alcinoi opusculo praeposuit; de hac Nicaeni versione nihil Boernerus refert in suo Catalogo.

(3) Vid. Append. monum. num. XI.

stem ut averteret Caesar, Principum auxilia postulanda decrevit, simulque Pontificem rogavit, ut aliquem e Sacro Collegio illuc mitteret, qui Ratisponensi conventui praecesset, ac ea proponeret, quae ad salutem facerent Christianae gentis in tuto collocandam. Ad hoc muneris Paulus Cardinalem Senensem Franciscum Picolomineum elegit, cujus prudentia supra aetatem fulgebat, quemque Germanis ex eo gratum, acceptumque sperabat, quod penitus eorum linguam, ac mores cognosceret. Hic, reliquos inter egregios viros, quos ea in legatione comites habuit familiaresque, Jo: Antonium Campanum Episcopum Interamniensem adlegit, ut ejus insigni dexteritate, ac facultate oratoria uti posset in iis, quae confici, & a Principum conventu impetrari oportebat. Dein paratis omnibus ad profectionem necessariis XV. Kal. Aprilis MCCCCLXXI. urbem reliquit, & in Germaniam quam maximis potuit itineribus properavit.

LXXV.

Nihil inexpertum Legatus omisit, quo Imperii Ordines in unum collectos expergefaceret, eisque tum damna Christiani populi, tum gloriam futuram proponeret, si tandem armis alacriter sumptis in hostem infensissimum irent, ejusque ferociam in dies magis tumescentem comprimerent. Sed lente negotium procedebat, partim ob Caesaris naturam nil quicquam agere nisi remissius consueti, partim quia Principes multa statim polliciti fuerant, quae postea negata, aut saltem dilata esse cuperent; adeo verum est, homines serio numquam, nisi proprio, ac praesenti periculo commoveri. Hujus rei pertaesus Campanus, ac insuper coeli asperitatem, & gentis mores perosus, quos truculentos vocat, atque
omnis

omnis expertes humanitatis (1), Romam cum scriberet ab amicis petebat, ut honestum sibi reditum in amoenissimas Italiae oras quacumque possent ratione, impetrarent. Id autem assequi per Nicaenum praesertim sperabat, cujus quanta tunc esset in Aula Pontificia nominis dignitas & gratia, ex binis ejusdem Campani epistolis, quas hic inferere consultum duxi, unusquisque facile intelliget.

LXXVI.

Prima, quae libri VI. nona ac decima est, ad virum insignem pertinet Domitium Calderinum, qui Romae docendi munere jampridem clarus, nec multo antea in Cardinalis domum traductus ei operam in scribendis epistolis dabat;

Campanus Domitio S.

Quid tu de me, quo in loco sim, curas? Ego ex numine nostro totus quantus sum pendeo, nec est mihi numen in terris aliud quam Bessario; nam ceteris quicquid exhibetur observantiae ex fortuna est, huic uni ex magnitudine incredibili meritorum, quae in eo sunt tanta, ut enarrari de ceteris sine adulatione aperta non possint, referri de illo sine detractatione aliqua nequeant; nihil enim tam amplum de magno Bessarione dici potest, quod non longe divinis ipsius meritis non superetur. Redde eum tu mihi nunc quoque beneficium, qui haecenus propitium, liberalemque reddidisti. Ego multorum quidem, sed nullius aequae ac magni Bessarionis beneficium exspecto. Habet hoc quicquid ille hominibus praestat, ut non modo utilitatem accipienti, sed eximiam quoque gloriam afferat. Quamobrem, etsi jucundum mihi erit quoquo modo redire in Italiam, multo tamen erit jucundissimum ma-

M

gni

(1) Vid. Jo: Ant. Campani epist. lib. VI. ad Papiens. & alios.

gni Bessarionis opera reductum videri. Jamque tuae sint partes; quid ex tanta benevolentia expetam optime intelligis. Sunt munera publica Romae; sunt Provinciae, sunt arces, sunt annua praesidia. Si impetrare mihi maxima non poteris, poteris mediocria, quamquam, propitio numine nostro, nec maxima quidem despero. Vale.

LXXVII.

Altera, quae libri ejusdem nona est ac vigesima, Nicaenum ipsum Campanus rogat, ut optatum in Urbem reditum aliquo sibi cum honore, atque emolumento conficiat.

Campanus magno Bessarioni Card. Patriarchae
Nicaeno S.

Ad illam incredibilem, ac divinam magnitudinem laudum tuarum haec quoque accedit, quod neminem eorum, quos vel semel fueris amplexus in abjecto esse pateris, gloriamque eximiam censes communicare fortunam, & tantum praestare hominibus auxilii, quantum es affecutus, conferreque aliis ingenta beneficentia quicquid virtute tua divina, atque eminentissima peperisti, dignus profecto in quem tot fuerint divinitus cumulata ornamenta, qui ornare ceteros numquam desieris. Et cum sis ipse muneribus iis, quae parare quisquam virtute, atque industria possit, mortalium omnium maximus, in eo tuam repositam magnitudinem arbitraris, ut maxime pro sis ceteris. Quae spes si communis est omnibus, quid ipse mihi de te persuadeam facile intelligis, quem mihi vel fortuna mea, vel incredibilis humanitas tua potius conciliavit. Quid autem nunc expetam? unum est praecipuum & solum. Cupio tua opera in Italiam revocari, sed eo modo ut accitus ad locum aliquem dignitatis, non tamquam reductus ab exilio videar. Id mihi praestare solus & pro magnitudine tua potes, & pro natura debes. Quamobrem oro te per numen illud
genii

genii tui, quod ideo te protulit, ut esses in quem unum ornamenta omnia, quae universi capere mortales possunt, cummlarentur, tua ut opera quamprimum in Italiam revocer, accepturus quaecumque mihi obtigerint in reliquam vitam fortunas, & beneficia tua. Vale.

LXXVIII.

Haec inter inopinata mors Paulum aetate, ac viribus adhuc florentem abstulit, cum nondum septimum Pontificatus annum expleisset. Funebris pompa de more peracta, patribusque inter se consultantibus, cuiusnam potissimum Ecclesiae regendae curam committerent, parum abfuit, quin paucas intra horas Nicaenum omnes uno ore Pontificem renunciarent. At morum sanctitas, animique constantia, qua Latinum Cardinalem de Urfinis nonnulla sibi, suisque flagitantem commoda repulit, hac etiam vice rem totam turbavit, alioque transtulit illorum animos, qui Ursino adhaerebant. Haec mihi causa magis probatur, quam Jovii (1) narratio, qui ait: venisse ad illum, cum abditus in cubiculo foret, tres magnae auctoritatis Cardinales, ut omnium nomine Pontificem salutarent; verum a Perotto cohibitos, repulsofque fuisse, qui dixerit parcendum Nicaeno tunc lucubranti; ex quo factum, ut retro abeuntes haec verba non sine stomacho, atque indignatione protulerint. *Ergo nec prensanti, nec roganti quidem summa dignitas erit inculcanda, ut cum e coelo suffragia expectet, superbis demum, ac stolidis janitoribus pareamus.* At bona Jovii pace quis umquam credat, Perottum solertis judicii virum, diuque artibus Aulae innutritum aut ea nescisse, quae tum agitabantur, aut minime saltem cavisse, ne, spe adhuc integra, superbiae notam patrono, atque odium conflaret?

M 2

LXXIX.

(1) Vid. Jovii elogia doct. vir. pag. 58. edit. Basil.

Ita Bessarion, five fortunae injuria, five hominum culpa, qui tantum ei decus invidere, supremum amisit praesulatus fastigium, quod ipsae trans Alpes positae gentes suis deberi virtutibus praedicabant. De qua re operae pretium est Campanum rursus audire in ea quam scripsit ad Calderinum praefatum epistola (1) simul ac rumor de Pauli obitu inter Germanos percrebuit.

Campanus Domitio Secret. Bessarionis salutem.

Censes ausum me quicquam scribere Divo nostro? Non sum ausus; tanta illius majestas, tanta mea observantia est, ut etiam in Germania agentem me terreat. Et plane nihil habeo, quod scribam; omnia illi per Legatum significantur. Ingerere me tantis rebus, tam arcanis nec pulchrum, nec tutum est. O utinam! o utinam! o utinam! Sed mi Domiti operae pretium erit videre, quam curae superis simus Christiani. Salva res est, si Bessarionem, ut est omnibus in rebus, quas capere humanum ingenium possit, longe maximus, ita & titulo quoque maximum faciemus; alioquin dubio vento inter fluctus navigamus. Tu vero te erige. Utinam adesset! Quid inquires? clamarem, insurgerem, vociferarem, ne se perderent, ne Religionem unico, quod superest, praesidio fraudarent. Illum Graeci, illum Latini, illum Pannonia, illum voce una tota Germania postulat. Qua laetitia affectum me censes cum nudius tertius clarus vir Narcisus Orator Regis Ferdinandi apud Caesarem inter orandum quater Bessarionem nominaret tanta cum laude, quantam aut nullus mortalium, aut solus Bessario meretur. Tu de Gallis ne cogita. Vale, & si quid curare absenti honoris, aut commodi potes, ne negliges.

LXXX.

(1) Lib. 6. epist. 32.

LXXX.

Paulo II. Cardinalis Franciscus Roboreus natione Ligur sub nomine Sixti IV. successit. Minoritarum familiae nomen hic dederat a primis adolescentiae temporibus, eique Nicaenus ob ingenii laudem adeo impense faverat, ut eo adnitente, non Ordinis modo totius praefecturam, sed etiam Cardinalatus honorem mox esset adeptus. Sed beneficia haec magna, ut plerumque usu venit, levis una offensuscula delevit, postquam illum Sixtus haud aeque sibi pronum, ac facilem in electionis negotio intellexit. Itaque sub ipsa regni primordia cum declarasset, nihil suis votis jam reliquum esse, quam bello Turcas asperrimo persequi, omnemque in re tam praeclara suam operam, ac studium obtulisset Bessarion, ut virum summum, sibi que jam gravem longius ab aula removeret, ei percupide, ac statim Gallicam Legationem commisit. Oneris immensi haec moles nedum homini seni, ac morbo vesicae laboranti, sed juveni alacri, vigentique apparebat, cum praeter ceteras difficultates Regis animus Burgundiae Duci summopere infensus ita deliniri, placarique oporteret, ut ambo depositis armis, oblitteratisque injuriis ultro citroque illatis in sacram belli societatem concurrerent. Quibus mature perpensis Cardinalis hujusmodi munus refugere, ac tamquam suis humeris majus a se coepit in publico Consistorio deprecari. Verum Pontifex adeo firmus in proposito mansit, ut invitus Legationem suscipere, nullo relicto tergiversandi loco, debuerit.

LXXXI.

Vere igitur ineunte anni MCCCCLXXII. in viam sededit, rectaque in Belgium contendit cum Burgundo colloquium

loquium de pace habiturus (1); rebatur enim Galliae Regem aequas facilius aures concordiae daturum, si Ducem prius audisset Pontifici obsequentem pacis consilia nequaquam respuere. At valde haec illum opinio fefellit; Nam Ludovicus XI. natura suspicax, & aliter prorsus hoc factum interpretatus, nec ullo coluit Legatum ad se venientem officio consueto, nec alloquendi cupidum, nisi duos post menses, admisit. Tunc etiam, eo impensius orante, ut suam vellet in gratiam Burgundiae Ducem recipere, & rem Christianam in summo positam discrimine tueri, paucis respondit: Nullum habendum de pace sermonem, nisi ipse prius Burgundiae, atque Armoricae Duces anathemate feriret, eosque sibi, ut Regni beneficiarios, obtemperare compelleret. Id Legatus cum detrectaret, & hanc rem diceret suae potestatis neutiquam esse, colloquio abrupto, atque omni spe reconciliationis negata, dimissus est. Quae omnia strictim Papiensis epist. 500. his verbis expressit: *Mox ut regnum ingressus est ipsi Regi coepit esse suspectus; progredi ad eum est vetitus menses duos; ludibrio habitus tertio tandem admittitur; uno atque eodem ingrato colloquio finitur legatio.* Sunt qui scribant Ludovicum Regem, ubi Nicaenus in conspectum venit, ejus barba contumeliose apprehensa versiculum hunc protulisse: *Barbara graeca genus retinent, quod habere solebant.* Sed haec tanto Principe indigna viri cordati plerique inter ceteras vulgi fabellas reponunt.

LXXXII.

(1) Hac occasione fortassis Bibliothecae Collegii Theologorum Lovaniensium libros nonnullos donavit, quorum fit

mentio apud Colerum not. ad Struv. Introduct. in notit. rei literar. 3. Francos. & Lips. 1754. pag. 276.

LXXXII.

Moerore affectus ingenti, quod tam indecore habitus, dimissusque a Rege fuisset, in Italiam regredi quam celerrime statuit. Eo in itinere febris correptus, ac dysenteria cum Alpes jam superasset, & Augustam venisset Taurinorum, ita aegrotare coepit, ut omnis vectationis impatiens Pado flumine Ravennam usque deferri debuerit. Ravennae decumbens in domo Antonii Danduli, qui pro Venetis urbem illam regebat, Ecclesiae Sacramenta suscepit, & morbi tandem vehementia oppressus XIV. Kal. Decemb. MCCCCLXXII. ad vitae coelestis praemia suis jampridem virtutibus parata migravit, cum annum ageret aetatis septimum, ac septuagesimum. Magnum bonis, doctisque omnibus sui desiderium reliquit, ac praesertim Venetis Patriciis: *qui partim privato officio, partim publico ad eum venerant, quique videntes irruentem turbam suis humeris elatum corpus in Episcopium detulerunt, prae-bueruntque omnibus deosculandum, atque venerandum*, ut ait funebris orationis auctor Nicolaus Capranica Episcopus Firmanus (1). Defuncti cadavere Romam delato, Sixtus Pontifex, post solemnes exequias in Basilica SS. XII. Apostolorum celebratas, quibus ipse interfuit, illud in tumulto, quem sibi vivens Nicaenus paraverat, recondi iussit, quemadmodum Phranza testatur, atque anonymus Scriptor, cujus verba hic trado ex cod. Vaticano 3920. (2)

LXXXIII.

(1) Orationem hanc ab Episcopo Firmano recitatam in funere Bessarionis e Vaticana Bibliotheca eruit, typisque dedit P. Malvasia in Compend. hist. Basil. SS. XII. Apostolorum.

(2) *Vixit Nicaenus Obiit Ravennae XIV. Kal. Decemb. anno Christi 1472. Luna eclipsim patiente, Corpus*

delatum est Romam, sepultumque in Ecclesia Apostolorum sepulchro marmoreo, quod ipse vivens sibi posuerat. Exequiis ejus Sixtus Papa IV. interfuit exemplo Eugenii IV., qui Senis interfuit exequiis Nicolai Albergati Bononiensis S. Crucis in Hierusalem Presb. Cardinalis.

Tanti Praefulis obitum complures viri eruditi carminibus deflevire, quae tum apud Jovium (1), tum apud Ciacconium videri possunt (2). Nonnulla etiam hujusmodi epicedia e manuscriptis deprompta Bibliothecae Mediceo-Laurentianae leguntur in Tom. II. Catalogi Cod. Latin., quos Bibliotheca eadem insignis adservat. Unum proferam Theodori nomine inscriptum, sed parum adeo eleganter, sciteque compositum, ut cuivis potius, quam celebri Theodoro Gazaetribuendum existimem.

*Nicaenus sacro Romano cardine Praeful
Bessarion summa Religione pater
Pontus quem genuit, coluit Saturnia tellus
Eximium Grajs, Ausoniisque decus
Conditur hoc tumulo, sed magno claret in orbe
Artibus, eloquio, moribus, ingenio.
Usque extinctum quem gentes flevire, beatus
Re gesta, Sedis consilioque manet.
Huic corpus periit, sed numquam fama peribit,
Dum rapidus volvet sidera clara polus.
Reddite Graj, reddite patri thura Latini
Virtus quem fecit Divum adire domos.*

His addendi qui pedestri sermone defuncti res gestas memoriae prodiderunt, inter quos Michael Apostolius graecam orationem a Leone Allatio latine redditam, & Anonymus alius vitam graeca itidem lingua conscripsit, quam penes Cardinalem S. Susannae extitisse olim ferunt (3). Praeterea Nicolaus Perottus Sipontinus Antistes amplum & ipse de Nicaeni gestis, ac moribus commentarium.

elu-

(1) In eleg. vir. illust.

(2) In vit. Rom. Pont. & S.R.E. Card.

(3) Vid. Ciaccon. Tom. II. col. 909.

elucubravit (1), quod in primis dolendum est, vel penitus intercidisse, vel aliquo in angulo ignotum delitescere. Quae unica superest Bessarionis vita per coevum auctorem Vespasianum Florentinum (2) italice scripta, eam, licet mendosam, nec stilo satis eleganti confectam, mei tamen muneris esse putavi, ut e codice Vatic. 3224. erutam, mihiq; a praeclaudato clariss. Praefule Stephano Borgia communicatam inter anecdota monumenta referrem (3).

LXXXIV.

Sed nemo uberius, ac gravius Nicaeni interitum, Ecclesiaeque Romanae jacturam deploravit, quam Cardinalis Papiensis doctrina, ac morum integritate conspicuus in literis post mortis nuntium acceptum datis ad Campanum utriusque amicum, & familiarem (4). En illius verba: *Voco te, Campane frater, ad lamenta & lacrymas. Mortuus Nicaenus noster est vir sine controversia magnus, cujus doctrina ingens erat, ingenium singulare, admirabilis eloquentia, studium autem ad publica non modo continuum, sed supra aetatis, ac valetudinis vires, forte etiam*

N per-

(1) Vid. Cornucop. linguae latinae edit. Ald. 1513. pag. 905.

(2) Vespasianus Florentinus a puerili aetate inter domesticos vixit Cardinalis Cesarini, cui militiam clericalem suadenti negavit eum statum amplecti se posse, ut ipse narrat in Cardinalis ejusdem vita. Bibliopolae artem exercuit, sed cum eruditior esset, ac penitus libros cognosceret, notus apprimè, charusque extitit non modo ejus aevi literatis hominibus, sed etiam principibus viris, ac praesertim Nicolao V. Pontifici, Borso Estensi Ferrariae Duci, ac Cosmae Mediceo seniori, qui multum ejus opera in colligen-

dis, describendisque veterum libris sunt usi. Nulla alia, quod sciam, ingenii monumenta reliquit, praeter aliquot virorum illustrium vitas vernaculo sermone conscriptas. Clar. Ant. Franciscus Zacharia duos codices ab eo donatos Bibliothec. Florent. S. Marci commemorat in suo itin. lit. per Italiam p. 47., quorum uni haec adscripta leguntur: *Donavit F. . . de Florentia die XXI. Octob. 1490. Vespasianus Philippi civis Florentinus librorum diligentissimus investigator.*

(3) Vid. Append. monum. n. XII.

(4) Vid. Card. Papien. epist. 498.

pertinax. Nihil habuit Romana Sedes, quo gloriari amplius posset, nihil quod ad suum ministerium efficacius inveniret. Videbat prudenter, explicate monstrabat, sine intermissione operabatur, alienae etiam segnitiei reprehensor semper erat, ac castigator. Ad hunc referebantur nostra consilia, ad hunc legationes undecumque nos adeuntes. Sine Nicaeno nec operum initia erant, nec exitus, tota operum moles hujus unius humeris insistebat. Omitto amorem in nos, qui major esse non poterat; officia in ceteros, quae plura prope ab uno illo proficiscebantur, quam a reliquis patribus. Religionem quoque, pietatem, munificentiam, animi magnitudinem, qui nil humile, nil quod non dignitati conjunctum esset poterat cogitare. Flendus tantae jacturae obitus est, flendae vices Ecclesiae, flenda etiam bonorum omnium orbitas; mihi quidem accidere nil dolentius potuit. Et paucis interjectis: sanctus senex ob falsam de fide sua suspicionem videns incassum esse labores susceptos, relictam in armis provinciam, perditam spem magnorum pro Religione subsidiorum, supra urgentem valetudinem etiam animo consternatus, Ravennae, quo a Taurino devectus Pado erat, spiritum Domino reddidit, tanta, quod exploratum mihi est, constantia, ut sanctissimae vitae sanctissimus quoque inventus sit exitus. Quibus ergo aut laudibus prosequemur tam magni meriti patrem, aut monumentis ornabimus pro republica mortem susceptam, aut doloribus requiremus nostri Ordinis lumen extinctum? Conatus quidem nostri, & decreta, & literae quoque minora sunt meritis. Ut virtute anteivit quidquid in Ecclesia praeclarum fuit, sic ad referendas defuncto gratias impar est omne quod quaeritur. Benedicamus tantum nomini suo commemorationibus quotidianis, recenseamus sanctas actiones ejus, & in opera senis, tamquam in exemplum Sacerdotale inspiciamus; lugeamus autem ad singula, & damna ingentia deploremus. Saeculis

lis quidem multis alterum Nicaenum habituri non sumus ; tum autem noster Ordo relictus in tenebris est . Luce sua illuminabat obscura , & multorum inscitiam unius sapientia tolerabat .

LXXXV.

Quem corporis habitum , quaeve oris habuerit lineamenta Nicaenus dum viveret , ea satis demonstrat effigies , quam e veteri tabula Vaticana solertius exceptam , delineatamque huic meo libello praeponi curavi . E Campani epigrammate , quod sum infra daturus , hoc insuper discimus , Nicaenum eundem procera statura fuisse , aspectuque decoro , & cunctis in rebus ad gravitatem composito . Quamdiu Romae permanfit ad collis Quirinalis radices habitavit , easque ipsas incoluit aedes , quae ad dextrum sunt latus Basilicae SS. XII. Apostolorum , & nunc Coenobii recentioris frontem constituunt , in quo degunt Minoritae Conventuales ; nam licet hodie earum facies aliqua ex parte immutata , nonnullisque aucta ornamentis appareat , multa tamen adhuc , atque indubia retinent antiquitatis vestigia . Id quamvis liquido constet ex documento IX. ad calcem hujus operis posito , magis tamen ac magis ea comprobant , quae hic refero alio ex Instrumento emptionis per eum factae anno MCCCCLVIII. (1)

N 2

LXXXVI.

(1) Extat hujus Instrumenti apographum in Archivo Basilicae SS. XII. Apost. In eo Bessarion emit pretio sexcent. auri flor. ab haeredibus q. Thomae Casate de Fuscis nob. Romani certam latifundii partem extra portam Capenam siti . Instrumenti initium hoc est : *In nomine Domini amen . Anno Domini milles. quadringent. quinquagesimo octavo Pontif. SS. mi in Christo Patris Dñi N. D. Pii div. provid. Papae II. indict. VII. mens. Septemb. die 17.*

In praesentia mei Notarii , & testium infra scriptorum ad hoc specialiter vocatorum , & rogatorum constituta personaliter coram sapienti viro D. Gilsfredo de Caballis de Ferraria Legum Doctore , Judice Palatino , & Collaterali Curiae Capitoli , & magnif. viri D. Johannis de Leone de Padua Legum Doctore , & militis , Dei gratia almae Urbis praesentis Senatoris sedentis pro tribunali in quadam cap. a lignea in Anticamera , sive Capella infra-
scri-

Multa de virtutibus commentanda nunc essent, quibus Antistes hic magnus eluxit, tantumque sibi nominis, & gloriae comparavit, nisi quae de perpetuo vitae suae cursu jam tradidi supervacaneam hanc operam facerent. Haud abs re nihilominus erit, si pauca quaedam coronidis loco subjungam, quae praecipuum ipsius amorem, & liberalitatem erga homines doctrina praeditos, atque ingenio declarant. Ut graecos praeteream, quos profugos, & e communi patriae naufragio in Italiam delatos patrocinio, officiis, atque opibus fovit (1), quid nostris ipsis hominibus non praestitit, aut quem obviis ulnis non est complexus, cui vel aliqua virtutis opinio, vel scientiae laus adesset? Bononiam Legatus cum regeret, & Aristoteles Floravantius Architectus eo tempore insignis miro artificio, atque audacia turrin, quae vulgo *Mansionis* dicitur a fundamentis divulsam alio transfutisset, illum proprio aere, hoc est 50. librarum summa minime tunc contemnenda donavit (2). Ipsemet Platina,

scripti Rm̃i D. Episcopi & Cardinalis in Palatio SS. Apostolorum, quem locum ob reverentiam infra scripti Rm̃i Dñi, & honestatem infra scriptae Dñae venditricis pro suo tribunali ante omnia elegit, & deputavit, Nobilis Dña Genepra relicta q. nob. viri Thomae Casate de Fuscis de regione S. Angeli, mater, tutrix, & persona legitima Catherinae, & Mariannae fil. & haered. q. Thomae Casate de Fuscis &c.

(1) Inter hos praecipue sunt commemorandi Georgius Trapezuntius, qui Nicaeno inimicus postea fuit, ut vidimus; Theodorus Gaza, quem Cardinalis ob multam doctrinam unice suspexit; Michael Apostolius, quem domo exulem apud se

habuit, aluitque; Andronicus Callistus cui pariter locum inter suos domesticos dedit, ut Philelphus testatur in suis ad Theod. Gazam literis XII. Kal. Febr. 1469. Constantinus Lascaris, alique permulti, quorum inopiam vel cumulatis officiis, vel etiam propria pecunia sublevavit.

(2) Aristoteles hic idem & aliam in oppido Centi Turrin, quae ruitura pendebat ad normam restituit, & a magno Moschorum Duce postea evocatus nonnulla Moscuae ingentia aedificia a fundamentis erexit, ac signanter Basilicam, seu templum Urbis maximum Deiparae Virgini sacrum. Vid. Tirabosch. stor. della lett. Ital. Tom. VI. part. I. pag. 325., & Herc. Zani relat. itiner. moschici.

rina, qui tamquam initae in Paulum II. conjurationis conscius ac particeps in carcerem detrusus languebat, non prius e vinculis expedire se potuit, quam suas Nicaenus interponeret preces, ac pro eo tandem sponforem se faceret (1).

LXXXVII.

(1) Vid. Platinae vitam a Nic. Angelo Caserio scriptam, ejusque operi *de vitis Rom. Pontif.* praemissam. Eruditiss. Joan. Christophorus Amadutius Platinae epistolam, qua, vinculis adstrictus cum esset, Bessarionis opem imploravit e codice chartac. saec. XV., qui se penes est, adhuc ineditam mihi perbenigne communicavit. Eam, quia illustris viri calamitatem & causas uberius aperit, dignam plane censeo, quae locum hic habeat: *Si tuo fidelissimo consilio obtemperassem, Rōne, ac doctissime Pater, non essem, sat scio, tanta calamitate circumventus; me enim adhortabaris, si discedere ab Urbe instituissem, proposito non contemnendo praemio, ut clarissimi, atque optimi Principis Urbinatum Comitis obsequio me addicerem. Non contempsit ego tantam conditionem, & a tanto viro mihi propositam, cui certe, tua praesertim gratia mallet, posthabita omni mercede, servire, quam cuivis Italicorum Principum. Neminem profecto adhuc novi, pace aliorum loquar, qui nobilitate animi, eruditione, humanitate, rei militaris scientia, justitia, comitate possit cum hoc principe comparari. Quare fit, ut meam vicem mirum in modum doleam, quod oblatam occasionem non mediocris fortunae parum sapienter omiserim. Sed quis arbitratus fuisset unius Callimachi ebrietatem, & stultitiam, quem contemnebamus, quem pro ludibrio habebamus, tantam nobis, & tam indignam calamitatem, non dico struere, sed vel excogitare saltem posse?*

O nos miseros! o nos infelices! qui alienae stultitiae, & temeritatis poenas luumus. Vagatur liber, quoquo vult, post vinum & epulas ille regnorum, ac divitiarum impudentissimus largitor. Nos vero, qui tantum imprudentia peccavimus, qui hominis stolidi somnia non deteximus, post cruciatus, & tormenta in hoc infelicissimo carcere detinemur. Non negaverim ego justum fuisse Pontificis dolorem, justam, in tanta re praesertim, quaestionem. Sed deberet, re deprehensa & cognita, nos tandem, qui clementiae suae futuri sumus simulacra, & imagines, a tanta miseria liberare, his praesertim diebus, quibus Salvator noster clementiae, pietatis, misericordiae, ut aliarum virtutum exempla, sanctissima illa, ac saluberrima sua passione in terris ad salutem humani generis reliquit. Multa sunt, quae Principem decent, maxime vero Pontificem; sed nulla virtus est, quae magis tantae potentiae conveniat post religionem, quam clementia, & misericordia. Ob hanc conservati, si non omnino insanabiles sunt, meliores deinceps fiunt. Sanabilia profecto sunt ingenia nostra, & si quid licentia Scholastica, quae in studiis universalibus ob disceptationes major esse consuevit, admisimus, hac adhibita castigatione ita constanter emendamus, ut oves, quas perditas esse Dominus arbitrabatur, inventas tandem sua diligentia laetetur, & gaudeat. Te igitur Rōne, ac optime Pater, quem semper ob dignitatem, & singularem doctrinam cum admira-

ra-

Munificentiam vero, qua Campanum Episcopum Interamniensem profecutus est, quod se carminibus celebrasset, ipsis referam Michaelis Ferni verbis, qui Campani ejusdem vitam descripsit (1): *Nunc magni in hunc Bessarionis munificentiam operae pretium fuerit explicare. Urbs tota festivitatibus, & cantu aliquando exultabat, ut fit in carnispriviis; debacchantium turba larvatorum, plausibus, & cantu plena omnia. Cantilenae tota urbe aures quoquo vico demulcebant. Magni Bessarionis occasionem nactus tectius laudandi Campanus epigramma hoc condidit:*

*Bessario, totum cui se concessit Apollo,
Et quo nil majus saecula nostra vident.
Per te priscorum laudes excessimus, ire
In trutinam victor cum Cicerone potes.
Victa etiam per te magni Demosthenis ora,
Uberior per te Graecia facta tua est.
Pectoris at tanti minimas facundia partes
Obtinet, exiguum splendida verba putas.
Terra patet, pelagus notum, mens alta Deorum
Cognita, scis coelum, scisque quid astra ferant.
Quicquid te latuit non est in rebus, ad omnes
Ingenium latebras it, penetratque tuum.
Imperio, ac rerum sceptris, & ad omnia natus
Unus mille geris pectora, mille sapis.*

Ipsa-

ratione laudamus, quemque unicum literaturae, & eruditionis tum graecae, tum latinae columnen ducimus, suppliciter rogamus, manus ad te tamquam ad saluberrimum sidus tendentes, ut tu omnium doctissimus nos eruditionis studiosos & cupidos a tanta calamitate tuo patrocinio, tua auctoritate & gratia, quae maxima

apud Pontificem est, ab hac captivitate vindices, ac liberes. Habiturus nos es ob hoc non modo gratos & memores tanti officii, tantae clementiae, sed prosa, & carmine amplissimarum laudum tuarum constantes, ac indefessos praecones.

(1) Vid. Campani oper. edit. Mediol. an. 1494.

*Ipsaque cum tantum fecit natura, videtur
 In vires, quanta est, incubuisse suas
 Corpore in excelsa Majestas cana fatetur
 Plus homine, heroum frons tibi Bessario est;
 Et data cum fuerit talis praestantia membris,
 Di animam membris inseruere parem.*

Quod cum larvatus ephebus vocalissimus festo die quodam, submodulante lyra, incinuisset, tantis perfusus laetitia laudibus ille, lyristae, quot illa erant carmina, aureos tot nummos elargitus, Campanum mox adventantem, factumque dissimulantem complexus: Campane, inquit, Campane ubi sunt illi digiti, qui tot de me mendacia scripserunt? & aureo gemmae adamantinae pretii 70. ducat. annulo donavit. Inde mustellina efferri iussa fultura, quam ex variis nostri vocant, dono sibi olim a Rege Polonorum missa, cumulati muneris monumentum addit (1).

LXXXVIII.

Superest postremo, ut de multis & ego lucubrationibus agam, quas latino non minus, quam graeco sermone Bessarion confecit, quarumque pars maxima publicam jam lucem aspexit. Harum catalogum aliquot viri docti dedere, ac nescio an is primus habendus sit, qui penes Ciacconium existit (2). Longe tamen accuratius, ac melius hanc spartam ornarunt Jo: Albertus Fabricius (3), Humphridus Hodius (4), & Christ. Fridericus

CUS

(1) Joann. Bonifacius in dialogo, cui titulus *il Frachetta*, paulo aliter hanc ipsam rem narrat; ait enim Jo: Antonium Campanum in festis bacchanalibus ad Bessarionem adiisse, & personatum (quod vero absimile videtur) carmina quaedam latina in ejus laudem ad lyram cecinisse, pro quibus tot nummos acceperit, quot illa fuerant; redeunti deinde absque per-

sona Cardinalem dixisse: *ubi sunt ii digiti &c.* apprehensaue ejus dextera haud modici pretii annulum inseruisse.

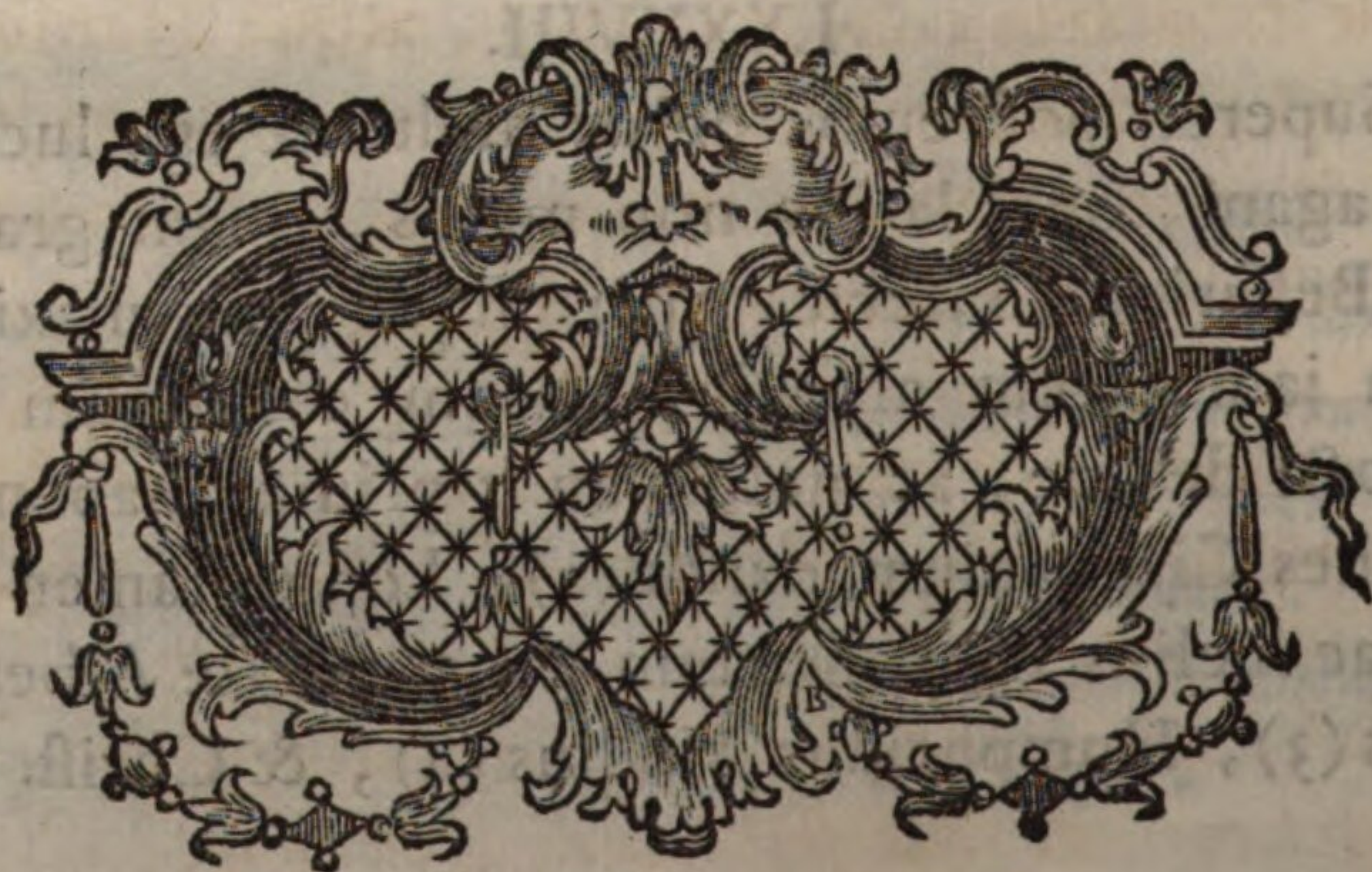
(2) Vit. & res gest. Pont. Rom. &c. Tom. II. col. 907.

(3) Biblioth. graec. Tom. X.

(4) Comm. de Graec. illustr. ling. graec. liter. human. instaurat. lib. I. p. 167. & seq.

cus Boernerus (1), qui totus in id incubuit, ut hujusmodi munus solertia, quam potuit accuratissima impleret. Verum enim vero, ut multae, ac difficilis indaginis est, rem in hoc genere undequaque absolutam literis tradere, ita minime vercor, ne benignus aequusque Lector in bonam partem accipiat, si meam hic etiam operam collocandam putavi, contendique pro viribus, ut idem Boernerii catalogus aliquanto auctior, novisque additamentis instructior e proclo rursus prodiret.

(4) De doctis hom. graec. p. 71. & seq.

OPERUM BESSARIONIS
TAM EDITORUM QUAM ANECDOTORUM
CATALOGUS.

THEOLOGICI ARGUMENTI EDITA.

I. *Sermo in laudem Concilii Ferrariae congregati* graece cum versione latina insertus collect. Concil. Labbei Tom. XIII. p. 35. & seq. & Harduini Tom. IX. p. 27. itemque alia cum latina versione Actis Conc. Florent. ab Horat. Justiniano editis Romae 1688. p. 85.

II. *Ad Synodum Orientalem oratio dogmatica, sive de unione* habita in Concilio Florentiam translato graece cum latina versione ampliore, ac locupletiore ipsius Bessarionis extat in iisdem collect. Labbei, atque Harduini, & in Actis ab Hor. Justin. editis pag. 425. Haec eadem oratio graece scripta habetur in Cod. Vaticano 1393., latine autem versa in Cod. 4037.

III. *Declaratio aliquorum, quae in dicta oratione dogmatica continentur*, latine a Bessarione scripta, & a Labbeo, Harduino, atque Justiniano eidem orationi subiecta.

IV. *Ad Alexium Lascarem Philanthropinum Epistola dicta Antidotus, de successu Synodi Florentinae, & de processione Spiritus Sancti.* Graece cum duplici versione latina Bessarionis ipsius, & Petri Arcudii, qui suis eam inseruit opusculis aureis theologicis Romae vulgatis ann. 1649. Hanc ipsam epistolam latinam edidit Hor. Justin. post Acta Conc. Florent. pag. 391. Graeca extat MS. in Cod. Vatic. 1428. Latina autem in Cod. 4037.

V. *Epistola catholica, sive encyclica ad Graecos Ecclesiae Constantinopolitanae subiectos de praestanda Romanae Ecclesiae obedientia, Synodique Florentinae decretis admittendis, & de sua in Patriarcham Constantinopolitanum electione.* Hanc quoque epistolam opusculis aureis theologicis inferuit Petrus Arcudius cum sua & Bessarionis latina interpretatione, quam Odor. Raynald. refert in contin. Annal. Baronii ad an. 1463. Graecam MS. habet Biblioth. Vatic. in Cod. 1393. Latinam in Cod. 3526. Graeca eadem ex autographo descripta extat in Biblioth. Barberina Cod. 189. pag. 105., ejusque initium hoc est: Ἐβελόμην μὲν ἂν ἐν Θεῷ ἡγαπημένοι: *Volebam quidem in Deo dilecti &c.*

VI. *Apologia adversus Gregorium Palamam pro Jo: Vecci Patriarchae Constantinopolitani libro adversus responsiones Graecorum de processione Spiritus Sancti.* Graeca extat Ms. in Cod. Vatic. 1428., ejusque versio latina in Cod. 3526.

VII. *Responsio ad quatuor argumenta Maximi Planudae de processione Spiritus S. ex solo patre.* Tractatus hic etiam duplici lingua graeca, & latina habetur in aureis P. Arcudii opusculis. Graece Ms. legitur in Cod. Vatic. 1428. pag. 62.

VIII. *Graecorum confessio de verbis consecrationis, & transubstantiatione.* Hanc a Nicolao Sagundino latine redditam ex Codic. Mediceo edidit Mabillonius Mus. Ital. Tom. I. part. 2. p. 243., habeturque ejusdem latina versio Ms. etiam in Cod. Vatic. 4037. p. 526.

IX. *De Sancto Eucharistiae mysterio, & quod per verba Domini maxime fiat consecratio contra Marcum Ephesium.* Graecus hic tractatus, teste Lambecio, Comm. lib. V. p. 173. in Bibliotheca Caes. Vindobonensi adservatur, Ejus latina versio exhibetur Tom. VI. Biblioth.

Patrum , extatque infuper Ms. in Cod. Vatic. 4037., & in Biblioth. Barberina .

X. Ad Paulum II. P. M. *Epistola* , qua suas de processione Spiritus Sancti lucubrationes ei offert , & dicat . Epistolam hanc , quae in Cod. 133. latinae D. Marci Bibliothecae haftenus enunciatis opusculis fere omnibus praemititur , & ad Conc. Flor. spectantia continet Ant. Zanettius in Biblioth. dictae catalogo p. 76. publicavit .

XI. Ad Paulum II. P. M. *de errore Paschatis* . Opusculum hoc eidem catalogo ex Cod. 492. pag. 196. & seq. insertum est .

THEOLOGICI ARGUMENTI ANECDOTA .

I. Ad Marci Ephesii *contra Latinos de processione Spiritus S. argumenta Responsio* . Graece in Biblioth. D. Marci Cod. 527. , itemque in Biblioth. Vindobonensi , teste Lambecio lib. V. pag. 174. Latine habetur in alio Cod. 133. supradictae Bibliothecae D. Marci . Graece pariter extat in Cod. Vatic. 1428. p. 170. , & sic incipit : Οἱ Λατίνων τε καὶ Γραικῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ τῶν μεγίστων . *Latinorum, Graecorumque de maximis rebus concertatio &c.*

II. *Professio fidei christianae contra omnes haereses in articulos XXI. divisa* graece . Adservatur in Biblioth. Vindobonensi . Vid. Lambec. lib. V. pag. 226. , & Nesselium. part. 1. pag. 399.

III. *In dictum illud Joan. XXI. 22. Si eum volo manere* contra Georgium Trapezuntium . Graece pariter ac Latine in Biblioth. D. Marci ; graece quidem in Cod. 527. Latine vero in Cod. 133. , & in Biblioth. Vaticane Cod. 3526.

IV. Interpretatio in primum librum τῶν ἀποφάσεων . Habetur in graecae Biblioth. D. Marci Cod. 533. Vid. catal.

tal. pag. 282., ubi hoc in libro de SS. Trinitate agi dicitur, cujusmodi etiam explicatio Ms. a Fabricio memoratur Bibl. graec. Vol. X. pag. 403.

V. Opusculum, cui titulus est *Προσφώνημα εἰς τὴν ἁγίαν ὀγδόην Σύνοδον*, nempe sermo in sanctam octavam Synodum extat in Vatic. Biblioth. Cod. 1428. pag. 298. Idem sic incipit: *Τῶν μεγάλων πραγμάτων ἔτα τέλη μόνον.* *Rerum magnarum non solum fines &c.*

PHILOSOPHICI, VARIQUE ARGUMENTI
EDITA.

I. *In calumniatorem Platonis libri quatuor.* Calumniatoris nomine designatur Georgius Trapezuntius, qui scripta Aristotelis & Platonis comparatione, criminosisime infectatus est Platonem. Hunc praestantissimo hoc opere Bessarion a calumniis vindicavit, simulque omnem Platoniam doctrinam tanta cum eruditione explicavit, ut merito hi libri maxima ferantur laude, ut ait Lucas Holstenius in notis ad Porphyrium de vita Pythag. Extant in Biblioth. latina D. Marci Bessarionis ipsius manu exarati. Vid. Catal. p. 226. Excusi primum sunt Romae per Contr. Sweynheym, & Arn. Pannartz. Vid. Maittaire Ann. typ. Tom. I. p. 291. Inde typis suis eos exscripsit Aldus Manutius Venet. an. 1503., & iterum an. 1516. in folio.

II. *Correctio interpretationis librorum Platonis de legibus a Georgio Trapezunt. confectae*, seu liber quintus in calumniatorem Platonis, quo etiam nomine in laudatis editionibus praecedentibus quatuor additur libris.

III. *De natura, & arte adversus eundem Trapezuntium.* In dictis editionibus operis adversus calumniatorem Platonis librum sextum constituit; nempe, ut praefatio ibi habet, disputationem hanc, licet multis annis
ante

ante fuerit scripta, in calce operis hujus ponendam esse, non sine ratione Auctor exultimavit. Graece habetur in Cod. 527. Biblioth. D. Marci. Vid. Catal. p. 285. Conf. Humphrid. Hodium p. 170. In Bibliotheca Barberina libellus est, qui titulum praefert: *Quod natura consulto agat*. Bessarioni quidem adscribitur, sed nescio an idem sit ac superior: *De natura & arte*.

IV. Ad Plethonem *de quatuor quaestionibus Platoniciis Epistola*. Graece. Ex Biblioth. Bodleiana descriptam, Plethonis addita responsione, una cum hujus de Fato libello graece, & latine edidit Herm. Sam. Reimarus Lugd. Bat. an. 1722. Recusa haec sunt in Franc. Dion. Camusati observat. in Ciacconii Biblioth. edit. Lips. pag. 915. & seq. Hanc Nicaeni epistolam ad Plethonem eam esse puto, quae graece Ms. habetur in Cod. Vatic. 1416. pag. 162., & sic incipit: Τῆς μὲν τῆς πρὸς ἡμῶν ἡπορημάτων λύσεως. *Quoad solutionem dubiorum nostrorum &c.*

V. Ad Michaellem Apostolium, & Andronicum Callistum *Epistolae*. De his epistolis graece scriptis vid. Comm. hujus num. LIX. not. 3. Prima Ms. habetur in Cod. Vatic. 95. p. 120., & in Biblioth. Medic. Laurent. Cod. xxxiii. Plut. LVIII. Vid. Catal. Tom. 1. col. 482. Altera in Cod. item Vatic. 1393. p. 3. Ex Indice Manuscriptorum Biblioth. August. edito a M. Antonio Reisero patet, ibi quoque graecum exemplar epist. ad Apostolium scriptae adservari subf. VII. arm. 1. Cod. 54.

VI. Ad Demetrium, & Andronicum Plethonis filios *Epistola* post patris obitum scripta. Graece cum interpretatione latina edita est a Leone Allatio in *Diatrib. de Georgiis* p. 392., & *de Consensu Eccles. Occid. & Orient.* lib. III. cap. 3. p. 937. Ms. habetur in Cod. Vat. 1353. p. 5., & in

in Cod. XXI. Plut. x. Biblioth. Medic. Laurent. Vid. Catal. Tom. I. col. 489.

VII. Ad Thomae Palaeologi *filiorum paedagogum Epistola* lingua graeca vulgari exarata Romae IX. Aug. ann. MCCCCLXV. a Jacobo Pontano in notis ad Phranzae Chron. lib. III. cap. 27. evulgatam Jo: Meursius cum interpret. latina, & notis Hesychii Milefii opusculis Lugd. Bat. an. 1613. editis adjecit.

VIII. Ad Ducem, & Senatum Venetum de Bibliothecae suae donatione *Epistola* latina. De hac pluribus egi ad num. LXX. not. 1.

IX. Monodia in obitu Manuelis Palaeologi Imperat. Graece Ms. extat in Biblioth. D. Marci Cod. 533. Latinam ex Nicolai Perotti versione exhibet Abr. Bzovius Annal. Eccles. Tom. XVIII. p. 72. & seq.

X. *Orationes quatuor ad Italos* de Christiani populi cladibus, & periculis, & de bello in Turcas decernendo persuasio ex Demosthenis Olynthiaca prima, latine. Harum orationum tres una cum tribus epistolis ad Guilelm. Fichetum, & Bessarionem Abbatem Ord. S. Bened. editae sunt Parisiis ann. 1471. Vid. Mattaire Annal. typ. Tom. I. p. 294. Idem Tom. V. p. 133. Romanam memorat harum orationum editionem an. 1544. Insertae leguntur Volum. II. consultationum, atque orationum Turcicarum Nic. Reusneri. Extant haec omnia Ms. in Cod. Vatic. 3586.

XI. Ad Ludovicum Francorum Regem *de sua electione in Legatum ad ipsum, & Ducem Burgundiae*. Edidit Dacherius Spicileg. Tom. IV. Paris. an. 1661.

EJUSDEM ARGUMENTI ANECDOTA.

I. *Ad scriptum* Plethonis *in* Aristotelem *de substantia*. Hujus mentionem facit Allatius de Georgiis pag. 386. Habetur in Cod. 527. Venetae Biblioth. graecae D. Marci, & in Cod. 1393. Biblioth. Vatic., ejusque initium est: Εἰ τις ἀπλῶς τε ἅμα καὶ ἀκριβῶς ἐθελήσῃ. *Si quis simpliciter, diligenterque voluerit &c.* Item in Cod. XIV. Plut. x. Biblioth. Medic. Laurent. Vid. Catal. Tom. I. col. 483. Praeterea in alio Cod. Vat. 1416. p. 152. extat ad eundem Pletho- nem Nicaeni epistola, quae sic incipit: Κοινῇς πάντων ἐνε- παρδύνῃς ἐννοίας. *Communi omnibus cogitandi facultate in- genita &c.*

II. Ἐλέγχων τῆς κατὰ Πλάτωνος βλασφημιῶν. *Argumen- ta contra Platonis blasphemias*. Aliud Bessarionis opuscu- lum est in tres libros divisum, quorum primus ita incipit: Ἀφίκετο ἡμῖν εἰς χεῖρας βιβλίον. *Venit ad nostras manus liber &c.* Extat in Biblioth. Barberina, atque etiam in Vaticana Cod. 1435.

III. Ad Theod. Gazam de Georg. Trapez. libro pro Aristotele contra Platonem *Epistola*. Graece extat in Bi- blioth. Vindobon. Vid. Lambec. lib. VII. p. 162., atque etiam in Biblioth. Medic. Laurent. Cod. XIV. Plut. x. Vid. Catal. Tom. I. col. 483. Eandem existimo esse ac illam, quae habetur in Cod. Vatic. 1393. p. 85., & sic incipit: Ἀὖ μὲν οὖν τῆς ἀκρισίας τε. *Quae de pravitate judicii &c.* Alia ejusdem ad Gazam epistola legitur in Cod. 1416. p. 140., cujus initium est: Οὐκ ἐθαύμαζον μόνον ἀλλὰ καὶ. *Non modo miratus sum, sed &c.*

IV. Unam pariter Nicaeni epistolam ad Joannem Ar- gyropolum habet Cod. Vatic. 1393. p. 9. ita incipientem:

Ἀνέ-

Ἀνέγνωμεν δὲ πρὸς τὰ ἐν ἀρχαῖς . *Legimus quae ad scripta in prooemio &c.*

V. *Sermones consolatorii tres* ad Imperatorem Constantinopolitanum conjugis obitum lugentem, Graece in Cod. 803. Biblioth. D. Marci. Laudatur a Platina in panegyrico.

VI. *Iambi in sepulchrum* Theodoraе Palaeologinae. Graece in eodem Cod. Biblioth. D. Marci. Conf. Allat. *de Consension.* &c. p. 955. Eos arbitror esse, qui habentur etiam in Cod. Vat. 1720. p. 3.

VII. In Biblioth. Barberina aliud Bessarionis opusculum graecum Ms. extat, cui titulus: *Apophtegmata*.

VIII. *De laudibus* B. Bessarionis eremitae Aegyptii Nic. Perotto interprete in Cod. latino 133. Biblioth. D. Marci. Vid. Catal. pag. 78. Platina in panegyrico, S. Bessarionis, unde nomen ipse acceperit, vitam copiose, diligenterque scripsisse refert.

IX. *Duae laudationes, & patriae Trapezuntis, & Isthmi* a Platina loc. cit. commemorantur.

X. *De capta Constantinopoli* ad Franc. Foscarum Ducem Venetum Latine in Biblioth. D. Marci, & Regia Parisiensi. Praeterea in Cod. Vaticano 4037. infra scripta adservantur nusquam, quod ego sciam, typis commissa.

XI. *Oratio, in Conventu Mantuano per Pium II. congregato.* Inc. *Quae D. N. Sanctissimus &c.*

XII. *Oratio, in Conventu Nurembergensi dum esset ibi Legatus.* Inc. *Cum Salvator Noster &c.*

XIII. *Replicatio ad responsionem Legatorum Germaniae.* Inc. *Multa quidem & ante &c.*

XIV. *Oratio pro solutione Conventus Viennensis.* Inc. *Vellem praestantissimi &c.*

XV. *Ora-*

XV. *Oratio* ad Paulum II. de periculis Italiae. Inc. *Multa sunt profecto &c.*

XVI. *Duo epistolae* ad eundem Pontificem. Prima inc. *Cum meum nuper &c.* Secunda. *Hoc est Pontifex Beatissime &c.*

EX GRAECO IN LATINUM SERMONE
HAEC BESSARION CONVERTIT.

I. Xenophontis *de dictis & factis Socratis libros IV.* Versio haec in variis Xenophontis editionibus habetur. Scorsim prodiit primo Romae ann. 1521. formis Ariotti de Trino, impensis vero Jo: Mazochii Bergomatis, ut perspicue liquet e Brevis Leonis X. dat. XXI. Nov. 1521., quod legitur inter Epistolas Pontificias Card. Jacobi Sadoleti Rom. editas ann. 1769. Eadem recusa est iterum Lovanii an. 1533.

II. Aristotelis *Metaphysicorum lib. XIV.*; quae interpretatio cum praefatione ad Alphonsum Aragoniae, ac Siciliae Regem Bessarionis *in calumniatorem Platonis libris* addita prodiit typis Aldi, & Andreae Soceri an. 1516. Alias versionis hujus editiones refert Fabr. Biblioth. Graec. Tom. X. pag. 405. Eiusdem versionis Codex habetur Ms. Plut. IX. n. 11. Biblioth. Malatestiae apud Minor. Convent. Caesenates, ut saepe laudatus Franc. Antonius Zacharia testatur in suo per Italiam itin. liter. p. 95.

III. Theophrasti *Metaphysica* a Bessarione in latinum pariter conversa sermonem in praedicta editione Aldina & aliis, Aristotelis *Metaphysicis* subjunguntur.

IV. Basilii M. *orationem in illud: attende tibi ipsi; & homiliam in Christi Natalem.* Illius versio Ms. extat in Cod. 260. Biblioth. graec. D. Marci; hujus vero in latino Cod. 1703. Regiae Biblioth. Parisiensis.

V. Alcinoi *Epitome disciplinarum Platonis*. Libellum hunc e graeco translatum a Bessarione, & Nicolao Cardinali Cusano inscriptum Romae edidit, & luculenta praefatione ornavit Joannes Andreas Episcopus Alerien-
sis ann. 1469.

A P P E N D I X

Monumentorum ad BESSARIONEM CARDINAL. NICAENUM
spectantium partim ex Archiv. Basilicae SS. XII.
Apostolorum, partim ex Biblioth. Vaticana
descriptorum.

I.

*Bulla reductionis Canonorum Basilicae SS. XII. Apostolorum
facta per Eugenium Papam Quartum.*

EUGENIUS Episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio Bessarioni Basilicae XII. Apostolorum Presbyt. Card. salutem, & Apostolicam benedictionem. Dum ad personam tuam, quam divina clementia magnis illustravit muneribus gratiarum paternae dirigimus considerationis intuitum, & attente prospicimus, quod tu Romanam Ecclesiam, cujus honorabile membrum existis, tuorum honoras magnitudine meritorum, dignum, quinimo potius debitum reputamus, ut ea Tibi favorabiliter concedamus, per quae cum divini cultus instauratione animarum periculis, & Ecclesiarum tuae curae commissarum, dispendiis salubriter occurratur. Cum itaque, sicut Nobis nuper exposuisti, fructus, redditus, ac proventus Canoncatuum, & Praebendarum Basilicae XII. Apostolorum de Urbe, quae tui Cardinalatus Titulus Parochialis existit, cujusque Parochianorum, qui in numero copioso sunt, animarum cura per illius Canonicos regi consuevit, & in qua unus Cardinalis, qui ipsam Basilicam pro tempore obtinet, necnon octo Canonici totidem inibi prebendas obtinentes ab olim instituti fore noscuntur, propter hostiles incursus, guerrarum discrimina, mortalitatum, pestes, aliasque diversas calamitates adeo tenues, & exiles facti sunt, quod dilecti filii ipsius Ecclesiae Canonici ex illis se commode sustentare non valentes apud praefatam Basilicam residere, illi in divinis officiis deservire non curant, ac propterea ipsa Basilica tam circa divinum cultum, quam regimen Curae hujusmodi magna haecenus passa fuerit, & nisi super his salubriter provideatur, majora in dies verisimiliter passura sit detri-

menta, & sicut accepimus, Canonatus, & Prebenda praedictae Basilicae, quos quondam Laurentius de Surdis ipsius Basilicae, Canonicus dum viveret, obtinebat, per obitum ejusdem Laurentii, qui in alma Urbe Nostra domicilium habebat, diem clausit extremum, vacaverint, & vacent ad praesens; Nos qui divinum cultum ubilibet, & praesertim in Ecclesiis dictae Urbis, quarum Nobis cura specialius est commissa, jugiter intensis desideriis affectamus, volentes ea tibi concedere, per quae Basilicae statui & Parochianorum praed. animarum saluti valeat salubriter provideri, ac mensae Capitularis dictae Basilicae, si qua sit, fructuum, reddituum, ac proventuum veros valores annuos praesentibus pro expressis habentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati circumspectioni tuae auctoritate Nostra praedicta, Canonorum & Prebendarum numerum ad numerum quatuor reducendi, ac statuendi, & ordinandi, quod vacantes, praedicti, & tres alii si vacant ad praesens, vel quos primo vacare contigerit personis in Sacerdotio constitutis, quae apud dictam Basilicam personaliter residere, illique in divinis hujusmodi deservire, ac Curam praedictam gerere, & exercere continuo teneantur; Alioquin non residentes, & non deservientes, ac curam hujusmodi non exercentes, ut praefertur, Canonatibus & Prebendis per eos obtentis praedictis privati sint, illique vacare censeantur eo ipso, de cetero perpetuis futuris temporibus conferantur, ac reliquos ex eisdem Canonatibus, & Prebendis quamprimum illos simul vel successive per cessum, aut decessum illos obtinentium, seu aliis quibuscumque modis vacare contigerit, etiamsi ipsi omnes Canonatus & Prebendae, vel eorum aliqui specialiter, seu generaliter dispositioni Apostolicae reservati existant, supprimendi penitus, & extinguendi, ac subsequenter terras, jura, possessiones, & bona suppressorum Canonatuum, & Prebendarum hujusmodi dictae mensae, si qua sit, alioquin de novo per te instituendae pro quotidianis distributionibus inter Canonicos, & Capellanos ejusdem Basilicae in illa divinis officiis interessentes distribuendis cum eorum fructibus, redditibus, ac proventibus, aliisque juribus, & pertinentiis suis in perpetuum uniendi, annectendi, applicandi, & approbandi, nec non quod interim, quousque reductio, & alia praemissa, si per te fient, debitum sortiantur effectum, quilibet ex dictis Canonis apud praefatam Basilicam non residentibus, & in illa divinis officiis hujusmodi non interessentibus unam, dumtaxat percipiat, alia vero medietatis suorum Canonatuum,

uum, & Prebendarum hujusmodi dictae mensae pro distributionibus praefatis assignetur, quodque nullus ex eisdem Canonicis de praedictis, seu aliis distributionibus ipsius Basilicae, etiamsi illae in oblationibus, seu aliis quibuscumque consistant pro residentia, seu interessentia alicujus diei aliquid percipere possit, nisi in eadem Basilica per totum annum residentiam personalem fecerit, & in ea divinis hujusmodi interfuerit, ac omnia, & singula alia circa praemissa necessaria, seu quomodolibet opportuna statuendi, ordinandi, decernendi, faciendi, & exequendi; Contradictores quoque per censuram ecclesiasticam, & alia juris remedia, appellatione postposita, compescendi plenam & liberam auctoritate Apostolica tenore praesentium concedimus facultatem. Non obstantibus, quibuscumque Constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, ac dictae Basilicae juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, & consuetudinibus, etiamsi de illis, eorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in praesentibus habenda foret mentio, quibus omnibus, alias in suo robore permansuris, derogare intendimus, & derogamus per praesentes, privilegiis, gratiis, & indultis de percipiendis fructibus in absentia praesertim Patriarchalium Ecclesiarum de dicta Urbe Canonicis pro tempore existentibus per Sedem Apostolicam in specie, seu in genere concessis, ceterisque contrariis quibuscumque. Aut si aliqui Apostolica, vel alia quavis auctoritate in dicta Basilica in Canonicos sint recepti, vel ut recipiantur instant, seu super provisionibus sibi faciendis de Canonicatibus, & Prebendis ipsius Basilicae speciales, vel aliis Beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales dictae Sedis, vel Legatorum, literas impetrarint, etiamsi per eas ad inhibitionem, reservationem, & Decretum, vel alias quomodolibet sit provisum; quas quidem literas, & processus habitos per easdem, nec non quaecumque inde secuta ad Canonicatus & Praebendas hujusmodi volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad affectionem Canonicatum, & Prebendarum, aut Beneficiorum aliorum praejudicium generari; nec non quibuslibet aliis privilegiis, Indulgentiis, & literis Apostolicis generalibus, vel specialibus quorumcumque tenorum existant per quae praesentibus non expressa, vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet, vel differri, & de quibus, quorumque totis tenoribus habenda sit in nostris literis mentio specialis. Nos enim ex nunc irritum decernimus, & inane si secus super iis a quo-

quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attemptari. Dat. Romae apud S. Petrum Anno Incarnat. Dominicae millesimo quadringentesimo quadragesimo tertio, undecimo Kal. Martii Pontificatus Nostri Anno tertio decimo.

II.

*Statuta, & Ordinationes Ecclesiae SS. XII.
Apostolorum de Urbe.*

BESSARION miseratione divina SS. XII. Apostolorum de Urbe, Presb. Cardinalis. Dilectis Nobis in Christo Capitulo, Canonicis, & Capellanis dictae Ecclesiae XII. Apostolorum salutem in Deo sempiternam. Quoniam effraenata hominum cupiditas, & noxius appetitus semper ad malum sua labilitate declinans, nisi sub juris, & rationis regula limitetur, prava quadam abusione, & corruptela bene, beateque vivendi justum ordinem corrumpit, sicque passim divina pariter, & humana instituta aequissima deperiunt; Idcirco volentes ad honorem, & laudem Altissimi omnium Creatoris, Apostolorum quoque Philippi & Jacobi, quorum corpora in eadem Ecclesia recondita sunt, & aliorum Apostolorum sub quorum nominibus dicta Ecclesia consecrata est, proque ampliacione divini cultus respicere, ac etiam ex debito nostri tituli, quo eidem praesidentes Ecclesiae ad id Nos cognoscimus obligatos, infra scriptas edidimus super reformatione praefatae Ecclesiae, ac Ministrorum ejusdem Constitutiones, & reformationes tam spiritualium, quam temporalium. Ad eas igitur, filii dilecti, inclinate unanimiter aures vestras, adhibete promptitudinis intellectum colligentes seminum fructus, quos in agro vestrae devotionis providentia paterna conspargit, sic ea culturi studio diligenti, quod sparsa fructificent, & operosi laboris speratam utilitatem conducant. Eas igitur hujusmodi Constitutiones, & Ordinationes vobis, & cuilibet vestrum sub poenis in iis constitutis observari praecipimus, & mandamus.

De numero Canonorum, & Residentia.

In primis quidem statuimus, & ordinamus, quod in dicta Ecclesia perpetuis futuris temporibus sint, & esse debeant quatuor Canonici Prebendati dumtaxat juxta Constitutionem, & Ordinationem fel. record. Eugenii Papae IV., prout in ipsius literis

teris super inde confectis plenius continetur . Qui quidem quatuor Canonici , qui pro tempore fuerint , teneantur , & debeant in dicta Ecclesia residere , ac nocturnam inibi residentiam per totum annum integrum a Kalend. mensis Octobris , & successive ut sequitur , continuo facere ; quodque si hujusmodi residentiam integraliter non fecerint , sed per sex tantum menses pernoctaverint tres florenos romanos ; qui vero integram residentiam perfecerint per totum annum sex florenos similiter de communibus Ecclesiae proventibus a Camerario dictae Ecclesiae , qui fuerit pro tempore percipiant ; ac qui minus sex mensibus pernoctaverit nisi infirmitate , aut alia legitima causa fuerit impeditus , nihil omnino percipiat . Si vero aliquis Canonicoꝝ per annum integrum residentiam non fecerit , Canoniatu praefatae Ecclesiae sit ipso facto privatus , ita quod ex tum dicto anno elapso , nisi de legitimo impedimento constiterit , liceat Cardinali pro tempore existenti , seu etiam Vicario Canoniatum & Prebendam non residentis Canonici alii de jure conferre , nec superioris aliqua juris solemnitas , aut sententia privationis , & declaratoria requiratur .

De juramento Canonici non residentis , & absentia puntillanda per Camerarium .

Item , ne in pernoctando fraus aliqua committatur in posterum , statuimus & ordinamus , quod singulis duobus mensibus quilibet Canonicus teneatur , & debeat in manibus praefati Vicarii Cardinalis praesentiam , seu absentiam suam nocturnam medio juramento accusare , & Camerarius dictae Ecclesiae illam in libro suo annotare , & describere teneatur ; ita quod completo anno residentiae praedictae possit de praesentia , & absentia Canonici liquere .

De duabus Missis dicendis quotidie per Canonicos .

Item statuimus & ordinamus , quod dicti quatuor Canonici teneantur ad minus qualibet die celebrare duas Missas secundum nota ; & si defecerint , quilibet deficiens puniatur pro qualibet Missa in bolendinis tribus de suis fructibus per Camerarium , qui pro tempore fuerit deducendis . Volumus tamen quod Camerarius provideat de communibus Ecclesiae pecuniis , ne in divinis Ecclesia in hoc detrimentum aliquod patiatur .

De

De hora Vesperarum, & Matutino in duplicibus Festis.

Item statuimus & ordinamus, quod in Festivitatibus duplicibus, & Dominicis diebus dicti quatuor Canonici teneantur cum nota cantare Vesperas utriusque diei Vigiliae, & Festivitatis, ac Matutinum, & Missam; & si contrafecerint, quilibet absens puniatur pro qualibet horarum hujusmodi in uno bolengeno cum dimidio. Missa vero in bolengenis quatuor, nisi fuerit infirmus, seu in factis Ecclesiae occupatus, ita quod infirmitas sit evidens taliter, quod non possit exire domum suae habitationis, aut parum extra ambulare, seu secundum discretionem Vicarii judicandum. Volumus tamen, quod unus ipsorum faciat cantoriam in praedictis horis cum superpelliceo; in festivitatibus vero majoribus duplicibus cum piviale.

*De habendo Capellano sumptibus Canonorum,
& Ecclesia custodienda per eos.*

Item statuimus & ordinamus, quod dicti quatuor Canonici continuo retineant unum honestum Capellanum, qui canere sciat cantum planum, & in omnibus horis in Ecclesia, sicuti alii Canonici, deserviat. Et si contrafecerit in uno bolengeno vice qualibet puniatur. Volumus tamen quod dicti Canonici, qui ibi pernoctabunt omni sero claudere Ecclesiam teneantur. Et si contrafecerint, in poenam quatuor bolengenorum incurrat vice qualibet qui in eadem culpabilis fuerit.

De honestate servanda in Choro.

Item statuimus & ordinamus, quod Canonici, qui praesentes erunt in Choro, dum celebrabitur divinum Officium, stent cum maxima honestate, & absque alia confabulatione. Et medietas ipsorum sit ab una parte Chori, alia vero ab alia; Neque ab una parte Chori ad aliam discurrat, aut ab inde recedere, vel abire praesumat, nisi necessitas imminet corporis, vel negotium Ecclesiae. Et si quispiam fecerit adversus ea aliquod indecorum, quoad illam Missam, vel horam pro absente penitus habeatur.

*De administratione Sacramentorum facienda per Canonicos
solum, nisi &c.*

Item statuimus & ordinamus, quod dicti quatuor Canonici habeant administrationem Parochiae Ecclesiae; & quod nullus Capellanus, seu aliqua alia persona se in ejus cura aliquo modo misceat, nisi in casu necessitatis, vel de expressa licentia Cardinalis, vel ejus Vicarii, seu Canonicorum.

*De Missis dicendis per Capellanos habentes Capellas
intra corpus Ecclesiae.*

Item volumus, quod Capellani, qui in dicta Ecclesia Capellas habent, suas Missas celebrent statutis diebus, aut celebrari faciant per idoneos secundum foundationem, & ordinem Patronorum Capellarum; & si contrafecerint qualibet vice in bolengenis tribus puniantur.

*De Lampadibus accendendis ante Altare majus per Capellanum
Capellae S. Thomae.*

Item statuimus & ordinamus, quod Capellanus Capellae Sancti Thomae sitae in dicta Ecclesia, qui tenetur ex testamento quond. Mancini accendere sumptibus Capellae duas lampadas ante majus Altare, quae diu noctuque ardere debent, ita diligentem in hujusmodi luminaribus se exhibeat, quod nulla hora, nisi casu fortuito, reperiuntur extinctae; & si contrafecerit vice qualibet puniatur pro qualibet lampade in bolengenis duobus. Et de hoc stetur dicto Camerarii, seu alius honestae personae medio juramento. Et si Capellanus hoc facere recuserit, Vicarius Cardinalis teneatur ordinare, quod dictas lampadas accendat cum eadem poena apposita.

De electione Camerarii, & ejus Officio.

Item statuimus & ordinamus, quod omni anno in Calendis Januarii eligatur per Vicarium praefatae Ecclesiae Canonicus unus ex Canonicis, qui Camerarius nuncupetur, ante cujus electionem singuli Canonici teneantur in manibus Vicarii jurare, quod eligent meliorem, & magis utiliore ad praedictum

dictum officium exercendum . Praedictus autem **Camerarius** sic electus omnes redditus , & proventus dictae Ecclesiae recipiat , & describat , & de ipsis administret aequaliter **Canonicis** residentibus , & in Ecclesia servientibus , ut supra notatum est in **Capitulo de Residentia** , & in sequenti **Capitulo de divina servitute** , & omnes alias expensas Ecclesiae faciat fideliter usque ad annum unum . Et singulis duobus mensibus teneatur coram **Vicario** , & **Canonicis** reddere rationem de omnibus introitibus , & exitibus dictae Ecclesiae , ac etiam de noctibus , horis , & **Missis** per **Canonicos** praedictos , prout superius notatum est . In fine vero anni sui **Officii** tam de receptis , quam de expensis , & generaliter de omnibus administratis per eum plenariam rationem reddere teneatur . Et si aliquid superfuerit coram **Vicario** , & **Capitulo** , novo **Camerario** infra quindecim dies , postquam de praedictis rationem fecerit , hoc consignare , alias elapso termino in poenam dupli ipso facto incurrat . Et ne **Camerarius** sine mercede laboret pro aliquali sua mercede laboris recipiat de fructibus Ecclesiae solidos decem pro quolibet mense .

De libro Camerarii , & fallis scribendis in eo .

Item statuimus & ordinamus , quod dictus **Camerarius** teneatur unum librum facere , in quo fallas , seu abientias **Canonicorum** , & **Capellanorum** describere , & annotare teneatur ; nec non absentias noctium earundem , ac de praemissis coram **Vicario** , & **Canonicis** dictae Ecclesiae reddere calculum , & rationem , nulla fraude interveniente , sub poena privationis **Officii** , ac praestiti juramenti , adjicientes quod ii , qui non venerint in secundo psalmo **Vesperarum** , & **Matutini** , & in **Missis** dum **Presbyter** incipit **Gloria in excelsis** , seu finito **kirie eleyson** , **Camerarius** in continenti sine aliqua dilatione annotet in libro sub poena contenta superius in isto **Capitulo** .

De quotidiana distributionis quantitate .

Item , qui **Altario** servit , de **Altario** vivere debet . Statuimus , quod praedicti **Canonici** habeant cotidianas distributiones de fructibus dictae Ecclesiae in hunc modum , videlicet . Quod quilibet **Canonicus** qualibet die habeat bolengenos tres . In duplicibus vero , & **Dominicalibus** quinque quilibet pro qua-

qualibet die, si praelens fuerit in supradictis horis, prout in Capitulo superius notatum est.

De solutione facienda per novos Canonicos in ingressu.

Item statuimus & ordinamus, quod antequam Canonici de novo recipiantur in dicta Ecclesia, pro paramentis, & ornamentis dictae Ecclesiae solvere Florenos Romanos octo Camerario teneantur, quos ipse Camerarius in dictis paramentis quam citius poterit, convertere teneatur sub poena praestiti juramenti, nisi Cardinalis, vel ejus Vicarius in specialem utilitatem, vel necessitatem Ecclesiae ipsam pecuniam duxerit convertendam.

*De juramento praestando per novos Canonicos
de servandis statutis Ecclesiae.*

Item statuimus & ordinamus, quod quilibet Canonico-
rum recipiendus in dicta Ecclesia in manibus Vicarii praestet
juramentum de observandis statutis, & consuetudinibus Ec-
clesiae memoratae.

*De quibus mulieribus permittitur Canonicis, ut interdum
intrent domos eorum.*

Item statuimus, quod nullus Canonicus tantae temerita-
tis, & audaciae sit, quod in cameris ipsorum aliquam mulie-
rem suspectam audeat, nisi matrem, sororem, aut amitam,
intromittere, & hoc de raro, neque receptare aliquem homi-
cidam, vel aliquo enormi crimine diffamatum sub poena ar-
bitrio Dñi Cardinalis, vel ejus Vicarii.

De Capellano, qui fuerit absens per menses tres.

Item statuimus & ordinamus, quod si quis Capellanus
absque licentia Cardinalis, vel ejus Vicarii se absentaverit, &
infra trium mensium spatium non redierit ad Ecclesiam prae-
libatam ad serviendum Capellae ex tunc per Edictum publi-
cum in Choro Ecclesiae, dum Missarum solemnia celebrantur
publicandum, & postea in portis ejusdem Ecclesiae adfigendum
ad serviendum revocetur; & si infra mensem alium a tem-

pore citationis hujusmodi non redierit, justo impedimento cessante, per ipsum Vicarium Capellania sua absque alia juris solemnitate privetur, & alius sui loco substituatur.

De audiendis excusationibus fallentium per Vicarium.

Item statuimus & ordinamus, quod Vicarius teneatur singulorum, qui se excusare voluerint, aut potuerint, excusationes audire singulis duobus mensibus, excusationes legitimas admittere, ipsius qui se excusat, medio juramento,

De Funeralibus quae veniant ad manus Camerarii.

Item statuimus, quod omnis cerae quantitas obveniens Ecclesiae ex exequiis defunctorum, omnisque pecunia ratione soli veniant ad manus Camerarii pro candelis cereis in Festo Purificationis gloriosae Virginis Mariae, ac etiam pro aliis luminaribus opportunis in dicta Ecclesia. Et si aliquod supererit inter praesentes in dictis exequiis distribuatur.

De distributione in locum absentis Canonici, vel Capellani.

Et ne circa cultus divini exhibitionem dicta Ecclesia defectum aliquem patiatur, statuimus, quod si quando Canonicus, vel Capellanus contigerit ab Ecclesia absentari, post quindecim dies Vicarius de substituto provideat, qui loco absentis Ecclesiae, vel Capellae deserviat, qui substitutus omnes, & singulas dicti Canonici, vel Capellani distributiones, sicut ipse, si personaliter interesset, percipiat.

De rebus mobilibus Ecclesiae non commodandis sine licentia Vicarii.

Item statuimus, quod nullus Canonicus, neque Camerarius Reliquias, pannos, libros, paramenta, vel alia sacra vasa, aut ornamenta, seu argentum ad divinum cultum Ecclesiae deputata extra Ecclesiam alicui commodare ullo modo praesumat, licentia Dñi Cardinalis, vel ejus Vicarii non obtenta. Et si quando de licentia praefati Vicarii hoc contigerit, tum Camerarius debeat in suo libro annotare portitores, & si contrafecerit, puniatur arbitrio Vicarii.

*De Residentia facienda iterum usque dum sint redacti Canonici
ad numerum quaternarium.*

Item, quod secundum statutum, & ordinationes praefati Dñi Eugenii numerus Canonorum sit ad quatuor dumtaxat redactus, ne praefata Ecclesia in divinis incommodum interim patiatur, statuimus & ordinamus, quod Canonici, qui a data literarum dicti Dñi Eugenii citra in dicta Ecclesia recepti fuerint, necnon Capellani, qui vice absentium Canonorum divina secundum deputatas eis portiones supplere teneantur, ac debeant, ex tunc a publicatione praesentium statutorum, secundum hujusmodi nostras ordinationes, & statuta in praefata Ecclesia pernoctare, & deservire nocturnis pariter & diurnis officiis debeant in omnibus, & per omnia, ac si praedictus numerus esset plenarie adimpletus.

De oblatione Altaris majoris, quod Capellani &c.

Adjicimus quoque, quod de oblationibus majoris Altaris ipsius Ecclesiae, videlicet a decem solidis infra Capellani dictae Ecclesiae, qui pro Canonis absentibus nunc deserviunt, participare debeant, prout Canonici ipsius participant.

De Lampade accendenda ante Corpus Christi.

Adjicimus insuper quoque, quod Camerarius dictae Ecclesiae de fructibus ipsius Ecclesiae teneatur accendere Lampadem ante Corpus Christi dum divina celebrantur, & si contrafecerit in bolengenis tribus qualibet vice puniatur, & stetur dicto Canonorum, medio juramento.

III.

Bulla, qua Eugenius IV. Cardinali Bessarioni, & post ejus mortem Basilicae SS. XII. Apostolorum Ecclesiam

S. Andreae una cum domibus, & hortis

ad eam pertinentibus concedit.

EUGENIUS Episcopus servus servorum Dei ad futuram rei memoriam. Illas potissime petitiones ad exauditionis gratiam favorabiliter admittimus, per quas venerab. fratrum nostrorum

strorum S. Romanae Ecclesiae Cardinalium commodo speratur, atque profectui provideri. Sane sicut Nobis dilectus filius noster Bessarion Basilicae XII. Apostolor. Presb. Cardinalis nuper exponere curavit, Ecclesia S. Andreae sita in via Erzatica de Urbe, quae olim Monasterium Monialium esse solebat, & post translationem Monialium hujusmodi ab inde cum quondam habitationibus Monialium, ac certis domibus censualibus eidem Ecclesiae contiguas, sive adjacentibus, necnon hortis, hortaliis, ac juribus, & pertinentiis suis Monasterio S. Clementis de dicta Urbe Ordinis S. Jeronymi sub certis modo & forma auctoritate Apostolica unita & incorporata extitit, totaliter discooperta & destructa, ac habitationes, necnon domus praedictae pleraeque ruinosae, ac praeterea dilectis filiis Priori, & Fratribus dicti Monasterii S. Clementis minus utiles, & accommodae fore noscuntur. Cum autem, sicut accepimus Ecclesia, habitationes, & domus praedictae juxta domum suae habitationis, sive residentiae consistant, ac habitationes & domus praedictae, quae quinque numero sunt citra viam ad latus occidentale situatae eidem Cardinali pro sua in eis collocanda familia plurimum necessariae existant, ipseque Cardinalis si habitationes, & quinque domus hujusmodi ei concedantur, eas posse tenus reparare, & restaurare intendat; Nos quibus venerab. Frater noster Franciscus Episcopus Portuensis Sanctae Romanae Ecclesiae Vicecancellarius, cui, ut se super praemissis informaret commisimus, relationem fecit fidelem, quique per hujusmodi informationem ita esse, & quod in his ipsorum Prioris, & Fratrum expressus accessit assensus invenimus, ipsius Cardinalis in hac parte supplicationibus inclinati hujusmodi Ecclesiam, necnon quondam habitationes Monialium, ac quinque domus praedictas cum hortis, & hortaliis, ac juribus, & pertinentiis praemissis, ipsi Cardinali quoad vixerit, & post ejus decessum, Basilicae XII. Apostolorum hujusmodi auctoritate Apostolica, perpetuo applicamus, appropiamus, deputamus, & assignamus. Ita quod liceat ex nunc Cardinali praedicto per se, vel alium, seu alios, Ecclesiam, habitationes, & quinque domus praefatas cum hortis, hortaliis, & aliis supradictis auctoritate propria libere apprehendere, ac illas inhabitare, seu inhabitari facere, aliasque de eis disponere & ordinare, alicujus super hoc licentia minime requisita; Non obstantibus literis unionis Monasterio S. Clementis factae hujusmodi, ac in eis contentis, ac Constitutionibus Apostolicis, ceterisque contra-

trariis quibuscumque . Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostrae applicationis , appropriationis , deputationis , & assignationis infringere , vel ei ausu temerario contraire . Si quis autem hoc attemptare praesumpserit indignationem Omnipotentis Dei , & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum . Datum Romae apud S. Petrum anno Incarn. Dominicae millesimo quadringentesimo quadregesimo sexto viii. Kal. Septembr. Pontificatus Nostri sexto decimo .

IV.

Bulla extinctionis Clericatum S. Mariae in Campo, S. Nicolai de Columna, ac S. Silvestri de Arcioninis, & applicatio fructuum Rectoribus, & reparationi dictarum Ecclesiarum.

NICOLAUS Episcopus servus servorum Dei . Dilecto filio Johanni Gundisalvi de Deza Archidiacono de Baroncelle in Ecclesia Auriens. salutem , & apostolicam benedictionem . Quoniam dum Ecclesiarum , & ecclesiasticarum personarum opportunitates , & commoda temporalium rerum tenuitas minuit , illarum vilescit decentia , & divinus cultus in domo Domini definit exerceri , Apostolicae ad hoc non indigne extenditur provisionis opera , ut hujusmodi dispendiis per remedia occurrere valeat opportuna . Nuper siquidem dilectus filius noster Bessarion tit. Basilicae XII. Apostolorum Presbyt. Cardinalis coram Nobis exposuit , quod licet in quampluribus Parochialibus Ecclesiis de Urbe ab ipsarum fundatione pro divini cultus honorificentia , & augmento nonnulla perpetua beneficia Clericatus nuncupata pro nonnullis Clericis , qui Rectoribus earum pro tempore in divinis Officiis , & Missis deservire , pulsare campanas , claudere & aperire Ecclesias , & alia eis incumbentia supportare deberent , quique aequis portionibus cum Rectoribus dictarum Ecclesiarum illarum fructus , redditus , & proventus perciperent , instituta fuerint , tamen fructus , redditus , & proventus praedicti , causante temporum malitia , adeo effecti sunt tenues , & exiles , quod propter ipsorum exiguitatem Rectores & Clerici praefati se ex illis commode sustentare , & alia eis pro tempore incumbentia onera supportare commode non possunt ; ac dicti Clerici , qui in exhibitione ministerii , & ser-

fervitiorum hujusmodi se reddunt plurimum negligentes, fructus, redditus, & proventus praedictos minus debite etiam non deserviendo percipiunt, sicque cedit in divinae Majestatis offensam, quod ad ejus laudem, & dictarum Ecclesiarum decorem fuerat primitus institutum. Et sicut idem Cardinalis Nobis etiam exponere curavit, si in singulis S. Mariae in Campo, cujus decem, S. Nicolai de Columna, cujus similiter decem, ac S. Silvestri de Arcioninis Parochialibus Ecclesiis, & de Urbe praefatae Basilicae immediate subjectis, cujus quindecim flor. auri de Camera singularum videlicet Rectores & Clericos ipsarum pro tempore existentes contingentium portionum fructus, redditus, & proventus, secundum communem existimationem, valorem annum, ut asseritur, non excedunt, singula perpetua beneficia Clericatus nuncupata hujusmodi prout in nonnullis aliis Parochialibus Ecclesiis dictae Urbis per quosdam Romanos Pontifices Praedecessores Nostros pro salubri ipsarum Ecclesiarum statu factum fuisse dignoscitur, supprimerentur, & extinguerentur, ac ipsos Clericos contingentium portionum fructus, redditus, proventus, possessiones, & bona portionibus Rectores praefatos contingentibus perpetuo applicarentur, incorporarentur, & annecterentur, id in non modicum subjectarum Ecclesiarum, & Rectorum in praemissis cederet relevamen. Quare pro parte dicti Bessarionis Cardinalis asserentis se dictam Basilicam, quae titulus sui Cardinalatus existit pro parte reformasse, in ea divinum cultum auxisse, & pro posse adaugere, nec non praefatas subjectas Ecclesias reformare intensis desideriis affectare, Nobis fuit humiliter supplicatum, ut super his opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur qui de praemissis certam notitiam non habemus hujusmodi supplicationibus inclinati discretioni tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus si, & postquam, super quo tuam conscientiam oneramus, tibi de praemissis legitime constiterit, auctoritate Apostolica statuas & decernas, quod omnia & singula oblationes, funeralia, obventiones, & emolumenta in dictis subjectis Ecclesiis pro tempore obvenientia, necnon una ex tunc, alia vero medietas omnium, & singularum portionum praedictarum eisdem Clericos contingentium, quamprimum illorum beneficia hujusmodi per ipsorum Clericorum cessus, vel decessus, aut alicujus beneficii Ecclesiastici, seu aliquorum beneficiorum Ecclesiasticorum assecutione, cujus seu quorum fructus, redditus, ac proventus aequivaleant fructibus,

bus, redditibus, & proventibus portionum Clericorum praedictorum, quae fuerint pacifice assecuti, seu aliquis eorum fuerit pacifice assecutus per quascumque assecutiones beneficia huiusmodi auctoritate praefata tenore praesentium vacare decernimus, seu alias quasvis dimissiones vacare contigerit, prout ipsa beneficia vacabunt ex tunc in antea perpetuis futuris temporibus, portionibus Rectorum praedictorum applicentur, uniantur, & etiam incorporentur, ita quod liceat praefatis Rectoribus omnium & singulorum oblationum, funeralium, obventionum, & emolumentorum, necnon medietatum portionum Clericorum praedictorum quamprimum, ut praemittitur, processus, vel decessus, aut assecutiones huiusmodi, vel aliter vacare contigerit, fructus, redditus, & proventus percipere, & illos in suos pro tribus, & pro quarta partibus in dictarum Ecclesiarum reparatione convertere, cujuscumque licentia desuper nullatenus requisita, dictaque beneficia suppressa & extincta sint, & esse penitus censeantur. Non obstantibus Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque; aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de huiusmodi, vel aliis beneficiis Ecclesiasticis in illis partibus speciales, vel generales Apostolicae Sedis, vel Legatorum ejus literas impetraverint, etiamsi per eas ad inhibitionem, reservationem, & decretum, vel alias quomodolibet sit processum, quas quidem literas, & processus etiam pro tempore habitos per easdem, & quaecumque inde secuta ad dicta beneficia volumus non extendi, sed nullum per hoc eis, quoad assecutionem aliorum beneficiorum praejudicium generari, & quibuslibet privilegiis, indulgentiis, ac literis Apostolicis generalibus, vel specialibus quorumcumque tenorum existant, per quae praesentibus non expressa, vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet, vel differri, & de quibus, quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda sit in nostris literis mentio specialis. Volumus autem, quod ex nunc singuli dictarum subjectarum Rectores unum Clericum, qui illis in Missis, & aliis divinis Officiis deserviat, perpetuo retinere, ac ei vitae necessaria ministrare teneantur. Nos enim ex nunc irritum decernimus & inane, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attemptari. Datum Romae apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo Id. Martii Pontificat. Nostri anno primo.

V.

Bulla Pii II., qua committit Nicolao Arch. Sipontino ad instantiam Card. Bessarionis, ut Basilicam SS. XII.

Apostolorum, amotis inde Canonicis, ad Fratres Minoritas transferat.

PIUS Episcopus servus servorum Dei, ven. fratri Nicolao Archiepiscopo Sipontino Salutem, & Apostolicam Benedictionem. Sedis Apostolicae providentia circumspecta Ecclesiarum omnium debitam curam gerens assidue vigilat, & se continue reddit attemptam, ut Ecclesiae ipsae, quae domus sunt orationis in terris per divinorum Officiorum observantiam digna devotione, & fidei reverentia a Christifidelibus venerentur, & quibus subtrahi conspicit divinum cultum suae brachium potestatis extendit, ut ad Dei laudem, & fidelium animarum salutem in spiritualibus maxime dirigi valeant, & augeri. Sane nuper ven. frater Bessarion Episcopus Tusculanus Basilicae XII. Apostolorum de Urbe perpetuus administrator ab eadem Sede deputatus Nobis exposuit, quod praefata Basilica, quam diu antequam ad Episcopatum promoveretur in sui Cardinalatus Parochialem obtinuerat, nunc vero in Commendam obtinet, propter devotionem fidelium tam civium, quam forensium non parum habet hominum concursum, qui Basilicam praedictam visitare, & Missas, ac alia divina Officia inibi audire consueverunt, & quod licet numerus Canonici ipsius Ecclesiae, qui olim octo esse consueverant per fel. rec. Eugenium IV. praedecessorem Nostrum ad ipsius Episcopi supplicationem ad numerum quatuor Canonici per cessum, vel decessum reductus fuerit ad hoc, ut praedicti quatuor Canonici facilius se sustentare, & in dicta Basilica residentiam facere, ac ei in divinis continue deservire possent. Cum autem id tempus nullus ex Canonicis in ea resideret, ac unus tantum Capellanus nomine omnium ipsorum Canonici in ea deserviret, nihilominus, non obstante reductione huiusmodi, & aliis remediis, quae ipse Episcopus adhibere continue conatus fuit, modicus, vel quasi nullus in ea servatur cultus divinus, & vix duo ex dictis Canonicis, qui nunc ad numerum sex reducti sunt, inibi resident, ipsique Canonici ad divinum Officium sufficientes, aut dispositi non existunt, ipsa quoque Basilica in suis aedificiis nimium

mium est collapsa, & etiam ruinosa, quodque idem Episcopus praedictam Basilicam ad Religiosos transferri, & in ea tot Fratres Ordinis Minorum, quorum unus sit Guardianus, qui curam aliorum Fratrum habeat, & ad curam animarum in dicta Basilica aliquem Presbyterum Saecularem de consensu Cardinalis, qui pro tempore fuerit, deputare possit, creari, & institui, quot poterunt ex ipsius Ecclesiae fructibus congrue sustentari desiderat, & affectat. Quare pro parte dicti Episcopi Nobis fuit humiliter supplicatum, ut cum Procurator generalis dict. Fratrum in dicta Urbe sit praesens, & ad receptionem dictae Ecclesiae paratum se offerat, pluresque Parochiales Ecclesiae de dicta Urbe per huiusmodi Religiosos sint solitae gubernari, dictam Basilicam ad huiusmodi Religiosos transferri, & ibidem Fratres creari, & institui praedictos, ita quod fructus, & proventus Canonatus, & Prebendae, quos ipse Episcopus, & Administrator obtinet, ac alii ejusdem Basilicae Cardinales obtinere consueverunt, necnon fructus, & redditus communes ad dictam Basilicam provenientes ex nunc, cedentibus vero, & decedentibus ipsis dictis sex Canonici, & aliis Presbyteris, & Clericis perpetuis beneficiatis in eadem Basilica, vel suos Canonatus, & Prebendas, ac beneficia quomodolibet dimittentibus, reliqui omnes fructus, redditus, & proventus huiusmodi Canonatum, prebendarum, & beneficiorum, ac etiam possessiones, & bona quaecumque ad dictos Canonicos, & perpetuos beneficiatos ratione suorum Canonatum, & Prebendarum, ac beneficiorum huiusmodi pertinentia praedictis Fratribus, & eorum Ordini applicentur de benignitate Apostolica mandaremus. Nos itaque huiusmodi supplicationibus inclinati Fraternit. tuae per Apostolica scripta mandamus, quatenus dictam Basilicam auctoritate Apostolica ad huiusmodi Religiosos transferas, & ibidem tot ex huiusmodi Fratribus Minorum, quorum unus sit Guardianus, qui unum Presbyterum saecularem ad curam animarum de consensu Cardinalis deputare possit & valeat, qui parochianis ministret Ecclesiastica Sacramenta, ibidem instituas, quot ex fructibus praedictis poterunt congrue sustentari, ac statuas auctoritate praedicta & ordines, quod fructus, redditus, & proventus, ac possessiones & bona ad Canonatum, & Prebendam praefati Episcopi, & Commendatarii, seu Cardinalis pro tempore existentis, necnon fructus, redditus, & proventus, communiter ad dictam Basilicam provenientes ex nunc, cedentibus vero, & decedentibus

Canonicis, & Beneficiatis praedictis, vel suos Canonicatus, & Prebendas, & beneficia supradicta quomodolibet dimittentibus, reliquos omnes fructus, redditus, & proventus, ac possessiones, & bona ad Canonicos, & Beneficiatos praedictos ratione Canonicatum, & Praebendarum, & Beneficiorum hujusmodi pertinentia, ut praefertur, etiam si ipsi Canonicatus, & Prebendae, ac beneficia sint dispositioni Apostolicae quomodolibet reservata, eisdem Fratribus, & eorum Ordini applicentur eo ipso. Ac nihilominus eisdem Guardiano, & Fratribus postquam in dicta Basilica creati, & instituti fuerint, locandi, & arrendandi fructus, redditus, & proventus, jura, & obventiones Canonicatum, & Praebendarum, ac Beneficiorum praedictorum a Canonicis, & Beneficiatis praedictis obtinentibus illa, quamdiu ipsi Canonici ea obtinuerint pro certo pretio eisdem Canonicis, & Beneficiatis annuatim persolvendo, si de hoc inter se convenerint, auctoritate praedicta, licentiam largiaris, contradictores per censuram Ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Non obstantibus quibuscumque Constitutionibus, ac privilegiis, & literis Apostolicis, necnon statutis, & consuetudinibus Basilicae, & Ordinis praedictorum contrariis juramento, confirmatione Apostolica, vel quacumque firmitate alia roboratis. Aut si aliqui Apostolica, vel alia quavis auctoritate in eadem Basilica in Canonicos sint recepti, vel ut recipiantur, insistant, seu si super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi Canonicatibus, & Prebendis ipsius Basilicae speciales, vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales Apostolicae Sedis, vel Legatorum ejus literas impetrarint, etiam si per eas ad inhibitionem, & decretum, vel alias quomodolibet sit processum; Quas quidem literas, & processus habitos per easdem, & quaecumque inde secuta ad hujusmodi Canonicatus, & Prebendas, & alia beneficia ipsius Basilicae volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad assencionem Canonicatum, & Praebendarum, ac beneficiorum aliorum praepjudicium generari. Seu quibuscumque privilegiis, indulgentiis, & literis Apostolicis generalibus, vel specialibus cujuscumque tenoris existant, per quae praesentibus non expressa, vel totaliter non inserta effectus eorum impediri valeat quomodolibet, vel differri, & de quibus, quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda sit in nostris literis mentio specialis; Nos enim dicto Episcopo, & Cardinalibus in dicta Basilica successoribus, in ipsa

ipsa Basilica , ac Guardiano , & Fratribus ibi commorantibus , dum inibi fuerint , necnon parochianis dictae Basilicae omnem correctionem , jurisdictionem , ac iustitiam reservamus , quam in Canonicis , & Beneficiatis , ac parochianis dictae Ecclesiae ipsius Episcopi praedecessores dictam Basilicam obtinentes habuerunt , & idem Episcopus noscitur habere de praesenti . Et insuper ex nunc irritum decernimus , & inane , si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter , vel ignoranter contigerit attemptari . Datum Romae apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio pridie Kal. Julii Pontificatus Nostri anno quinto .

VI.

Bulla , qua Pius II. Card. Bessarioni concedit , ut S. Eugeniae Sacellum restaurare , Sacellum instituere , atque eligere , illudque in posterum jure patronatus obtinere possit .

PIUS Episcopus servus servorum Dei . Venerab. Fratri Bessarioni Episcopo Tusculano Cardinali Niceno salutem , & Apostolicam benedictionem . Personam tuam , Nobis , & Apostolicae Sedi devotam tuis exigentibus meritis paterna benevolentia prosequentes , vota tua , quaecumque praesertim ex quibus divini cultus augmentum , & salus speratur animarum ad exauditionis gratiam libenter admittimus , & ut optatum fortiantur effectum , opem , & operam impartimur . Sane pro parte tua Nobis nuper exhibita petitio continebat , quod tu Capellam sub invocatione Sanctae Eugeniae in Basilica duodecim Apostolorum de Urbe sitam , quae indotata existit , & restauratione indiget pro tuae , & tuorum progenitorum animarum salute sub invocatione SS. Michaelis Archangeli , & Johannis Baptistae restaurare , libris , paramentis , & aliis ecclesiasticis ornamentis ad divinum cultum necessariis fulcire , ac competentibus pro uno Presbytero , qui inibi Missas , & alia divina Officia celebret , redditibus de bonis tuis etiam per Ecclesiam acquisitis dotare proponis , affectans , quod jus patronatus dictae Capellae tibi , & post te nomine tuo Abbatibus S. Pauli de Urbe S. Benedicti , & Priori S. Mariae de Populo S. Augustini Ordinum in perpetuum servetur , & eapropter No-
bis

bis humiliter supplicasti, ut tuo proposito, & affectui hujusmodi annuere de bonitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui cultum ipsum divinum augeri intensius desideramus affectibus dictum tuum propositum in Domino plurimum commendantes, tuisque hujusmodi, qui etiam praedictam Basilicam in Commendam obtines, pro ipsius Basilicae decore, & cultus praedicti in ea augmento devotis supplicationibus inclinati, tibi Capellam praedictam restaurari, reparari faciendi, libris, paramentis, & ornamentis praedictis fulciendi, necnon redditibus, ut praefertur, de bonis tuis etiam per Ecclesiam acquisitis dotandi auctoritate Apostolica tenore praesentium facultatem concedimus, ac postquam illam restaurari feceris, & dotaveris, ut praefertur, tibi, & post te nomine tuo Abbati, & Priori praedictis in perpetuum, vel si aliter ante mortem tuam disponas jurispatronatus, & praesentandi personam idoneam ad dictam Capellam hac prima vice, & quotiens in antea illam vacare contigerit Presbytero Cardinali dictae Ecclesiae pro tempore existenti dicta auctoritate reservamus, decernentes Capellam ipsam sub invocatione eorundem Sanctorum Michaelis Archangeli, & Johannis Baptistae, ac Sanctae Eugeniae de cetero nominari debere, jure tamen ipsius Basilicae in omnibus semper salvo. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae concessionis, reservationis, & constitutionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursum. Dat. Romae apud S. Petrum Anno Incarnat. Dominicae millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio, pridie Kal. Maji Pontificatus Nostri Anno V.

VII.

Dispositio testamentaria, qua Cardinalis Bessarion varia sua bona Sacello S. Eugeniae in Basilica XII. Apostolorum donat, ac in eo monumentum sibi poni praecipit.

IN Nomine Domini Amen. Anno a Nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto Indict. XII. die vero Veneris decima septima mensis Februar. Pontificatus Sanctissimi

Æssimi in Christo Patris , & Domini Nostri D. Pii divina providentia Papae II. anno sexto in mei Notarii publici , testiumque infracriptorum ad hoc specialiter vocatorum , & rogatorum praesentia personaliter constitutus Rñus in Christo Pater & Dñus D. Bessarion miseratione divina Episcopus Tusculanus S. Romanae Ecclesiae Cardinalis , Patriarcha Constantinopolitanus , & Apostolicae Sedis Legatus de latere , sanus & potens corpore & mente , volens quoque , ut asseruit de Capella perpetua , quam alias ex facultate sibi per praefatum Dominum Nostrium concessa fundavit in Ecclesia SS. Apostolorum de Urbe sub vocabulo , seu invocatione Beatorum Michaelis Archangeli, Johannis Baptistae , & S. Eugeniae , & circa illam , quae suae voluntatis suggerit affectus , donec in corporeis membris quies viget , & ratio mentem regit , salubriter providere , ordinare , & disponere omnia & singula in infra servatim insertis capitulis , sponte & libere ordinavit , disposuit , instituit , donavit , dimisit , atque fecit , prout in eisdem capitulis alta , & intelligibili voce per Dominationem Suam Rñam coram me Notario , & testibus infrascriptis lectis , quorum tenor de verbo ad verbum talis est : In primis instituo in Capellanos Capellae meae in perpetuum fundatae sub vocabulo Beatorum Michaelis Archangeli, Johannis Baptistae , ac S. Eugeniae sitae in Ecclesia SS. Apostolorum de Urbe Religiosos viros fratres & Conventum Ordinis B. Francisci in eadem Ecclesia SS. Apostolorum inhabitantes , quacumque ordinatione per nos alias super inde facta non obstante ; & ordino , ac dispono , ut in eadem Capella faciant dici praedicti Fratres omni die unam Missam , diebus Mercurii , Veneris , & Sabbati Missam pro defunctis , Dominica vero die Missam currentem ; die Lunae S. Angeli ; die Martis S. Johannis Baptistae ; die Jovis S. Trinitatis cum collecta in qualibet pro defunctis , referendo pro vivis nomen meum , pro mortuis post mortem nomen meum , Isidori , & Dositheii Episcoporum ; item Theodori , & Theodorae , & Michaelis , ac aliorum , quos in intentione mea habeo . Si tamen casu aliquo Fratres praedicti a loco praedictae Ecclesiae recederent , & Ecclesia in pristinum statum reducta fuerit , tunc volo & ordino , ut jus eligendi , vel unum tantum Capellanum , si redditus ipsius Capellae triginta ducatos auri de Camera non excefferint , vel duos , si ad sexaginta ascendent , remaneat Abbati S. Pauli , & Priori B. Mariae de Populo Monasteriorum de Urbe , qui dicant quinque Missas in qualibet septimana , tres pro defunctis , &
duas

duas de Sanctis, videlicet de S. Archangelo, & S. Johanne Baptista, ut superius ordinatum est. Item volo & ordino, ut singulis annis decima die mensis Septembris praedicti Fratres cantent vigilia mortuorum, & Missam solempnem pro defunctis meis praenominatis, vel Capellani saeculares in absentia Fratrum dicant totum Officium legendo. Item volo, ut duae Vineae, quas donavimus Capellae praedictae pro dote sua vendantur plus offerenti, & eisdem pecuniis emanantur pro dote ejusdem Capellae in locis bonis, liberis, & utilibus responsiones vini secundum consuetudinem, quae fieri solet Romae. Concedo autem plenam facultatem, & liberam vendendi Vineas praedictas Rev. Patri D. Johanni Baptistae de Sabellis Apostolicae Sedis Protonotario, ac D. Laurentio de Venitinis Canonico Principis Apostolorum de Urbe, & D. Simeoni de Pellinis Auditori nostro Subdiacono Apostolico, & Petro de Rubeis de Velletro, vel majori parti eorumdem, qui deponant pecunias praedictas in aliquo Banco securo ubi custodiantur, nec aliquis eas tangat, donec emanantur responsiones praedictae. Sed ne diu Capella stet sine fructu dotis suae, conentur si possibile fuerit simul & semel hoc facere, & vendere vineas, ac emere responsiones. Item dono ex nunc in perpetuum Capellae praedictae paramenta, & jocalia infra scripta, videlicet: Unum paramentum pro quotidiano servitio coloris albi de drapo damascino: aliud coloris bysei similiter de damascino plano, & stolas, manipula, & camises. Item plumalia tria, videlicet, album, brocatum de auro, & aliud pavonatzium de damascino simplici cum armis meis, emptum ab haereditate bon. mem. Rm̃i Dñi Cardinalis de Columpna, & quoddam aliud nigrum de damascino emptum ab haereditate Rm̃i Dñi Cardinalis Ruteni bo. mem. omnia cum pulchris frigiis; Item unam planetam de damascino pavonatzio emptam ex praedicta haereditate D. Cardinalis de Columpna cum frigio de soleis aureis recamatis: Item Calicem & patenam, duas ampullas argenteas, quas portavimus de Vienna: Item de duobus novis calicibus, quos fecit nunc mihi Magister Simeon aurifex unum cum patena sua: Item Crucem unam, quae ante me ferebatur in Legationibus, factam Bononiae: Item thecas corporalium duas, una in qua est nomen Jesu cum perlis, & unam aliam de veluto rubeo cum corporalibus suis: Item superpellicea quatuor: Item de panniculis pulchris ornatis serico pro cooperiendo calice duos: Item tobaleas majores ad cooperiendum
Altare

Altare quatuor de melioribus : Item tapetum unum bonum, ad ponendum ante Altare : Item unum Missale magnum emptum ab haereditate D. Cardinalis Ruteni praedicti : Item dono eidem Capellae ex nunc inter vivos infra scriptas res , quarum usum reservo mihi dum vivam , scilicet turribulum quod nunc habemus , navicellam , & vas pro aqua sancta cum suo aspersorio , quae nunc fecit nobis aurifex supradictus , & duo candelabra de Capella nostra , quibus utimur in eadem : Item pannum de veluto Alexandrino , quo utimur in Capella nostra , & ante Altare super alium , ac Breviarium magnum emptum ab haereditate Rm̃i D. Card. Ruteni piae mem. & duo bancalia de panno de ratgia , quae habent SS. Apostolos , & alios quatuor pannos de ratgia parvos , quorum tres habent Annunciationem , quartus vero Crucifixum : Item tapetos tres : Item duo candelabra magna ferrea : Item quaecumque paramenta Capellae nostrae , jocalia , & Missale unum , quibus utor domi , & quae tunc invenientur : Item unum turribulum graecum planum , cum manica : Item duo ova de Struzio ornata de argento : Item legia duo : Item faldistorium pontificale : Item volo , ut pro nunc fiat una capsa pulchra , in qua deponi debeant ista omnia paramenta nostra , & custodiri in sacristia praesenti , donec Deo dante faciemus sacristiam in loco designato per nos ; Item volo & ordino , ut omnino depingatur Capella eo modo , prout ordinavi , & conveni cum Magistro : Item , postquam depicta fuerit Capella , primo fiat subtus tectum ligneum , quod est in quadro exteriori unum supercilium pulchrum , & super trabes tecti imponantur aliquae tabulae grossae per modum pontis , ut possint transiri per longitudinem de una parte ad aliam , & claudantur bene omnia foramina muri , & a parte orientali illa magna apertura , in qua dimittatur apertum tantum quantum sufficiet uni homini ad intrandum , & illud etiam claudatur ostio ligneo cum clavi : Item post supercilium totum illud quadrum exterius inoleatur , & dealbetur bene , & in facie majori , videlicet septentrionali , quae est contra Altare depingatur Dominus Noster Jesus sedens in sede , cui assistant B. Virgo , S. Angelus , S. Johannes Baptista , & S. Eugenia , & imago mea genuflexa ante pedes Christi , & sub me arma mea : Item istis factis volo , ut adaptetur , & suppleatur , si quid deficit in pavimento inter cancellos : Item ponantur in cancello columnae altiores , pulchriores , & aequales , & trabs marmorea pulchra super columpnis : Item parapecta marmorea ornentur

melius: Deinde spatium vacuum inter parapecta & trabem superiorem claudatur cratibus ferreis, quae in summitate habeant folia, sicut solent fieri, & sicuti in Altari S. Petri, quae attingant trabem superiorem, itaut nullus possit illic intrare. Fiat etiam porta ferrea pulchra cum bona seratura. Supra autem trabem marmoream figantur candelabra sex de ferro pulchra, prout in Capella Palatii pro torticiis. Item in Altari in angulo dextrae partis intrando prope cancellos fiat sepulcrum meum in hunc modum. Fodiatur in longum & largum quantum sufficiat ad profunditatem octo pedum, & murentur omnes quatuor parietes, solario dimisso sine muro, & in altitudine duorum pedum figatur inter murum, dum fit murus, una craticula ferrea, ubi jacebit cadaver. Deinde supra craticulam ad duos pedes murus habeat incastraturam circum circa, ut superponatur supra corpus una tabula marmorea. Deinde ad aequalitatem pavimenti Capellae, alia tabula marmorea, quae ex nunc possint parari, & poni tali modo, quod possint extrahi, & poni; post haec super illam tabulam ex tribus partibus, nam quarta erit murus tribunalis, erigantur tres marmoreae tabulae altitudinis quinque palmarum, & supra eas supraponatur una pulchra marmorea tabula. In istis autem tribus tabulis erectis fiat aliquis ornatus, in quarum anteriori scribantur haec literae: *Bessarion Episcopus Tusculanus Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis Patriarcha Constantinopolitanus sibi vivens posuit anno salutis &c.* cum designatione annorum Domini tunc occurrentium. Hoc autem sic factum aedificium erit Credentia, si quando Pontifex aliquis in Capella celebraverit, & ideo ponatur superius una pulchra tabula marmorea. Item volo, ut post haec completa adaptetur totum pavementum quadri exterioris, vel marmoribus, si reperiantur, vel matonibus magnis quadris secundum formam antiquorum matonorum, vel alia aliqua materia convenienti; & similiter etiam pulpitum. Item volo, ut domus, quae erat quond. Basilii de Episcopinis Scutiferi, & familiaris mei sita Romae in regione Columpnae cum omnibus suis adjacentiis & pertinentiis vendatur plus offerenti, & ex eisdem pecuniis emanantur pro dote ejusdem Capellae in locis bonis, & liberis, ac utilibus responsiones vini secundum consuetudinem, quae fieri solet Romae. Concedo autem plenariam facultatem, & liberam vendendi domum praedictam praefato D. Simeoni de Pellinis Auditori nostro, & Subdiacono Apostolico solum, & in solidum, qui deponat pecunias praedictas in banco aliquo

quo securo ubi custodiantur, nec aliquis eas tangat, donec emantur responsiones praedictae sicut praediximus; bene & diligenter attendat, ut responsiones sint bonae & securae, & in bonis securis, atque tutis consistent locis. Quae omnia & singula praefatus R^ms D. Bessarion Episcopus, Cardinalis, Patriarcha, & Legatus omnibus melioribus modo, via, jure, causa, & forma, quibus melius & efficacius potuit, & debuit, fecit, ordinavit, instituit, & dimisit volens praemissis omnibus, & singulis nunc, & in perpetuum tam in judicio, quam extra, & ubique locorum fidem indubiam adhiberi. Super quibus omnibus, & singulis idem R^ms D. Bessarion sibi a me Notario publico infra scripto unum, vel plura, publicum seu publica fieri, & confici voluit Instrumentum, & Instrumenta. Acta fuerunt, & sunt haec Venetiis in Monasterio S. Georgii Majoris sub anno, indictione, die, mense, & Pontificatu, quibus supra, praesentibus ibidem R^mo in Christo Patre, & D^{ño} Nicolao Dei, & Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopo Sipontino, ac venerabilibus viris Dⁿis Eugenio Mauroceno decretorum Doctore, ac Mathaeo de Narnia Presbiteris Capellanis praefati R^mi D. Bessarionis Episcopi Cardinalis testibus ad praemissa vocatis specialiter, atque rogatis. Et ego Johannes de Heesboem Clericus Cameracensis Dioecesis publicus Sacra Imperiali auctoritate, Notarius, quia praemissis ordinationi, dispositioni, institutioni, donationi, & dimissioni, ac voluntati, omnibusque aliis, prout in dictis capitulis continetur, & singulis, dum sic, ut praemittitur per praefatum R^mum D. Bessarionem Episcopum Cardinalem, Patriarcham, & Legatum fierent, & agerentur una cum praenominatis testibus praesens interfui, eaque sic fieri vidi, & audiui, ideo hoc praesens publicum Instrumentum exinde confeci, & in notam scripsi, subscripsi, publicavi, & in hanc publicam formam redegi, signoque, & nomine meis solitis, & consuetis signavi. In fidem & testimonium omnium & singulorum praemissorum rogatus, & requisitus ego idem Notarius, qui approbo supra, & constat mihi de verbis rasis in ultima linea ultimi capituli praeinserti, scilicet, sed ut praediximus bene, & diligenter attendat, ut responsiones sint bonae & securae, & in bonis securis, ac tutis locis consistent; quod protestor manu propria ego idem Johannes de Heesboem Clericus, & Notarius.

*Ex Codice Vaticano Urbinati num. 692. membran. in 4.
pag. 187. & seq.*

IN nomine &c. Nos Bessarion Dei, & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Tusculanus, ac Cardinalis Nicenus universis & singulis Christianidelibus, & aliis quibuscumque ad quos præsentes advenerint salutem in Domino. Ut clarius innotescat qualiter ad nostram notitiam pervenit ex fide dignis privilegiis Nobis delatis, quod eximius Artium Medicinæ, aliarumque omnium liberalium artium Doctor D. Magister Paulus Johannis de Godiis Pergulanus secundus ob ejus plurimas, & immensas virtutes a nonnullis Principibus, & Marchionibus quatuor laureatus, ac aureas coronas in capite suo digne, atque dignissime acquisivit, & visis publicis disputationibus coram Nobis sparsis cum argumentis sophismaticis, philosophando, muscando, tripudiando cum punctis pedum novissimo ritu cum maxima delectatione circumstantium, Spiritu divino commoti, ut idem Dom. & Magister prelibatus gloriari valeat abundantia dignitatum, manibus propriis, auctoritate qua fungimur, ipsum decrevimus laureare. Et veluti ille pater antiquus Moyses a Creatore nostro in alto monte Sinai Legem assumpsit, ita & Nos in altissimo monte Italico Catriano cum cannis, & foliis lauri nati in summitate montis illius in capite, & ad templas more poetarum eundem D. & Magistrum Paulum præsentem, & flexis genibus procliva devotione poscentem legitime laureavimus, volentes ut in posterum auctoritate nostra valeat per omnes partes ytalicas, & extra Italiam, in Achajam, Corinthum, Athenas, in Mare Abidos usque Constantinopolim, & citra Mare magnum, quod Ponticum dicitur, discurrendo per Latiam regionem Antiochiam, Cæsaream Philippi, Achajam, Palestinam, Laetum graecam, Ascaloniam, Feniceam, & Albaniam per Alexandriam, & totum Mare mediterraneum usque ad montem Cathaformot, & per Sirtes majores, & per totam Africam, atque per totam Tripolitanam regionem usque ad Sirtes minores, & per totum Regnum Cartaginensium, & per regiones Bisantium Numidiae, & Getulorum, & ultra flumen Nulcanum, qui intrat in Mare, & per totam Mauritaniam Cæsariensem discurrendo cum fortuna per totum mare Oceanum incipiendo ab Occidente per Septentrionem usque in Orientem
ultra

ultra Hispaniam, Scotiam, Britanniam, Galliam, Normandiam, Flandriam usque ad Rhenum flumina, & ultra usque ad montes Rifeos, & postea in civitate Jansbonae, & per totam Barbariam, & per Germaniam superiorem & inferiorem, Svetiam, Daciam, Syriam, & usque flumen Tanais, qui intrat in Mare Ponticum, & ultra Danubium per totam Ungariam usque ad Pafeos montes retrocedendo in Pannoniam, & Macedoniam, & Traciam, & per mare Rubeum usque ad culunnae Herculis circumeundo omnes alias regiones usque ad Paradisum deliciarum, & per Asiam minorem, & in illa nobilissima civitate Asfur, & per Caldeam, & Babiloniam totam discurrendo in fluminibus Tigris & Eufratis, ac Arabiam & Damascum, & usque ad montem Libani ad cujus radices nascitur Jordanes, & ultra Jordanem per regionem videlicet Idumeam, Feniceam, Judeam, Jerusalem, & Bethalem, & generaliter per totum, & universum Mundum infandas ejus mirabiles artes legere exercere cum libero transitu tam per aquam, quam per terram cum omnibus, & singulis exemptionibus, commodis, & incommodis ad ipsum merito spectantibus, & pertinentibus; Mandantes quantum possumus omnibus linguis supradictarum regionum, & locorum, ut praesentes nostras literas observent, faciantque inviolabiliter observari. In quorum fidem &c.

IX.

Posterior Cardinalis Bessarionis dispositio, qua fundationem, ac dotationem Sacelli S. Eugeniae in melius mutavit, multa insuper bona eidem attribuit, ac Fratres Ordinis Minorum in ea perpetuo Sacellanos instituit.

Bessarion miseratione divina Episcopus Tusculanus S. R. E. Cardinalis, & Patriarcha Constantinopolitanus universis, & singulis tam praesentibus, quam futuris has nostras literas inspecturis, & audituris salutem in Dño sempiternam. Ad universitatis vestrae notitiam deducimus, & deduci volumus per praesentes: Quod nos quidem de nostrae, & progenitorum nostrorum animarum salute cogitantes, ac laudem, & gloriam Omnipotentis Dei, & SS. Michaelis Archangeli, & Johannis Baptistae, & S. Eugeniae Virg. & Martyris, necnon pro divini cultus augmento

gumento infra scripta propterea facere designantes fel. record. D. Pius PP. II. ad nostram supplicationem nobis, qui Basilicam XII. Apostolorum de Urbe in Commendam tunc obtinebamus, prout obtinemus de praesenti, pro ipsius Basilicae decore, & cultus praed. in ea augmento, saluteque animarum, ut Capellam in dicta Basilica sitam, quae tunc sub invocatione S. Eugeniae dumtaxat nominata, & indotata erat, ac reparatione indigebat ad Omnipotentis Dei laudem & gloriam reparare, ac sub invocatione dictorum SS. Michaelis Archangeli, & Johannis Baptistae, ac S. Eugeniae intitulare, necnon libris, parametis, & aliis ecclesiasticis ornamentis ad divinum cultum necessariis fulcire, ac competentibus pro uno Presbytero Missas, & alia divina Officia celebraturo redditibus de bonis nostris etiam per Ecclesiam acquisitis dotare possemus, licentiam & facultatem per suas literas concessit, ac ipsius Capellae juspatronatus, & praesentandi Presbytero Cardinali dictae Basilicae pro tempore existenti personam idoneam ad illam tam prima vice, quam quoties vacare eam contigerit Nobis, & post Nos Abbati S. Pauli extra muros Urbis, & Priori domus S. Mariae de Populo de eadem Urbe S. Benedicti, & Eremitar. S. Augustini Ordinum, etiam pro tempore existentibus in perpetuum, nisi aliter ante mortem nostram disponeremus, idem juspatronatus, & praesentandi Rmo D. Cardinali dictae Basilicae pro tempore existenti reservavit, decernens Capellam ipsam sub invocatione eorundem SS. Michaelis, Johannis Baptistae, & S. Eugeniae ex tunc in antea nominari debere, prout in ipsius Domini Pii Papae literis sub dat. Romae apud S. Petrum anno Incarnat. Domin. millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio, pridie Kal. Maji Pontificatus sui anno quinto desuper confectis plenius continetur.

Et postquam Nos eandem Capellam reparare & ornare cepimus, ac ei pro dote nonnulla tunc expressa bona emimus, atque donavimus, praefatus fel. record. D. Pius Papa II. multis bonis respectibus, ex eo praesertim quod in Basilica praedicta, in qua nonnulli Clerici saeculares Canonici praebendati tunc deserviebant, propterea quod redditus & proventus dictorum Canonorum valde exigui & tenues erant manifeste & aperte neglectus, & valde diminutus divinus cultus erat in honoris Dei diminutionem, & salutis animarum Parochianorum ejusdem Ecclesiae praejudicium non parvum, & detrimentum; item aedificia omnia quasi ultimam minabantur ruinam, supplica-

plicationibus nostris inclinatus, ut ipsa Basilica in divinis congrue serviretur, illam de saeculari Ecclesia ad Ordinem Fratrum Minorum reduci intendens per quasdam alias suas literas Rev. P. D. Nicolao Archiepiscopo Sipontino dedit inter cetera in mandatis, ut ipsam Basilicam Professoribus dicti Ordinis Fratrum Minorum concederet, & in ea tot Fratres institueret, quot ex ejus fructibus congrue sustentari possent, necnon statueret, & ordinaret, quod omnes & singuli fructus, redditus, proventus, possessiones, & bona ipsius Basilicae communia, ac illa, quae ad Canonicatum & Prebendam Cardinalis pro tempore, existentis tituli dictae Basilicae ex tunc, alia vero, quae ad alios Canonicatus & Prebendas, ac beneficia ipsius Basilicae pertinebant, quamprimum Canonicos vel Beneficiarios ejusdem Basilicae cedere vel decedere, aut ea alias quoquo modo dimittere contingeret eisdem Fratribus Minorum, eorumque Ordini applicaret; quarum quidem posteriorum literarum vigore praefatus D. Nicolaus Archiepiscopus Basilicam ipsam Fratribus concessit, ac statuit, & ordinavit fructus, redditus, proventus, possessiones, & bona praedicta ipsis, eorumque Ordini Minorum applicari, prout in ipsis posterioribus D. Pii literis, & dicti D. Nicolai Archiepiscopi processu desuper habito super inde confectis plenius continetur. Et deinde possessione pacifica Basilicae, & possessionum praedictarum, ac jurium, & pertinentiarum earundem per dictos Fratres adepta, Nos in eadem Capella nostram elegimus sepulturam ad honorem & laudem Omnipotentis Dei, & B. Mariae Virginis ejus genitricis sub invocatione dictorum SS. Michaelis, & Johannis Baptistae, ac S. Eugeniae, ac cujuslibet ipsorum intitulavimus, & deinceps nominari volumus; tenoremque praesentium, & auctoritate Apostolica nobis in hac parte in dictis prioribus D. Pii literis concessa eligimus, dedicamus, intitulamus, & nominamus; quaeque antea timentes ne morte praeveniremur per alios ut fierent, ordinavimus etiam in scriptis, nos ipsi, Dei misericordia, vita nobis prolongata, vel majorem partem eorum complevimus, & quamvis olim pro dote ipsius Capellae quinque partes ex duodecim partibus infra scripti Casalís, & certa alia tunc expressa bona dictae Capellae donaverimus, ideo illa donatione, & quibuscumque aliis anterioribus donationibus, & instrumentis revocatis, hanc dispositionem, & ordinationem tamquam foecundiores de novo facimus, & ordinamus. Et in primis, personis in dicta Basilica, sic ut praefertur, mutatis, & ampliori bonorum

rum facultate nobis a Deo concessa, propterquam deliberavimus dictam Capellam majori & foecundiori dote, quam prius fecimus, dotare, unde & Fratres dicti Ordinis Minorum, quos in ipsa Capella infra instituimus ex ea, & pro ejus oneribus infra scriptis commoditatem aliquam in perpetuum suscipiant, vel si quo casu aliquando contingeret, quod dicti Fratres ab eadem Basilica decederent, eamque dimitterent, ac ipsa ad Clericorum saecularium regimen reduceretur, ut tunc & eo casu duo Capellani in ea juxta ordinationem infra scriptam instituendi habeant unde decenter vivere, & se sustentare possint, & valeant, volumus, & deliberavimus id, quod longo tempore summe desideravimus, exequi & implere, videlicet ipsam Capellam nobis adhuc in humanis agentibus sufficienter pro deservientibus eidem dotare, ac calicibus, libris, paramentis, & aliis ecclesiasticis ornamentis divino cultui aptis decenter fulcire, & ornare. Quapropter revocantes, ut praedictum est, omnes & singulas ordinationes, dotationes, & concessionem praeter infra scriptas per nos circa dotem, & bona quaecumque mobilia, & immobilia ipsi Capellae quomodolibet factas, de quibus nunc & in posterum fortasse quoquo modo constare posset, attento praesertim, quod nobis potestatem talia bona in utiliora, & fructuosiora commutandi, vel alienandi semper reservavimus, vel saltem haec nostra intentio fuerit, quodque in melius & abundantius per Dei gratiam omnia disposita & ordinata sunt, tenore praesentium ex nunc ex nostra mera scientia, & liberalitate, ac spontanea voluntate ad honorem, gloriam, & laudem Omnipotentis Dei, B. Mariae Virginis ejus genitricis, SS. Michaelis, & Johannis Baptistae, ac S. Eugeniae omnibus melioribus modo, via, jure, causa, & forma, quibus melius & efficacius possumus, & debemus, Capellam praedictam possessionibus, bonis, & rebus infra scriptis ex nunc, & in perpetuum donamus, easque, & ea Capellae praedictae in dotem perpetuam pure, libere, & simpliciter ex nunc donamus, transferimus, & assignamus. In primis autem dotamus dictam Capellam, & ei in dotem perpetuam damus, & ex nunc constituimus totum integrum Casale vocatum *della cicognola nova*, & ejus totum & integrum tenimentum, quod constat ex duodecim unciis principalibus partibus ipsius Casalis, & ejus tenimenti per nos successive emptis a diversis personis, ut sequitur; Emimus enim unam tertiam partem quinque unciarum ipsius Casalis, & ejus tenimenti a D. Bartholomea filia quond. Palutii Casate, & duas alias

alias partes earundem quinque unciarum ab honesta D. Jenepra relicta quond. Thomae Casate de Fuscis, matre & tutrice Marianae, & Catherinae filiarum dicti Thomae, ac duas alias uncias, & mediam a praefata Catherina filia praedicti Thomae, & Hieronymo qu. Laurentii Pauli ejusdem Catherinae marito, prout in tribus Instrumentis publicis desuper confectis, & per discretum virum Petrum de Millinis Notarium publicum de Urbe subscriptis, respective plenius continetur; Item emimus etiam alias duas uncias & mediam a Francisco Abbatis Johannis de Framapanibus de Brachiano marito dictae Marianae, ac duas alias uncias ab honesto viro Paulo de Fuscis cive Romano, prout in duobus Instrumentis publicis per discretum virum Petrum de Caputgallis Notarium publicum de Urbe subscriptis etiam respective plenius continetur. Et in venditiones praedictas a praefato Francisco pro duabus & media, & a dictis Hieronymo & Catherina pro aliis duabus & media unciis factas dictae Jeneprae, ac dictorum Francisci, Hieronymi, Catherinae, & Marianae, quarum altera alteri in bonis post mortem succedit mutuus, expressus consensus, & ratificatio accesserunt, prout ex tribus Instrumentis publicis desuper confectis, & per Johannem de Heesboem Notarium publicum infra scriptum subscriptis respective continetur. Et de jure supradicti Pauli de Fuscis ad dictas duas uncias nobis, ut praefertur, per eum venditas constat plene ex Instrumento emptio- nis earundem unciarum pro dicto Paulo, & qu. Petro de Fuscis, cui praefatus Paulus in bonis successit per discretum virum Laurentium Venantii Notarium de Urbe subscripto. Quae omnes unciae sic ut praefertur per nos emptae constituunt dictum Casale de Cicognola nova, & ejus tenumentum totum & integrum per nos ut praemittitur in dotem dictae Capellae perpetuam datum. Quod quidem Casale, & ejus tenumentum positum est in territorio Urbis extra portam Appiam in partibus Latii inter hos fines; cui ab uno latere tenet, & est tenumentum Casalis S. Alexii; ab alio tenumentum Casalis Cicognolae veteris; ab alio tenumentum Casalis Pignotti; & ab alio tenet, & est tenumentum Casalis S. Johannis ante Portam Latinam, vel si qui sint, aut esse possint plures, aut veriores confines antiqui & moderni ad praefatum Casale de Cicognola nova, & ejus tenumentum spectantes tam de jure, quam de consuetudine cum omnibus & singulis terris cultis, incultis, pratis, prataritiis, pascuariis, montibus, collibus, stirpariis, aquis,

aquis, fontibus, & aquarum decursibus, ceterisque juribus, & pertinentiis universis. Item similiter in dotem perpetuam ex nunc donamus, & constituimus dictae Capellae quandam Vineam septem petiarum plus vel minus quanta est, videlicet vitium, & arborum ipsius cum vasca, vascali, tino, statio, & puteo intra se, & aliis ejus juribus & pertinentiis, quam Vineam emimus a D. Cilla filia qu. magistri Johannis Barberii de regione Pontis tunc uxore Nannini Bartholomaei de Chechis de Bononia cum consensu ejusdem Nannini, prout in Instrumento desuper confecto, & per Paulum Johannis Antonii de Capitibus Notarium Imperialem de Urbe subscripto plenius continetur. Et quae Vineam posita est infra moenia Urbis in loco, qui dicitur S. Caesarii in Turri sub proprietate ejusdem Monasterii S. Caesarii ad respondendum eidem annis singulis tempore vindemiarum duas caballatas cum dimidia musti mundi, quod excreverit ex dicta vinea, & unam quartam uvarum more Romano inter hos fines; cui ab uno latere est dictum Monasterium; ante est strata publica; ab alio latere tenet, & sunt res Societatis Fraticellorum Tertii Ordinis S. Dominici de monte Magnanapoli; ab alio latere tenet, & sunt res Thomasiae de Cesarinis, vel si qui sunt, aut esse possunt plures, aut veriores confines antiqui, vel moderni ad dictam Vineam spectantes, seu pertinentes tam de jure, quam de consuetudine cum omnibus, & singulis introitibus, exitibus, usibus, utilitatibus, juribus, pertinentiis Casalibus, & sui tenementi de Cicognola nova, & Vineae supradictorum, seu alterius eorum ad ea omnia & singula a Fratribus dictae Basilicae per eorum Procuratores, seu Syndicos, & in eam reintroductionis praedictae a duobus Capellanis tunc pro tempore, ut praefertur, eligendis in perpetuum habendum, tenendum, possidendum, laborandum, fructificandum, administrandum, fructus quoque redditus, & proventus eorum levandum, & a dictis Fratribus in usum eis a Sede Apostolica permittendos, & concedendos; ab ipsis vero duobus Capellanis in casum praedictum in proprios honestos usus simpliciter convertendum, & se ex illis manutenendum, & sustentandum. Et pro praemissis renunciamus, & plenarie transferimus ex nunc in dictam Capellam, ac Fratres praedictos, & in casum reintroductionis praedictae duos Capellanos pro tempore eligendos, omnia & singula jura, nomina, actiones, rationes reales, & personales, utiles, directas, tacitas, expresas, ypothecarias, pignoraticias, mixtas, civiles, praetorias in

rem

rem scriptas, & officium Judicis, ac interesse, quae quas & quod in & super Casali, & ejus tenumento *de Cicognola nova*, integro, ac vinea supradicta, nobisque in eis, & ad eas competere potuerunt nunc, & quomodolibet in futurum. Insuper donamus ex nunc simpliciter & in perpetuum Capellae supradictae paramenta, jocalia, res, & bona infra-scripta, videlicet unum paramentum pro quotidiano servitio coloris albi de drapo damascino. Item unum aliud coloris bisei similiter de damascino plano, & stolas, manipula, & camises. Item plumalia tria, videlicet album brocatum de auro, & alium pavonatgium de damascino simplici cum armis nostris, & quoddam aliud nigrum de damascino, omnia cum pulchris frigiis. Item unam planetam de damascino pavenatgio cum frigio de soleis aureis recamatis. Item unum calicem magnum, & unam patenam magnam. Item unum aliud calicem minorem, & unam patenam minorem argenteos deauratos. Item ampullas argenteas duas. Item Crucem unam pulchram, & magnam argenteam. Item tecas corporalium duas, unam in qua est nomen Jesu cum perlis, & aliam de veluto rubeo cum corporalibus suis. Item superpellitia quatuor. Item de paniculis pulchris ornatis serico pro cooperiando calice duos. Item tobalias majores ad cooperiendum Altare pulchras decem. Item tapetum bonum ad ponendum ante Altare. Item unum Missale magnum, & bonum. Item unum Breviarium magnum & bonum coopertum tabulis, & corio rubro antiquo cum quatuor seraminibus. Item unum dossale, seu paramentum pro Altari ejusdem Capellae de veluto rubeo figurato floribus seu figuris diversorum colorum, & subornatum circumcirca subena damascini viridis. Item aliud dossale de damascino rubeo figurato subornatum circumcirca subena damascini viridis. Item unum aliud dossale pro quotidiano usu ejusdem Capellae de serico coloris rubei figuratum cum foliis aureis antiquum. Item unam planetam, unam tunicellam pro Subdiacono, unam dalmaticam pro Diacono de drapo damascino albo de auro cum frigis quadris, & manicis pretiosis. Item stolas duas, & manipulos tres de eodem drapo de auro. Item unum vexillum pro Cruce de damascino albo de auro cum una petia recamata de figura S. Georgii. Item unum turibulum argenteum ponderis librarum duarum, unciarum septem. Item duas tobalias bonas longas laboratas serico pro cooperiendo legio. Postremo damus eidem Capellae ex nunc donatione, quae fit inter vivos bona infra-scripta,

quorum usum Nobis reservamus quousque vixerimus, videlicet. In primis donamus inter vivos dictae Capellae navicellam & vas argentea pro aqua benedicta cum suo aspersorio. Item duo candelabra de Capella nostra cum armis nostris, quibus utimur in eadem. Item pannum de veluto Alexandrino, quo utimur in Capella nostra ante Altare, & supercelium. Item duo bancalia de panno de ratgia, quae habent SS. Apostolos, & alios quatuor pannos de ratgia parvos, quos tres habent Annuntiationem, quartus vero Crucifixum. Item tapetos tres. Item duo candelabra magna ferrea. Item duo alia candelabra majora & longiora de argento; duos calices, & duas patenas, quorum major ponderat libras duas; planetas quatuor, videlicet unam albam de damascino simplici, aliam pavonatziam de damascino simplici; aliam celestri coloris de seta; aliam de seta coloris varii cum floribus. Albas duas cum stolis & manipulis suis. Plumalia duo unum album, aliud pavonatzium de damascino simplici cum frigiis de drapo ciprio. Item alias duas ampullas, & bacile parvum, & missale unum, quo utitur quotidie Capellanus in Capella nostra. Item unum turibulum graecum planum cum manica. Item duo ova de Strusio ornata argento. Item legia duo. Item faldistorium pontificale. Caeterum quia post emanationem priorum litterarum praedictarum dicti D. Pii dicta Basilica praefatis Fratribus Ordinis Minorum concessa, & ad eorum ordinem reducta existit, ut praefertur, nos existimantes per eosdem Fratres posse dictae Capellae in divinis convenientius & facilius, quam per saeculares Presbyteros deserviri, in personas, quae eidem Capellae deservire debent, Religiosos viros Fratres dicti Ordinis Minorum in dicta Basilica nunc & in posterum habitantes in perpetuum ex nunc instituimus, & tenore praesentium pro institutis a nobis in perpetuum haberi volumus, volentes etiam & ordinantes, quod ipsi Fratres jurepatronatus interim a dictis Abbate, & Priore penitus abdicato praefatam Capellam, & per ipsorum Procuratores, vel Sindicos ejus bona teneant, & in eadem Capella omni die unam Missam celebrent, vel celebrari faciant hoc modo, videlicet; diebus Mercurii, Veneris, & Sabbati Missam pro defunctis; die vero Dominica Missam currentem; die Lunae Missam S. Angeli; die vero Martis Missam S. Johannis Baptistae; & die Jovis Missam S. Trinitatis cum commemoratione S. Eugeniae, & etiam in collecta in qualibet pro defunctis referendo pro vivis nomen nostrum, pro mortuis post

mor-

mortem nomen nostrum , Isidori , & Dosithei Episcoporum ; item Theodori , & Theodoraë , ac Michaelis , & Georgii , & aliorum quos in intentione nostra habemus , necnon quod annis singulis decima die mensis Septembris teneannur Fratres ipsi cantare vigiliis mortuorum , & Missam solempnem pro defunctis nostris prænominatis . Si tamen casu aliquo aliquando contingeret , ut prædictum est , quod dicti Fratres Minorum ab eadem Basilica recederent , eamque dimitterent , ac ipsa ad Clericorum saecularium regimen reduceretur , tunc & eo casu dictum juspatronatus & præsentandi locum habere , illudque ad Abbatem Monasterii S. Pauli , & Priorem domus S. Mariae de Populo prædictos in perpetuum pertinere volumus & ordinamus , qui Abbas & Prior tempore existentes , attento quod ipsa Capella pro nunc a Nobis pro duobus Capellanis sufficienter dotata est , debeant tamen prima vice , quam quotiens casus vacationis illius occurrerit , duas personas idoneas in Sacerdotio constitutas Cardinali ejusdem Basilicae pro tempore existentis per eum instituendas præsentare juxta dispositionem in dictis prioribus Domini Pii literis circa unum Capellanium factam . Qui quidem Capellani qualibet septimana septem Missas singulis videlicet diebus singulis in eadem Capella vicissim modo , & ordine superius ordinatis , & expressis , & prædicta decima die vigiliis mortuorum , & officium totum , ac Missam pro defunctis legere teneantur . Insuper Casalıs , & Vineae ac aliorum bonorum , & jocalium prædictarum ipsi Capellae , ut prædicitur per nos donatorum , & quorumcumque aliorum vita nobis comite per nos in posterum donandorum alienationem cujusvis speciei , aut generis tam Fratribus Ordinis Minorum , & eorum Sindicis , quam in casum præmissum Capellanis prædictis , & quibuscumque aliis dictae Capellae , & ejus bonorum administratoribus perpetuo interdiciamus , atque prohibemus , volentes alienationes ipsas , si quae fierent , nullius esse roboris , vel momenti , sed adversus emptores , aut alios ipsorum Casalıs , Vineae , & bonorum quocumque titulo receptores pro dictis Fratribus , vel Capellanis quocumque tempore fore ad illa regressum . Quae omnia & singula superscripta , & quodlibet eorum nos Bessarion Episcopus Cardinalis , & Patriarcha prædictus sponte , & ex mera nostra scientia , ac liberalitate , ut præmittitur , donamus , concedimus , renuntiamus , facimus , atque manu nostra pectori more Praelatorum apposita promittimus dictae Capellae , & ejus Capellanis

lanis supradictis, omnibusque aliis & singulis, quorum interest, vel interesse poterit quomodolibet in futurum, ac Notario publico infra scripto, tamquam publicae, & authenticae personae rite, & legitime stipulanti, & recipienti vice & nomine omnium, & singulorum praedictorum perpetuo attendere, & inviolabiliter observare, nec in aliquo directe, vel indirecte per nos vel alium, seu alios quoquo modo contravenire velle. In quorum omnium & singulorum fidem, & testimonium praemissorum praesentes nostras litteras, sive praesens publicum Instrumentum per Notarium infra scriptum fieri, subscribi, & publicari, nostrique sigilli jussimus, & fecimus appensione communiri. Datum & actum Romae in domibus nostris apud SS. Apostolos Anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo Indict. quintadecima, die vero Veneris decima mensis Aprilis, Pontificatus Sanctissimi in Christo Patris, ac Dñi Nostri D. Pauli divina ptovidentia PP. II. anno tertio, praesentibus ibidem provido, ac discretis viris Magistro Johanne Knyff decretorum Doctore, Auditore, & Capellano, Johanne Lens Canon. Ecclesiae S. Andreae Colonien., Johanne Francisco de Benthevogliis literarum Sacrae Poenitentiariae Apostolicae Scriptore, & Raphaelo Baldulo Clerico Fulginaten. scutiferis nostris testibus ad praemissa vocatis specialiter & rogatis. Et ego Johannes de Heesboem Clericus Cameracen. Dioecesis publicus sacra Imperiali auctoritate Notarius, quia praemissis omnibus & singulis dum sic, ut praemittitur per praefatum Rmum in Christo Patrem, & DD. Bessarionem Episcopum Cardinalem, & Patriarcham fierent, & agerentur una cum praenominatis testibus interfui, eaque sic fieri vidi & audivi, ideo hoc praesens publicum Instrumentum manu alterius, me aliis legitime occupato negotiis, fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi, & publicavi, & in hanc publicam formam redegi, signo & nomine meis solitis, & consuetis una cum praefati Rmi D. Cardinalis sigilli appensione signavi. In fidem & testimonium omnium, & singulorum praemissorum rogatus, & requisitus.

X.

Bulla, qua Paulus II. donationem Sacelli S. Eugeniae a Cardinali Bessarione factam confirmat, Sacellumque ipsum cum dote PP. Minor. Conventual. S. Francisci attribuit.

PAULUS Episcopus servus servorum Dei ad futuram rei memoriam. In eminenti Apostolicae Sedis specula constituti, quae pro Ecclesiarum decore, & divini cultus augmento praefertim per venerab. Fratres Nostros S. Rom. Ecclesiae Cardinales provide gesta sunt, placidi pastoris aspectu benignius intuemur, ut ne illa alicujus ambiguitatis subjiciantur scrupulo, sed perpetuo illibata permaneant, opem & operam efficaciter impartimur. Sane cum dudum fel. record. Pius PP. II. praedecessor Noster Ven. Fratri Nostro Bessarioni Episcopo Tusculano Cardinali Niceno nuncupato, qui etiam tunc titulum Presbyteri Cardinalis Basilicae XII. Apostolorum de Urbe in Commendam obtinebat, prout obtinet, ut Capellam sub invocatione S. Eugeniae sitam in eadem Basilica, quae indotata erat, & restauratione indigebat, quamque ipse Bessarion Episcopus pro suae, progenitorumque suorum animarum salute pro uno Capellano sufficienter dotare desiderabat, ad Omnipotentis Dei laudem & gloriam reparare, ac sub invocatione Sanctorum Michaelis Archangeli, & Johannis Baptistae, ac S. Eugeniae intitulare, necnon libris, paramentis, & aliis ecclesiasticis ornamentis divino cultui necessariis fulcire, & competentibus pro uno Presbytero inibi Missas, & divina Officia celebraturo redditibus de bonis suis etiam per Ecclesiam acquisitis dotare posset licentiam, & facultatem per suas literas concessisset, ac ipsius Capellae juspatronatus, & praesentandi Cardinali dictae Basilicae pro tempore existenti personam idoneam ad illam, tam prima vice, quam quoties eam vacare contingeret, sibi, & post eum Abbati Monasterii S. Pauli extra muros Urbis, & Priori domus S. Mariae de Populo de eadem Urbe S. Benedicti, & heremitarum S. Augustini Ordinum etiam pro tempore existentibus in perpetuum, nisi aliter ante mortem suam disponeret, idem juspatronatus & praesentandi Presbytero Cardinali Basilicae praedictae pro tempore existenti reservasset, ac praefatus Bessarion dictam Capellam reparare & ornare coepisset, eique

eique pro dote nonnulla tunc expressa bona emisset, atque donasset, praefatus Praedecessor postmodum ad ipsius Bessarionis instantiam, & ex certis rationalibus tunc expressis causis, & praesertim ut in ipsa Basilica in divinis congrue serviretur, illam de saeculari Ecclesia ad Ordinem Fratrum Minorum reduci intendens per quasdam alias suas literas Venerab. Frat. Nostro Nicolao Archiepiscopo Sipontino dedit inter cetera in mandatis, ut ipsam Basilicam Professoribus dicti Ordinis Fratrum Minorum concederet, & tot Fratres in ea institueret, quot ex ejus fructibus congrue sustentari possent, necnon statueret, & ordinaret, quod omnes & singuli fructus, redditus, proventus, possessiones, & bona ipsius Basilicae communia, ac illa quae ad Canonatum & Prebendam Cardinalis pro tempore existentis supradictae Basilicae ex tunc, alia vero, quae ad alios Canonatus & Prebendas, ac beneficia ipsius Basilicae pertinebant, quamprimum Canonicos, vel Beneficiatos ejusdem Ecclesiae cedere, vel decedere, aut ea alias quoquo modo dimittere contingeret, eisdem Fratribus, eorumque Ordini Minorum applicaret. Quarum quidem posteriorum literarum vigore praefatus Nicolaus Archiepiscopus Basilicam ipsam Fratribus concessit, ac statuit & ordinavit fructus, redditus, & proventus, ac possessiones, & bona praedicta ipsis, eorumque Ordini Minorum applicari. Cum itaque sicut praefatus Bessarion coram Nobis nuper exposuit, & rei etiam evidentia manifestat, ipsam dictam Capellam reparaverit, & dignis picturis, ac paramentis, & ornamentis tam sericeis, quam argenteis divino cultui aptis decenter ornaverit, & in eam suam sepulturam elegerit, & quamvis olim pro dote ipsius Capellae quinque partes ex duodecim partibus infra scripti Casalae, & certa alia tunc expressa bona dictae Capellae donaverit, tamen nuper suo animo in bonum quotidie magis fervescente emptis ab eo a diversis personis reliquis septem partibus Casalae Cicogno lae novae siti in Latio extra portam Appiam almae Urbis, & alia donatione praedicta tamquam minus foecunda per eum revocata totum dictum Casale cum omnibus, & singulis tenementis, terris cultis, & incultis, pratis, aquis, aquarum decursibus, aliisque juribus, & pertinentiis suis, necnon quandam Vineam mensurae septem petiarum, vel circa sitam infra moenia Urbis in loco S. Caesarii in Turri nuncupato similiter a se emptam; aliaque jocalia & ornamenta praedicta eidem Capellae donavit, & in dotem constituit, ac assignavit. Et quia
post

post emanationem priorum literarum praedictarum ipsa Basilica dictis Fratribus Ordinis Minorum concessa, & ad eorum Ordinem reducta extitit, ut praefertur, idem Cardinalis existimans per eosdem Fratres posse dictae Capellae in divinis convenientius, & facilius, quam per saeculares Presbyteros deserviri, ipsos Fratres in dicta Capella instituit, ac voluit & ordinavit, quod ipsi Fratres dictam Capellam, & per ipsorum Procuratores, vel Syndicos ejus bona tenerent, & in eadem Capella omni die unam Missam celebrarent, vel celebrari facerent, hoc modo videlicet, diebus Mercurii, Veneris, & Sabbati Missam pro defunctis, die vero Dominico Missam currentem, & die Lunae Missam S. Angeli, die vero Martis Missam S. Johannis Baptistae, & die Jovis Missam Sanctae Trinitatis cum commemoratione S. Eugeniae, & etiam cum collecta in qualibet pro defunctis referendo pro certis per ipsum Bessarionem nominatim expressis, necnon quod annis singulis decima die mensis Septembris teneantur Fratres ipsi cantare vigiliis mortuorum, & Missam solemnem pro defunctis expressis praedictis, ac voluit idem Bessarion, quod si quo casu aliquando contingeret, quod dicti Fratres ab eadem Basilica recederent, eamque dimitterent, dictaque Basilica ad dictorum Saecularium regimen reduceretur, tunc & eo casu dictum juspatronatus locum habere, illudque ad Abbatem Monasterii S. Pauli, & Priorem domus S. Mariae de Populo praedictorum pertinere. Et quia ipsa Capella pro duobus Capellanis sufficienter per praefatum Bessarionem dotata est, quod tunc, & eo casu ipsi Abbas, & Prior tam pro prima vice, quam quotiens casus illius vacationis occurrerit, duas personas in Sacerdotio constitutas Cardinali ejus Basilicae pro tempore esistenti per eum instituendas praesentare debeant, qui quidem Capellani qualibet septimana septem Missas singulis videlicet diebus singulas in eadem Capella vicissim modo, & ordine superius expressis, & praedicta decima die vigiliis mortuorum, & Officium totum & Missam pro defunctis legere teneantur. Casalensis vero, & Vineae, & aliorum bonorum, & localium praedictorum ipsi Capellae, ut praedicitur donatorum, & quorumcumque aliorum ei vita comite in posterum donandorum alienationem cujusvis speciei, ac generis idem Bessarion tam Fratrum ipsorum Syndicis, quam in praemissum eventum Capellanis praedictis, & quibuscumque aliis dictae Capellae, & ejus bonorum administratoribus perpetuo interdixit, atque prohibuit, volens alie-

nationes ipsas, si quae in toto, vel in parte, quod absit, fierent, nullius esse roboris, vel momenti, sed adversus emptores, aut alias ipsorum Casalis, Vineae, & bonorum quocumque titulo receptores praedictis Fratribus, vel Capellanis quocumque tempore fore ad illa regressum, prout tam in praedictis literis, quam processu per ipsum Archiepiscopum super eisdem posterioribus literis habito, & quodam publico Instrumento super donatione, & in dotem constitutione, assignatione, voluntate, ordinatione, & aliis praemissis confecto, quorum omnium tenores diligenter inspicere, & examinari fecimus, & eos ac si de verbo ad verbum praesentibus infererentur haberi volumus pro expressis, plenius continetur. Quare praefatus Bessarion Nobis humiliter supplicavit, ut praemissis omnibus & singulis pro illorum subsistentia firmiori robur Apostolicae confirmationis adjicere, aliasque super his opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur, qui hujusmodi laudabilium operum per quae divinus cultus augeatur, Ecclesiarum Basilicae decorantur, & animarum tam instituentium, quam aliorum fidelium saluti provide consulitur commendatores, atque fautores libenter existimus, & ut perpetuum vigorem habeant, quantum nostra valet provisio efficaciter operamur, hujusmodi supplicationibus inclinati, reparationem, & ornamentum Capellae praedictae, eisdem Fratribus factam concessionem, eorumque in illa institutionem, & Casalis, & Vineae, necnon jocalium, & ornamentorum ac bonorum praedictorum ipsi Capellae factam posteriorem donationem, ac juspatronatus in eventum praedictum dumtaxat concessionem, priorisque revocationem, necnon interdictum, & prohibitionem, ac voluntatem, & ordinationem ipsius Bessarionis Cardinalis, aliaque praemissa rata habentes & grata, illa ac omnia & singula in literis & processu, ac instrumento praedictis contenta, & qualibet inde secuta Auctoritate Apostolica, & ex certa scientia tenore praesentium confirmamus, & approbamus, ac plenum robur obtinere decernimus, supplet omnes, & singulos defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, necnon cum dictis Fratribus ut praedictam Capellam, & illius ac dictae Basilicae possessiones, & alia bona praedicta pro paramentis, libris, ornamentis, luminaribus, cera, & aliis Sacristiae ipsius Basilicae, eorundem quoque Fratrum necessitatibus, si aliunde vitae necessaria consequi nequeant, retinere, ac possessiones, & bona hujusmodi per Oeconomum, vel Procura-

cura-

curatorem idoneum, aut Syndicum laicum administrare, illorum quoque fructus, redditus, & proventus in usus praedictos convertere liberè, ac licite valeant, auctoritate praedicta tenore praesentium de speciali gratia dispensamus. Mandantes insuper Presbytero Cardinali dictae Basilicae, qui pro tempore fuerit, ut praemissa omnia & singula faciat per eosdem Fratres, vel in praedictum eventum Capellanos dictae Capellae, qui pro tempore fuerint perpetuis futuris temporibus inviolabiliter observari; contraditores per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Non obstantibus Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, ac eorumdem Basilicae, & Ord. Fratrum Minor. statutis, & consuetudinibus iuramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis contrariis quibuscumque. Aut si aliquibus communiter, vel divisim a praedicta sit Sede indultum, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint per literas Apostolicas non facientes plenam & expressam de Indulto huiusmodi mentionem. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae ratihabitionis, confirmationis, approbationis, constitutionis, dispensationis, & mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romae apud S. Marcum anno Incarnat. Dominicae milles. quadring. sexages. septimo xvi. Kal. Octob. Pontif. nostri anno quarto.

XI.

Ex Codice Bibliothecae Vaticanae num. 3621. pag. 10.

Cardinalis Bessarion Nicaenus tempore Pontificis Pauli II. maxime floret, & in pretio non parvo esse pernoscitur, licet & antea extiterit, nec immerito; nam literatissimus est, & omnibus latinis ac graecis multo dilectissimus; praeterquam Georgio Trapezuntio odio quodam privato. Hic Cardinalis literarura semper oblectatur, & lectione tum graeca, tum latina semper aliquid componit, aut transfert. Nunc est in ejus manibus mirum opus de comparatione Platonis, & Aristotelis, in quo sui vires ingenii evidenter ostendit; nam bone Deus! quanta est intelligentia ejus in eo Codice, atque

profunditas ! quod tamen nondum absolvit opus ; quanta majestas ! Quid dicam de acumine ingenii , quid de elegantia utriusque sermonis ? Hic enim latine proloquitur , ut si ab ipsis incunabulis a latinis musis esset educatus . Grandi consilio vir est , quod videlicet Bononiae satis eluxit , ubi diu Legatus homines durae cervicis sapientissime moderatus fuit , & apud Germanos gentem barbaram , & efferam legatione functus , apud quos mirum est , quam prudenter se gesserit , quamque mire ab eis se exclusit , atque dissolverit . Eum vero censuit Imperator Fridericus , censuit , inquam , sapientissimum dominum , uniceque dilexit . Qui licet in Legatos alios amore & reverentia quadam fuerit usus , in hunc maximo cultu primo usus est ; secundo vero loco in Episcopum Torcellanum , nunc Brixensem ; tertio in Archiepiscopum Syontinum Nicolaum Helium , quem secum Nicaenus illuc ab Urbe abduxit consilio , & lingua mirum . O quam largus , munificusque est in eum Paulus Secundus ! attamen ea lege servata , ne quid ab ipso praeter bonum , honestumque petatur , quod semper servavit Cardinalis , quippe modestissimus est . Taceo quantam librorum linguae utriusque graecae , latinaeque multitudinem comparavit . Taceo , quod plerosque juvenes alit , & ut discant preceptoribus abunde persolvens ; equidem paucis eum comparo . Hic calculo vesicae , renumque sinistime antea laboraverat , nunc sospes . Qualia convivia instruat spectatissimis & clarissimis viris , legatisque nemo est , qui ad unguem describere facile posset . Hic , ut dulci , & serena est facie , vultuque jucundo , sic sermone & moribus humanus , & comis bibliothecam grandem utriusque linguae est aut Romae , aut Florentiae , aut potius Venetiis ad usum publicum dimissurus . Hic ab Eugenio est Cardinalis , nemine adversante , creatus , ex ingenii acumine , atque doctrina , adjutore prudentissimo Cardinali Cesarino .

XII.

Ex Codice Biblioth. Vaticanae 3224. pag. 127.

Messere Bissarione greco di nazione Vescovo Cardinale fu huomo di grandissima autorità nella Chiesa di Dio . Fu Monaco dell' Ordine di Santo Basilio , & venne in Italia quando

do ci venne l' Omperadore de' Greci; de' primi singolari huomini vi venissino fu Lui. Dipoi, fatta l' unione de' Greci per le sua singolari virtù fu fatto Cardinale in Firenze da Papa Eugenio insieme con 18. Cardinali fece in Firenze; che ve n' era uno altro greco, che era Cardinale Arcivescovo di Rossia, che si chiamava il Cardinale Ruteno. Fu di grandissima riputazione nella Chiesa di Dio, & tutte le cose ardue & difficile occorrevano al tempo suo ricorrevano a lui. Fu Vescovo Tusculano; andò Legato in più luoghi, & sempre ebbe grandissimo onore dov' egli andò per essere huomo giusto, & di laudabili costumi. Fu Legato di Bologna più tempo, & governò maravigliosamente, & ebevi grandissimo honore per lo suo giusto governo. Non pareva nella sua vita, & costumi.... ma ne' principali luoghi d' Italia. Andò Legato in Francia, dove ebe grandissima riputazione in quello ebe a fare. Fu dottissimo nella lingua greca, e nella latina; fu amatore delle lettere, e delli uomini literati; fu molto affezionato alla dottrina di Platone, & altri erano a quella d' Aristotele; & perchè egli erano alcuni, che impugnavano la dottrina di Platone il Cardinale la difendeva, & in sua defensione compose un bellissimo libro, il titolo del quale è in difesa de Platone, opera molto degna, & di grandissima riputazione. Tradusse un libro *de factis, & dictis memorabilibus Socratis*. Venne in tanta riputazione appresso tutto il Collegio de' Cardinali, che sendo morto Papa Pio istette una notte Papa, perchè sendo istato eletto Sommo Pontefice in Conclavi, il secondo isquitino chi non voleva, che fussi Papa, disse: egli è Papa; a noi non monta nulla; domattina nel primo isquitino & noi lo publicaremo. Rimasono d' accordo a questo modo, & tutta la notte non si fece mai altro che adoperare, che non fussi Papa; che chi ne fu cagione capitò di poi male, & non si attendeva a altro, che andare dall' uno Cardinale all' altro a dire loro: E' non sono multi anni, che Niceno era eretico. Vogliamo noi, che si dica, che noi abbiamo fatto uno eretico, che sarà una vergogna? Et bene che diceffimo a questo modo l' opinione loro era per fare un Pontefice a loro modo, come fu fatto; venendo di poi il dì seguente a fare il Pontefice feciono Pagolo, e fu buona lezione, e andovvi canonicamente senz' altra intelligentia, & lasciorono lui come huomo savissimo, & non fece ignuna dimostrazione, & lasciolla

sciolla correre. Niente di meno il Pontefice per la sua virtù l' ebe in grandissima riputatione, come era istato per lo tempo passato. Istando a questo modo venne la morte di Papa Pagolo, & succedette Sixto. In tutto il tempo era istato in corte di Roma sempre a fare iscrivere libri in ogni facoltà così in greco, come in latino; & non solo iscriveva, ma comperava tutti i libri, ch' egli non aveva, e grande parte di quello gli avanzava delle sua rendite ispendeva in libri a un fine. Avendo già condotta grandissima quantità di volumi così greci, come latini, & sacri come gentili, determinò di mettergli in qualche luogo degno, & maxime i libri greci, che se mai quella infelice patria tornassi a termini sua, e che sendo di là perduti i libri, fussino in luogo ne potessimo avere qualche comodità; Et non gli parve fusse luogo ignuno in Italia più comodo, che Vinetia sendo luogo di marina, & che chi viene di là capita quivi. Et per questo avendo grandissima amicitia co' Viniziani diterminò di fare quivi una Libreria publica, che ognuno vi potessi andare, & averne comodità. Et per questo ordinò colla Signoria, & col Doge, che si facesse per solenne deliberazione, che si murassi una Libreria publica dove istessino dua del continuo a fine che ognuno, che vi volessi andare potessi, & così s' ordinò. Fu il numero de' volumi tra greci & latini più di seicento, i quali libri nella vita sua gli mandò tutti a Vinezia, & consegnolli dove era ordinato. Costorono questi libri un tesoro infinito. In tutto il Collegio de' Cardinali non vi fu ignuno, che avessi l' animo tanto generoso, quanto ebe questo Cardinale, che ordinò questa Biblioteca. Non solo in questo volle fare cosa, che fusse utile a lui proprio, ma ebe rispetto all' utile universale di quelli, che avessero voglia di dare opera alle lettere, acciocchè non mancassi loro libri. Dette sempre favore agli uomini literati, & tirogli innanzi. Messer Lauro Quirino Veneziano gentile huomo dotto in greco, & in latino, & bonissimo filosofo istette in casa di Niceno più tempo. Messer Nicholò Perotto Vescovo Sipontino venendo a Roma con Messer Gulielmo Graim Procuradore allora del Re d' Inghilterra, desiderando questo Messer Nicholò imparar bene lettere greche, chiese di grazia, che l' accontasse col Card. Niceno, & così fece, & in casa sua si fe dottissimo; & il Cardinale li fe di poi avere quello Vescovado, & governava tut-
ta

ta la sua casa; & fu cagione col mezzo di fargli avere quello Vescovado, & al padre, & a' sua Uffici di quelli della Chiesa, in modo che oltre alla dottrina imparò a casa sua, & le dignità ebe mediante lui, fece avere a' suoi tanti Uffici, che gli fe richi, & fece fare il padre cavaliere. Molto gli furono obligati gli uomini dotti, & da bene. Venendo in Corte Maestro Francesco da Savona, di poi fu Papa Sixto, lo tolse in casa, & facevagli leggere certe letioni di Scoto, che era maraviglioso iscotista, parendogli huomo dotto fece tanto con Papa Pagolo, che lo fece fare Cardinale, che mai non sarebbe futo senza il mezzo suo. Di poi l'ebe fatto fu volta se ne pentì assai, non li parendo riuscissi quello istimava: & sempre intervenne, che grandi beneficj si pagano di grandissima ingratitudine. Morendo Papa Pagolo, come le cose s'andassino nollo voglio giudicare. Fu fatto Maestro Francesco da Savona Papa fatto fare Cardinale da Niceno. In questa lezione del pontificato Bessarione non li parendo huomo sufficiente a tanto peso non gli dette la voce sua. Venuto alla dignità del Pontificato, ed il Cardinale non vi aveva molta cognitione, intervenne un dì, che andando il Papa in Castello a vedere le gioje di Papa Pagolo dua Cardinali Viniziani nipoti di Papa Pagolo, ch'erano intervenuti a eleggerlo Papa con certe conditioni, inginocchiaronsi a' piedi del Papa a domandargli la dota per certe loro fiozze era istata loro promessa. Il Papa si volse a Niceno vergognandosi di lui sendo huomo di tanta autorità, quant'era, & disse: questi sono beni della Chiesa. Il Cardinale Niceno rispuose: e sono beni della Chiesa, i quali Voi non potete, ne dovete gittargli via. Per questo per allora il Papa licentiò i dua Cardinali senza dare loro nulla, solo per l'autorità del Cardinale Niceno. Ora avendolo fatto fare Cardinale, essendo huomo di tanta autorità quant'egli era, lo sopportava il Papa molestamente, ch'egli istesse in Corte di Roma, & per questo lo fece Legato in Francia istimando quello gli intervenne, ch'egli s'aveffi a morire in questo viaggio, sendo vecchio, & infermo, & maxime avendo male di pietra crudelissimo. Andò in Francia, benchè malcontento conoscendo la cagione. Perchè giunto in Francia per la mala dispositione del Principe, & per la sua varietà, & inconstantia non gli fu molto accetto, & bisognò si partissi con poca reputatione. Conoscendolo, & stimando assai l'onore

re se ne venne in Italia; sendo vecchio, & infermo, & male contento ammalò, & in pochi dì si morì. Tutte le cose umane le più anno questo fine, & maxime quelle sono fondate in su le cose umane, & su gli onori; & per questo è necessario voltarsi a Dio in tutte le nostre operationi. Più cose degne a fatto il Cardinale Niceno, le quali non sono note a me; ma chi n' arà più notitia, potrà meritamente scrivere la vita sua.

I N D E X

RERUM PRAECIPUARUM.

A Alanus Cardinalis Archiep.

Avenionensis in comitiis post Nicolai V. obitum Nicaeni electionem disturbat n. xxiv. p. 33. Judex controversiae inter Franciscanos, & Dominicanos. n. xlviii. p. 59.

Albergatus Nicolaus Cardinalis tit. S. Crucis una cum Ferrariae Marchione obviam fit graeco Imperatori ad Concilium venienti. n. vii. p. 9.

Albretus Ludovicus natione Gallus a Pio II. Cardinalis creatus. n. xxxviii. p. 48.

Alphonfus Aragoniae, & Siciliae Rex Bessarionem ad se venientem honorifice excipit. n. xxv. p. 34.

Ammannatus Jacobus Episcopus Papiensis a Pio II. inter Cardinales conscriptus. n. xxxviii. p. 48.

D. Andreae caput e Peloponneso Anconem, & Narniam, ac inde Romam solemni cum pompa traductum. n. xxxix. p. 49.

Apologeticum Nicaeni opus contra Platonis calumniatorem quando in lucem prodierit. n. lxi. p. 72.

Apostolius Michael Aristotelicos, & praecipue Theodorum

Gazam scripto infectatur. lix. p. 70.

Arcudius Petrus; ejus laudes, & scripta. n. xlvi. p. 57.

Atrebatensis Episcopus Joannes Cardinalium Collegio adscribitur. n. xxxviii. p. 48.

B

Bajazetes Turcarum Imperator Constantinopolim obsidet, & paulo mox profigatur, & vivus capitur a Tamerlano. n. v. p. 7.

Barbus Petrus Episcopus Tropiensis graece, ac latine doctus, ejusque scripta. n. ii. p. 3.

Bentivolus Ludovicus ense sacro donatus a Nicolao V., & publice laudatus a Bessarione. n. xxii. p. 30.

Bessarion, quo anno, & loco natus. n. i. p. i. ejus studia, & monachatus initia. n. ii. p. 2. & 3. quo nomine appellatus in saeculo. n. ii. p. 4.

Archiepiscopus Niceae creatus ad Concilium venit. n. vi. p. 8. & seq.

Graecorum opiniones primo tuetur. n. viii. p. 11.

Mox Latinis favet, & unionem sedulo promovet. n. ix. p. 12. & seq.

In Graeciam redit, ac statim Cardinalis ab Eugenio IV. creatur.

X

n. xii.

n. xii. p. 18. Coluthi, & Q. Smyrnei poemata in lucem eruit. n. xii. p. 19. Romae coetum literarium instituit. n. xiii. p. 20. & seq. Basilicae SS. XII. Apostolorum cultum restituit. n. xv. p. 23. Graeci Ritus in Monasterio Cryptae Ferratae mutatio ei vulgo tribuitur. n. xvii. p. 24. & seq. D. Laurentii Martyris corpus eo praesente recognitum n. xix. p. 27. D. Bernardini Senensis Acta expendit. n. xx. p. 28. Bononiae Legatus constituitur. n. xxi. p. 29. Coenobium Messanenense administrat, & ibidem graecas literas instaurat. n. xxvi. p. 35. & seq. Basilicam SS. XII. Apostol. ad Minoritas transfert. n. xxix. p. 38. & seq. In Mantuano conventu Principes ad sacrum bellum hortatur n. xxxi. p. 41. In Germaniam Legatus proficiscitur n. xxxiv. p. 44. & seq. D. Andreae caput e Narnia Romam defert. n. xxxix. p. 50. Coenobium Cryptae Ferratae regendum accipit n. xlii. p. 53. & seq. Patriarcha Constantinopolitan. electus Graecos ad unionem hortatur. n. xlv. p. 55. & seq. Judex controversiae inter Dominicanos, & Minoritas. n. xlviii. p. 59. Legatus ad Venetos n. xlix. p. 60. Venetum Charitatis Sodalitium cimelio sacro donat. n. l. p. 61. Testamentum condit. n. li. p. 62. Pau-

li II. chirographum subscribere adactus. n. lvi. p. 66. Euboea capta Italos Principes ad bellum in Turcas excitat. n. lvii. p. 67. Scribit contra Platonis calumniatorem. n. lviii. p. 68. & seq. Comitibus generalibus Basiliani Ord. praeest. n. lxvi. p. 78. Ecclesiam Tusculanam dimittit, & ad Sabinensem redit. n. lxviii. p. 81. Bibliothecam suam Reipub. Venetae donat. n. lxx. p. 83. Pontificatu excidit. n. lxxviii. p. 91. In Galliam Legatus. n. lxxx. p. 94. E Gallia infirmus revertitur, & Ravennae obit. n. lxxxii. p. 95.

Borgia Alphonsus Pontifex creatus Callisti III. uomen assumit. n. xxiv. p. 33. Bellum adversus Turcas fortiter urget n. xxv. p. 34., ejus mors *ibid.* Bossi Mathaei opusculum pro lege sumptuaria Bononiae a Nicolao promulgata. n. xxii. p. 30.

Bracciolinus Poggius Nicaeno familiaris, & scriptis celebris. n. xiv. p. 21.

De Buffis Joann. Andreas Episcopus Aleriensis. n. lxxii. p. 87.

C

Caesarinus Julianus Cardinalis Conc. Florent. interest, & pluries disputat cum Marco Ephesio n. x. p. 14.

Calandrinus Card. & Episc. Portuensis una cum Nicaeno comitiis

- mitiis Basiliani Ordinis prae-
est . n. LXVI. p. 79.
- Calderinus Domitius eruditio-
ne insignis , & Bessarionis do-
mesticus . n. XIV. p. 21. , & n.
LXXVI. p. 89.
- Callimachus auctor suarum ca-
lamitatum a Platina dictus .
n. LXXXVI. p. 101.
- Callistus Andronicus defensio-
nem suscipit Theodori Gazae
contra Michaellem Aposto-
lium . n. LIX. p. 70.
- Campanus Jo: Antonius Episc.
Interamniensis poesi, ac ora-
toria celebris n. XIV. p. 21. e
Germania revocari per Ni-
caenum postulat . num. LXXV.
p. 89.
- Canonici Basilicae SS. XII. Apo-
stol. Nicaeni opera ad qua-
tuor tantum redacti , & no-
vis regulis instructi . n. XV.
p. 23.
- Canonici SS. Salvatoris Congr.
Rhenanae Coenobium S. Jo:
Evangelistae a Nicaeno resi-
gnatum obtinent . n. XXXIII.
p. 44.
- Capranica Dominicus Cardin.
tit. S. Crucis in Hierusalem .
n. XXVI. p. 35.
- Cardona Jacobus a Pio II. Car-
dinalis creatus . n. XXXVIII.
p. 48.
- Carvajal Joannes Cardinalis in
Hungaria Legatus . n. XXXIII.
p. 43
- Chalcidensis Ecclesia a Pio II.
Nicaeno collata . num. XLV.
p. 55.
- Chrysococces Georgius , quis
fuerit . n. II. p. 3.
- Coccus Sabellicus M. Antonius
doctrina insignis , & primus
Bibliothecae D. Marci custos.
n. LXXI. p. 84.
- Coenobium Cryptae Ferratae
Nicaeni opera antiquo splen-
dori restitutum . n. XLIII p. 54
- Columna Prosper Cardinalis
Martini V. ex fratre nepos .
n. XXVI. p. 35.
- Coluthi Lycopolitani poema-
tion a Bessarione inventum .
n. XII. p. 18.
- Comitia generalia Basiliani Or-
dinis habita in Templo San-
ctorum XII. Apostolorum de
Urbe . n. LXVI. p. 78.
- Concilium ab Eugenio IV. Fer-
rariae indictum n. VI. p. 8.
Florentiam transfertur n. IX.
p. 11. Unione peracta dissol-
vitur . n. XI. p. 16.
- Condulmerius Antonius trire-
mum Pontificiarum Praefe-
ctus . n. VII. p. 8.
- Constitutiones D. Basilii a Ni-
caeno in vernaculam lin-
guam conversae . num. XXVI.
p. 35.
- Crinitus Petrus Nicaeni coe-
tus literarios commemorat .
n. XIII. p. 19.
- S. Crucis de Fonte Avellano Mo-
nasterium Nicaeno comen-
datum . n. LXIV. p. 75.
- Cusanus Nicolaus Cardin. Ro-
mae Legatus in absentia Pon-
tificis . n. XXX. p. 40.
- Cyriacus Anconitan. n. XII. p. 18.

D

Demetrius Palaeologus graeci Imperatoris frater cum eo in Italiam ad Concilium venit . n. vii. p. 8.

Ducis Burgundiae cum Nicaeno Legato de pace colloquium . n. lxxx. p. 94.

Dux Venetae Reip. Christophorus Maurus Nicaenum Legatum honorifice excepit . n. xlix. p. 60.

E

Euboea a Turcis magna Christianorum strage occupata . n. lvii. p. 67.

De Estouteville Guillelmus Cardinal. & Archiep. Rothomagensis . n. xxviii. p. 37.

Eugenius IV. Pontif. Concilium Ferrariae indictum inchoat . n. vii. p. 9. inde Florentiam transfert . n. ix. p. 11. Concilium dimittit, & paulo post Nicaenum Cardinal. creat . n. xii. p. 18. ejus mors . n. xviii. p. 26.

D. Eugeniae Sacellum a Bessarione ornatum, restitutumque . n. lvii. p. 67.

F

Fernus Michael Campani operum editor . n. lxxxvii. p. 102.

Flavius Blondus Foroliviensis Bessarioni amicus, & familiaris . n. xiv. p. 21.

Floravantius Aristoteles insignis Architectus . n. lxxxvi. p. 100.

Foedus inter Pium II. & Venetos adversus Turcas contra-

ctum, & Venetiis in D. Marci Foro publicatum . n. li. p. 62. Friderici Caesaris in Urbem adventus . n. lxxii. p. 85.

G

Galinotus Andronicus Monachus Constantinop. graecae linguae doctor in Coenobio Basiliano Messanenfi . n. xxvi. p. 36.

Gaza Theodorus, graecae, latinaeque eruditionis laude insignis . n. lviii. p. 69.

Gaugellus Poeta Pergulanus, ejusque scripta . n. lxiv. p. 76.

Gemistus Georgius Platoniorum doctissimus . n. iii. p. 5.

Ejus opera *ibid.*

Glyca Michael literas graecas docet in Coenobio Massanenfi . n. xxvi. p. 36

De Godiis Paulus Pergulanus ludrica corona a Bessarione donatus . n. lxiv. p. 75.

Gonzaga Ludovicus Mantuae Marchio . n. xxxi. p. 40.

Gonzaga Franciscus Cardin. a Pio II. creatus . n. xxxviii. p. 48.

Gymnasium Bononiense a Bessarione restitutum . n. xxiii. p. 31.

I

Jacobus Brixienfis in controversia Sanguinis Christi Dominicanorum antesignanus . n. xlviii. p. 59.

Joannes Paleologus Graecorum Imperator in Italiam ad Concilium Ferrariae indictum, cum Aulae proceribus venit, & Eugenio Pontif. reverentiam

tiam exhibet n. vii. p. 8. & 9.
 Unioni adhaeret n. x. p. 14.
 Concilio dimisso in Graeciam redit. n. xi. p. 16.

Josephus Patriarcha Constantinopolitanus Ferrariam venit, & publice Pontificem adit. n. vii. p. 9. Morti proximus unionem perfici celarius cupit, & fidei professionem emittit. n. ix. p. 13.

Isidorus Ruthenus Metrop. Kioviensis una cum Bessarione latinis dogmatibus favet, ejusque mors, & res gestae. n. viii. p. 11.

Justinianus Horatius Actorum Concil. Florent. editor. num. xlvi. p. 57.

L

Lascaris Philanthropinus Alexius Nicaeno amicus. n. ix. p. 17.
 Lascaris Constantinus insignis Graecarum literarum professor. n. xxvi. p. 36.

Latifundium *Cecchignolae novae* pro dote Sacelli S. Eugeniae a Nicaeno assignatur. num. lxvii. p. 80.

D. Laurentii Martyris corpus a tribus Cardinalibus recognitum. n. xix. p. 27.

Lex sumptuaria per Nicaenum Bononiae constituta. n. xxii. p. 30.

Lis inter Dominicanos, & Franciscanos de Christi Domini Sanguine. n. xlviii. p. 59.

Ludovicus XI. Galliae Rex Nicaeni colloquium cum Duce Burgundo de pace suspectum

habet. num. lxxxi. pag. 94.

M

Malatesta Sigismundus Arimini Dominus conventum Mantuanum adit. n. xxxi. p. 40.

S. Mamae Ecclesia extra muros Ravennae Minoritis a Nicaeno concessa. n. xvi. p. 24.

Manfredus Thadaeus Forocornelii princeps. n. xxiii. p. 31.

Marcus Archiep. Ephesi Latini dogmatis oppugnator acerrimus. n. viii. p. 10. Unus omnium inter Concilii Patres Decretum de Spiritus Sancti processione subscribere negat. n. ix. p. 12.

Marchio Montisferrati Willelmus in conventu Mantuano. n. xxxi. p. 40.

Mathiae Regi Pannoniae aurum traditum a Pio II. relictum in belli sacri expensas. n. lv. p. 65.

Maurus Christophorus Venetiarum Dux Bessarionem Legatum perhonorifice excipit. n. xlix. p. 60.

Monachorum Ordinis Basiliani comitia generalia. n. xvii. p. 24.

Mutatio Ritus in Coenobio *Cryptae ferratae*. n. xvii. p. 24. 25.

N

Nicolaus Marchio Atestinus ab Eugenio IV. obviam missus Imperatori Constantinopolitano Ferrariam petenti. n. vii. p. 9.

D. Nicolai Casulorum Coenobium in Apulia a Turcis captum,

ptum , ac dirutum . n. xii. p. 19.

Nicolaus V. post Eugenii mortem ad Pontificatum eventus . n. xviii. p. 26. Ejus amor in rem literariam , & homines doctos . *ibid.*

O

De Oliva Alexander Card. tit. S. Susannae doctrina , & vitae sanctimonia insignis . n. xxxix. p. 50.

Oratorium Scholae Charitatis a Nicaeno insigni cimelio donatum . n. l. p. 61.

P

Paleologus Thomas e Peloponneso fugiens D. Andrae caput secum fert in Italiam . n. xxxix. p. 49.

Patricius Augustinus , ejusque scripta . n. lxxii. p. 86.

Paulus Pergulanus Philosophus celebris , ejusque opera . n. lxiv. p. 77.

Paulus II. electus Pontifex . n. lv. p. 65. Ejus mors n. lxxviii. p. 91.

Peloponnesii vim turcicam strenue repellunt . n. xxxii. p. 42.

Perottus Nicolaus Siponti Archiepiscopus , & Bessarionis Alumnus . n. xiv. p. 21.

Philelphus Franciscus Tolentinus Bessarioni amicus , & familiaris . n. xiv. p. 21.

Photius primus auctor schismatis Graecorum . n. vi. p. 7.

Phoenolium quid sit . n. xliii. p. 54.

Phranza Georgius Chron. scriptor . n. vii. p. 9.

Picens Jacobus Franciscani Ordinis inter Divos postea relatus Crucesignatos colligit , & in Peloponnesum mittit . n. xxxii. p. 42. Ejus controversia theologica cum Dominicanis . n. xlviii. p. 59.

Picolomineus Franciscus Card. Pii II. Nepos ex sorore . n. xxxix. p. 50. In Germaniam Legatus . n. lxxiv. p. 88.

Pius II. Pontifex electus post Callisti obitum . n. xxviii. p. 37. Nicaenum Minoritae Familiae Patronum constituit . n. xxix. p. 39. Mantuae Principum conventum indicit . n. xxx. p. 39. Nicaeno Germaniae Legationem committit . n. xxxiii. p. 43. D. Andreae caput in Vaticanam Basilicam transfert . n. xl. p. 50. & seq. Adversus Turcas foedus cum Venetis init , & Anconem proficiscitur . n. liii. p. 63. Ejus mors . n. lv. p. 65.

Platina Bartholomaeus Bessarioni amicus . n. xiv. p. 22. Ejus patrocinio , ac opera solutus e vinculis . n. lxxxvi. p. 101.

Q

Quinti Smyrnei, seu Calabri poema a Bessarione inventum . n. xii. p. 19.

R

Roboreus Franciscus Pontifex creatus sub nomine Sixti IV. n. lxxx. p. 93.

Rosae Virginis Viterbiensis aeta a Ni-

a Nicaeno expensa . n. xxv.
p. 35.

S

Sagundinus Nicolaus Concilii
interpres graecae , latinae-
que linguae scientia clarus .
n. xi. p. 16.

Scolarius Georgius, seu Gen-
nadius Constantinopolis Pa-
triarcha . n. xliv. p. 54.

Sfortia Franciscus Insubriae
Dux in conventu Mantuano .
n. xxxi. p. 40.

Sigillum, quo usus est Bessarion,
quamdiu Tusculanus Episco-
pus fuit . n. xx. p. 29.

T

Tamerlanus Scytharum Impe-
rator Bajazetem Turcarum
Regem proelio vincit, & ca-
vea inclusum circumfert .
n. v. p. 7.

Testamentum conditum a Bes-
sarione Venetiis in Coenobio
S. Georgii Majoris. n. lii. p. 62.

Theodorus Xanthopulus Grae-
cus scriptor Aët. Conc. Flo-
rentini . n. vii. p. 9.

Trapezus urbs Ponti patria Bes-
sarionis . n. i. p. 1.

Trapezuntius Georgius bellum
Platonicis indicit, & maxime
Bessarioni . n. lx. p. 72.

Triremes Pontificiae Venetis
traditae ad bellum contra
Turcas susceptum. n. lv. p. 65.

Turcae Graeco Imperio formi-
dolosae . n. v. p. 6. Constantino-
polim capiunt . n. xxv. p. 34.
Peloponnesum occupant. n.
xxxix. p. 49. Chalcidem expu-
nant, & Euboea potiuntur .
n. lvii. p. 67.

V

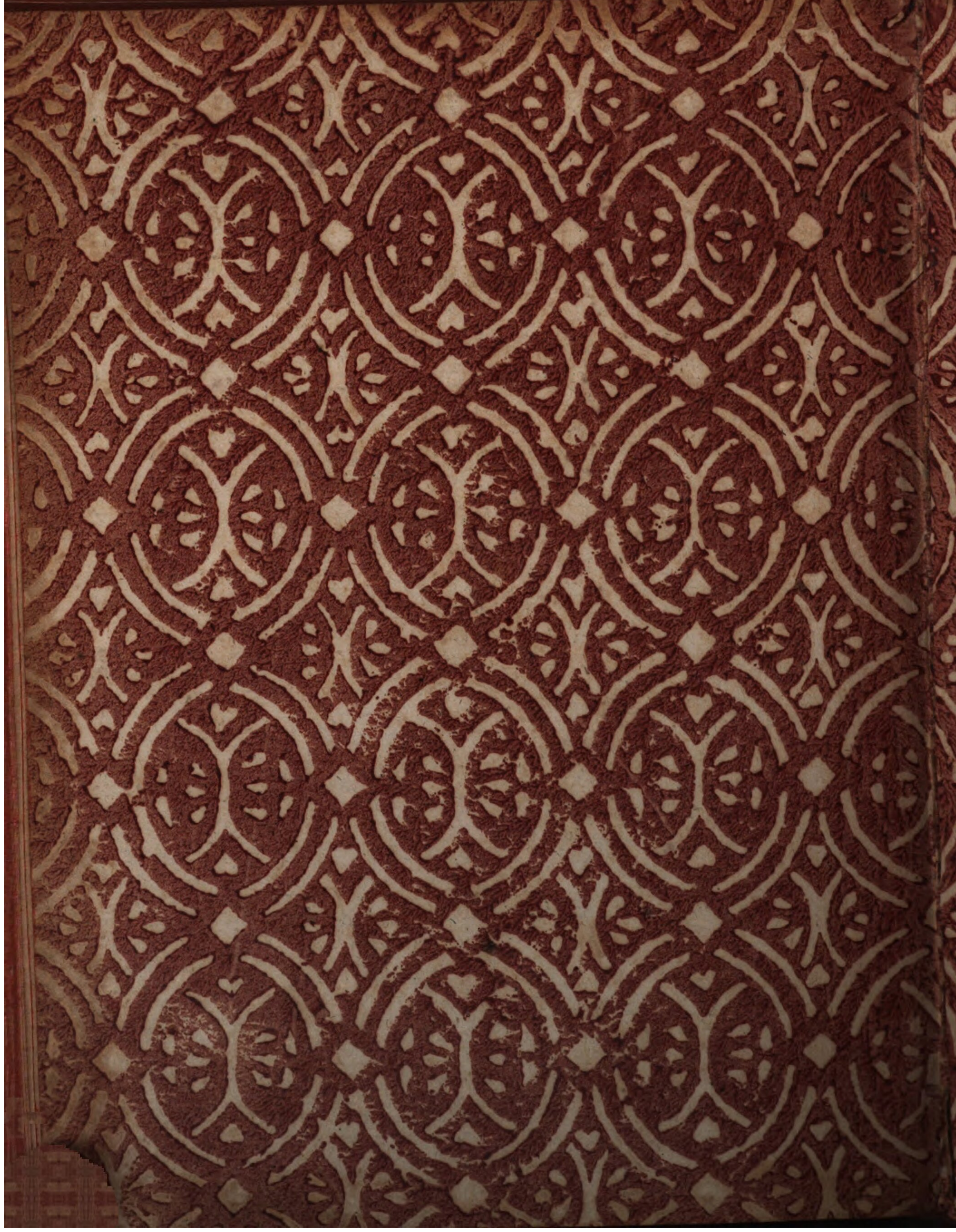
Valla Laurentius Bessarionis
coetum frequentat . n. xiv.
p. 21.

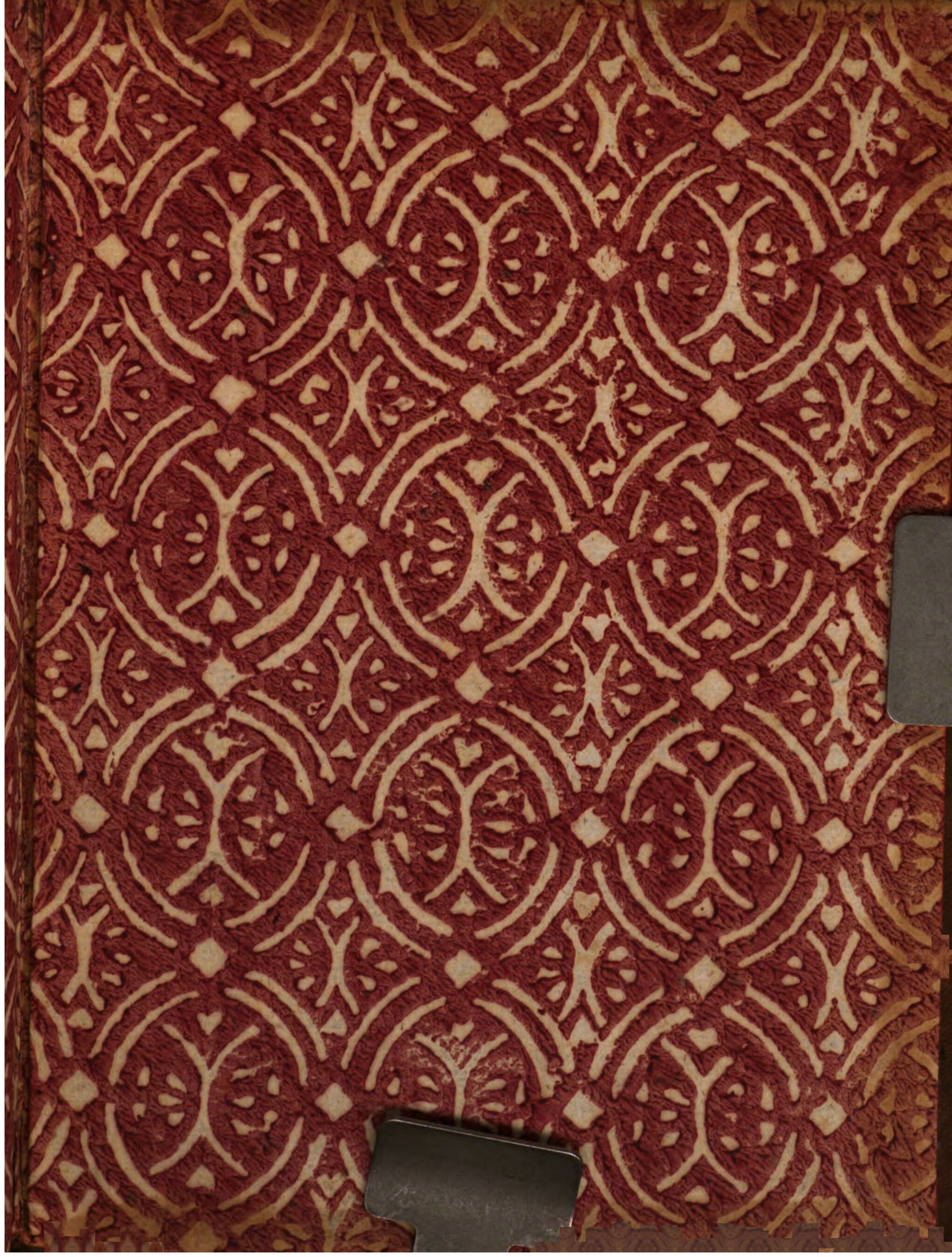
Veneti Turcico bello implicari
nolunt . n. xxxi. p. 41.

Vespasianus Florentinus libro-
rum celebris investigator .
n. lxxxiii. p. 97.

Vitalis Petrus Abbas Cryptae-
ferratae ad Coenobium Mes-
sanense S. Salvatoris transla-
tus . n. xvii. p. 25.

De Urfinis Latinus Cardinalis
electionem Nicaeni in Ponti-
ficem disturbat . n. lxxviii.
p. 91.

Commentarius de Vita ... Bessarionis Cardinalis Nicaeni

Roma 1777

4 Biogr. 39

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10049615-5